

**CONSCIENCIA
I JUSTICIA**

FENT CAMÍ CAP A UNA JUSTÍCIA COL.LABORATIVA

Elisabet Ferran Planas (COORD.), Tomàs de Montagut Estragués, Eduard Vinyamata Camp, lama Thubten Wangchen, Rafael Villaró Bastons, Anna Llanza Sicart, Isabel Viola Demestre, Maria Antonia Amigó de Palau, Isabel Cabós Solé, José Ignacio Martínez Ruiz, Teresa Pont Amenós

CONSCIENCIAIJUSTICIA.ORG

Fent camí cap a una justícia col.laborativa

Elisabet Ferran Planas (COORD.), Tomàs de Montagut Estragués, Eduard Vinyamata Camp, lama Thubten Wangchen, Rafael Villaró Bastons, Anna Llanza Sicart, Isabel Viola Demestre, M^a. Antonia Amigó de Palau, Isabel Cabós Solé, José Ignacio Martínez Ruiz, Teresa Pont Amenós

Disseny de la col.lecció: Conscienciaijusticia.org

Primera edició digital en llengua catalana: octubre 2022
Col.lecció "Fem Justícia". Volum 1.

© Associació Consciència i Justícia-Awareness and Justice Association, de l'edició.
© Dels textos, els autors.

www.conscienciaijusticia.org

Realització digital: Maria Sol Vázquez Bellmunt

ISBN: 978-84-09-43377-3

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i de la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars del copyright.

...si alguna cosa he après de tot això, potser sigui a interrogar-me sobre el paper del dret al llarg de la història, per a superar els conflictes entre les persones, entre les institucions, entre els pobles, i per a avançar cap a l'establiment de l'harmonia social i de la pau.

DR. JOSEP MARIA FONT I RIUS, fragment del discurs que va llegir el 14 d'abril de 2015 a l'Institut d'Estudis Catalans amb motiu de l'homenatge que va rebre en commemoració del centenari del seu naixement

ÍNDIX

PROEMI , per Elisabet Ferran Planas	6
PRÒLEG , per Tomàs de Montagut Estragués	9
Idees per a una nova justícia en un nou país , per Eduard Vinyamata Camp	12
Justícia i budisme , per lama Thubten Wangchen	16
Fiat mundus et pereat iustitia , per Rafael Villaró Bastons	21
Un nou paradigma de justícia: els ADR , per Anna Llanza Sicart	36
L'autocomposició consensuada i l'art d'aprendre a gestionar cooperativament els conflictes , per Isabel Viola Demestre	46
Desafiament de l'exercici tradicional de l'advocacia. El dret col·laboratiu com a pràctica més humana i propera a les persones en conflicte , per M ^a . Antonia Amigó de Palau	57
La justícia restaurativa en els delictes greus. El relat des dels casos , per Isabel Cabós Solé	68
El Servicio de Justicia Restaurativa del Gobierno Vasco. Una evolución necesaria , per José Ignacio Martínez Ruiz	74
Menors transgressors. Què hi tenim a veure els adults? , per Teresa Pont Amenós	83

PROEMI

La justícia està malalta i cal guarir-la.

La situació de decadència que pateix la justícia en un món que es mou a gran velocitat, requereix més que mai una mirada diferent que implica a tothom, tant estudiosos del món del dret i la justícia com operadors jurídics i, en definitiva, tota la ciutadania.

El panorama actual traspua des de fa temps una indignació creixent envers una justícia tancada, rígida, deshumanitzada, congestionada, excessivament burocratitzada, lenta, cara, poc àgil, polititzada, sovint desorganitzada i poc receptora dels avenços tecnològics i de l'evolució social. Aquestes són percepcions reals dels ciutadans que, en definitiva, es tradueixen en una justícia llunyana, insatisfactòria i poc eficient. Una justícia que genera desconfiança, frustració, descontentament i malestar generalitzat entre els ciutadans i entre els mateixos operadors jurídics, malgrat els esforços massa vegades aïllats i anònims de molts professionals. Vivim immersos en el desprestigi creixent i sense aturador d'un dels pilars fonamentals de la salut democràtica d'un país: la justícia i la funció judicial. Així doncs, la construcció d'una nova justícia s'ha convertit en una necessitat urgent si volem redreçar el benestar i la pau social.

S'albirar la necessitat d'un canvi profund que ha de passar en primer lloc per la transformació individual i col·lectiva de les persones des dels valors que han construït la humanitat, com la bondat, l'empatia, la generositat, la fraternitat, la tendresa..., valors imprescindibles per a edificar el nou model judicial, on cal desterrar els antivalors. La tasca és feixuga, però no impossible, i, evidentment, depèn del nostre treball personal i col·laboratiu. I això que ja ens posava en guàrdia fa centúries el proemi de la Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà, del 1789, quan assenyalava la incidència d'antivalors com la ignorància, l'oblit o el menyspreu dels drets de les persones com la causa dels mals públics i de la corrupció dels governants. Hom diria que no ho hem tingut gaire en compte a l'hora d'edificar sistemes judicials, on justícia i legalitat no sempre són coincidents. I encara més enllà, podem recuperar aquesta reflexió crítica del Savi Filòsof, que és ben actual: «Quanto latius officiorum patet quam iuris regula! Quam multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt, quae omnia extra publicas tabulas sunt!» (Sèneca, De Iura, 2,28: «Quina major amplitud presenten les normes dels deures que les del dret! És moltíssim el que exigeix la pietat, la humanitat, la liberalitat, la justícia, la fe, i totes elles estan fora dels textos jurídics»).

Per altra banda, el món de la justícia, el dret i la pràctica judicial, ha esdevingut cada cop més complex. Davant aquesta realitat, la col·lecció «Fem Justícia» obre portes i finestres i posa a debat la justícia des d'una òptica polièdrica, amb l'objectiu de presentar i oferir estudis i reflexions i solucions pràctiques, comprensives i empàtiques no solament des del món dels juristes, sinó també escoltant la veu d'experts d'altres matèries que poden contribuir amb les seves reflexions a construir la nova justícia que volem, on, des del compromís i la voluntat d'humanitzar, d'aproximar la justícia als ciutadans i de recuperar la seva confiança, cap mirada no és sobrera.

En aquest camí compartit i transversal, sembla útil i oportú explorar vies paral·leles de resolució de conflictes no contràries a la justícia judicial i que empoderin la ciutadania a resoldre les controvèrsies des d'una òptica col·laborativa, no des de la confrontació i la manca de diàleg. Per això ens ha semblat escaient per a aquest primer volum el títol Fent camí cap a una justícia col·laborativa, perquè el primer pas és la implicació de tothom.

Construir un nou paradigma de justícia implica, entre altres tasques: reflexionar sobre la seva essència des d'un punt de vista filosòfic, històric, antropològic, sociològic, etc.; despertar un estat de consciència ciutadana transformadora, que senti la necessitat d'erigir una justícia vertadera, autèntica, eficient, humana, curativa, sensible amb les necessitats reals de les persones; revisar a fons la situació actual del nostre sistema, on guanyar un plet no sempre garanteix un resultat satisfactori i/o la solució del problema. No podem tenir una administració on els mateixos operadors jurídics viuen amb frustració, impotència i pessimisme la seva professió per causes que van més enllà de la manca de recursos. Calen reflexions obertes, crítiques i constructives que aprofundeixin en els valors i principis sobre els quals volem que reposin la justícia i la seva organització en una societat digital que ens està plantejant molts reptes socials i jurídics, i canvis estructurals que reconnectin amb la nostra idiosincràsia, amb la humanitat i amb l'essència vertadera de la justícia i dels seus valors, perquè massa sovint la cultura del litigi en la qual vivim immersos destrossa físicament, mentalment i emocionalment les persones. Tenim a l'abast la possibilitat de redescobrir vies diferents de fer justícia, fins i tot fórmules antigues que provenen dels costums del poble o del pensament jurídic que ens reconnecten amb els nostres orígens, les quals podrien ser perfectament aprofitables si les redefiníssim i les actualitzéssim d'acord amb les necessitats actuals. Estudiar, aprofundir, sensibilitzar, conscienciar-nos del potencial de vies de justícia arrelades en el compromís, el diàleg, l'escolta activa i comprensiva, el reconeixement mutu...

És desig de l'associació Consciència i Justícia ajudar, amb aquest primer llibre digital i amb els que vinguin, al benestar de les persones, agafant la justícia des de la dimensió més humana, on el dret hauria d'estar sempre al servei d'aquesta, mai al revés. Altrament, també volem que sigui una oportunitat de transformació personal i col·lectiva que permeti edificar ponts d'escolta i comprensió entre la ciutadania i la funció judicial.

Tot això i més vol posar en valor la col·lecció «Fem Justícia», sempre des d'aquest

plantejament col·laboratiu i en coherència amb el format coral que presenta.

Per a acabar, com a presidenta de Consciència i Justícia vull expressar un sincer agraïment a totes les persones que han col·laborat de manera tan generosa amb les seves aportacions i el seu temps en la gestació i el naixement d'aquest volum: sense elles i el seu esforç desinteressat, no hauria estat possible. Moltes gràcies per contribuir amb la vostra feina a posar els fonaments adients per a edificar una nova justícia més justa i més humana i terapèutica, en harmonia amb la missió i els valors de la nostra associació, els quals amb aquesta col·laboració també heu fet vostres.

Barcelona, 30 de setembre de 2022

Elisabet Ferran
Presidenta de Consciència i Justícia

PRÒLEG

La justícia, en la història de la cultura jurídica europea, es caracteritza per l'existència d'uns processos vàlids o efectius de poder que amb el transcurs del temps van tendir a l'enfortiment i la consolidació d'una justícia pública. Tanmateix, la crisi actual de l'estat de dret i la seva transició vers un estat de justícia han fet aparèixer noves idees per a una nova justícia. El dret col·laboratiu, la mediació, l'autocomposició consensuada, la justícia restaurativa i altres figures jurídiques que s'estudien en aquest llibre virtual coordinat per la doctora Elisabet Ferran, són mostres d'aquesta nova justícia que es vol més equitativa i eficient per a resoldre els conflictes entre pobles, institucions i persones i per a assolir una harmonia social i una pau més justa entre tots els ciutadans.

Com a breu síntesi d'aquella vella justícia europea, hem de recordar que és amb la figura de Carlemany (emperador del 800 al 814) quan s'inicia la idea política d'Europa, vinculada al projecte d'una Respublica christiana. La dissolució posterior d'aquest imperi deixa Europa amb una Església catòlica o universal i amb una fragmentació territorial de la comunitat cristiana en una poliarquia feudal i senyorial d'àmbit local o comarcal. La justícia predominant en aquesta època serà la justícia vindicativa de caràcter privat, en la qual els jutges llecs o populars tenen un paper molt reduït, tenint en compte la crisi del poder públic i que la concepció subjectiva dominant del dret permet a cada individu fer justícia en la seva pròpia causa, en detriment de la justícia pública. Com ha assenyalat el professor Ignasi Terradas, en aquest context de justícia vindicativa es transitarà de l'ofensa i la indefensió a la imprecació i l'oracle, a la vindicta i al talió, amb l'ordalia i el jurament com a proves extraordinàries i amb la composició prèvia per a aconseguir la desitjada i final reconciliació entre l'ofensor i la víctima i els respectius entorns de solidaritats familiars i de sang. Naturalment, els usos i els costums són les fonts primordials dels ordenaments jurídics d'aquestes societats.

L'ambient dominat per aquesta justícia privada i consuetudinària canviarà radicalment a Europa amb el renaixement de les ciutats i de la correlativa vida econòmica urbana i amb la reconstrucció dels poders públics d'àmbit general, que es traduirà en l'aparició, com a protagonista del dret i de la justícia, del jurista lletrat i independent. La figura del nou jurista o savi en dret serà polivalent, atès que estarà capacitat per a actuar com a jutge, com a consultor o com a advocat. Això es deu a la seva formació peculiar, la qual, a partir de finals del segle XI, es basarà en el nou *ius commune* europeu, que s'ensenya de manera autònoma a les universitats o estudis generals de Bolonya, Montpeller, Tolosa, Salamanca, Lleida, etc., amb un mateix

—o similar— programa d'estudis centrat en els llibres del Corpus iuris civilis del dret romà justinianeu i en el Decret i les Decretals del dret canònic. Amb tot, el sistema del ius commune europeu integrarà de manera plural els iura propria de cada territori per a formar ordenaments jurídics territorials i independents emmarcats per la nova figura jurídica de la iurisdictio, elaborada per la doctrina com a eix vertebrador i institucional de les potestats públiques universals (Església i imperi), generals (regnes i principats) i especials (municipis, senyoriis o corporacions inferiors).

Un principi rector i fonamental dels ordenaments jurídics de les monarquies cristianes europees és el iuscentrisme polític o imperi del dret, i per això als juristes lletrats, jutges, consultors i advocats, els correspon la funció essencial de manifestar el dret en les causes o litigis. Els jutges, especialment, han de seguir un procediment racional i reglat que garanteix la contradicció entre les parts i han de decidir el litigi amb cognició de causa, ponderant les raons al·legades per les parts. Han de garantir també l'execució de la sentència perquè els únics drets declarats vàlidament es facin efectius. D'altra banda, correspon als jutges la funció de controlar l'observança del dret per part dels súbdits, però també de tots els poders polítics.

A conseqüència de les tasques encomanades als juristes, la jurisprudència judicial i doctrinal serà la font primordial del dret a Europa durant tot aquest període, dels segles XII al XVIII. La communis opinio dels doctors, experts en dret i independents en la seva professió, i la seva recepció pels jutges dels alts tribunals de justícia fixen la doctrina com a solució normativa més raonable per a solucionar els problemes i els casos que es plantegen en la pràctica diària dels negocis civils i de les causes forenses, tant dels civils com dels criminals o governatius. Els jutges, en triar sobre la base de l'equitat una solució normativa per a fonamentar la seva decisió o sentenciar en un litigi, estan fent una interpretació creativa d'un ordenament jurídic europeu (anglès, castellà, francès, portuguès, napolità, milanès, venecià, català, valencià, aragonès, etc.), que es caracteritza per la pluralitat de fonts del dret que l'integra (lleis, costums, doctrina, sentències, ius commune...) i per la seva obertura i independència judicial en l'elecció de les normes més equitatives per a resoldre el cas.

Amb l'humanisme i els nous corrents de pensament del jusnaturalisme racionalista, la situació canvia a Europa. La Revolució Francesa aplicarà els nous postulats a les seves lleis fonamentals, de manera que el principi de l'imperi del dret es convertirà en el principi de l'imperi de la llei. La creació de la societat ja no deriva d'un déu cristià, creador de totes les coses, sinó d'un contracte social humà que es materialitza en una nova llei fonamental o constitució política de l'estat nacional liberal, fonamentat en la divisió de poders.

En aquest nou context, sembla que el jutge perdrà els seus poders anteriors de triar o crear el dret per a convertir-se en un submís i cec aplicador dels preceptes legals, que ara hauran de tancar-se en els codis temàtics moderns (civil, penal, criminal, de comerç...), els quals, d'acord amb una metodologia sistemàtica i racionalista, reuneixen un conjunt de normes abstractes i generals que regulen les institucions fonamentals de cada ram del dret. D'aquesta manera, el dret perd la seva unitat anterior i apareix fragmentat als ulls del nou jurista, que es forma en les facultats de dret europees contemporànies, i als dels jutges i advocats encarregats de la seva aplicació.

En el seu discurs preliminar sobre el primer projecte de Codi civil de França (1801), el seu autor, J.-E. M. Portalis, indica que el poder judicial està establert per a aplicar les lleis i que, en aquesta labor d'aplicació, ha de ser dirigit amb determinades regles, de manera que mai la raó particular d'un home pugui prevaler sobre la llei, és a dir, sobre la raó pública. Si bé, d'una banda, es permet al jutge la interpretació de la llei per la via doctrinal, per a captar el seu autèntic sentit, per a aplicar-la amb discerniment o per a suplir-la, en cas d'absència de regles en aquell cas específic que es troba dins de l'àmbit prescrit per la llei general; d'altra banda, se li prohibeix la interpretació de la llei per la via de l'autoritat per a resoldre les qüestions i els dubtes que ofereixi, atès que aquesta competència correspon als titulars de la potestat legislativa i reglamentària.

Amb tot, i com va assenyalar ja fa un temps (2012) el professor de la Universitat de Tolosa Jacques Krynen en el seu llibre *L'État de Justice* (France, XIIIe-XXe siècle), concretament en el volum II, *L'emprise contemporaine des juges*, no existeix una solució de continuïtat real pel que fa a la influència de la magistratura i dels jutges sobre la marxa del poder polític des de l'època medieval fins als nostres dies. La Revolució Francesa va intentar combatre sense èxit aquesta influència. Durant els segles XIX i XX, el saber i la consciència professional dels jutges s'han tornat a afirmar enfront del poder polític per a defensar de manera independent els valors democràtics de l'estat. No obstant això, l'autor planteja com a punt feble d'aquest procés el dèficit democràtic dels jutges per raó del seu nomenament, que no és d'elecció popular, i proposa la institució d'eleccions judicials per a reforçar la legitimació democràtica dels jutges. Aquesta evolució històrica de la magistratura francesa, que fàcilment pot estendre's a altres estats europeus, com l'espanyol, permet sostenir que, en realitat, l'estat de dret és un estat de justícia.

En aquest punt i quan jutges dels tribunals superiors o inferiors no respecten els valors democràtics i de pluralisme polític de l'estat de dret, perden la seva imparcialitat per raó d'uns procediments partidistes que regeixen la seva nominació o no atenen les noves exigències socials per raó del seu formalisme metodològic, es produeix una desconexió entre el poder judicial i dels jutges i la societat a la qual han de servir. Els mètodes de la nova justícia que s'exposen en aquest llibre, dels quals també podríem trobar exemples en l'experiència jurídica europea del passat, tendeixen a donar una resposta democràtica i privada a aquesta problemàtica actual de la justícia pública europea i, més concretament, de la justícia pública espanyola.

Per a acabar, vull felicitar la meva deixeblla, la doctora Elisabet Ferran, coordinadora del llibre, per promoure i dur a terme aquesta oportuna i considerable iniciativa editorial que contribuirà a la reflexió rigorosa sobre les qüestions que planteja l'assoliment d'una millor justícia en la nostra comunitat.

Barcelona, 11 de setembre de 2022

Tomàs de Montagut
Catedràtic d'Història del Dret i de les Institucions
Universitat Pompeu Fabra

IDEES PER A UNA NOVA JUSTÍCIA EN UN NOU PAÍS

Eduard Vinyamata¹

Paraules clau: conflicte, convivència, respecte, llibertat i reconciliació.

La nova justícia hauria de fonamentar-se en el coneixement dels conflictes, de les causes, amb la finalitat d'aportar solucions que, més que no pas jutjar, mostrin el camí per a garantir la convivència, el respecte i la llibertat, alhora que restitueixin el mal provocat. Conèixer la culpabilitat, o no, d'algú ens aporta molt poc; el que realment interessa és saber com podem solucionar un conflicte de manera justa i efectiva. El sistema penal actual tampoc no garanteix la reconciliació ni el retorn del mal produït a un altre o a la societat, ni la reinserció fàctica del culpable. Sovint és el contrari. Diuen que les presons són les escoles del delicte. Només haurien d'existir per a aturar els criminals més perillosos. Per a protegir la societat i les persones dels actes criminals, en especial dels crims i delictes comesos pels poders privats o públics, així com dels delictes econòmics.

La justícia actual no és així. Emanava de lleis redactades des del poder establert, ja sigui dictatorial, ja sigui aparentment democràtic, en el millor dels casos votat en un parlament, d'una jurisprudència interpretativa de jutges preparats per a mantenir el sistema establert, amb poc sentit crític i poc coneixedors de les causes que han provocat els delictes que han de jutjar a través de judicis segons els seus valors i amb el càstig com a únic sistema de reforma. La reforma de la justícia no és més que una simple quimera. Avui és molt difícil trobar processos de reconciliació dins dels sistemes d'administració de justícia. Com també és complicat trobar sistemes de reparació, mentre no sigui la reparació mercantil i, molt difícilment, la reparació en l'àmbit moral i psicològic de les ofenses i els perjudicis ocasionats.

Aconsello visionar un parell de pel·lícules inspirades en dos casos reals i recents de processos judicials: *In my country* ("En el meu país"), un cas relacionat amb delictes de sang greus a la Sud-àfrica de la transició política, i *A civil action* ("Procés civil"). Totes dues fan apologia del valor del perdó i de la reconciliació dins el context judicial real i recent.²

¹Doctor en Ciències Socials, conflictoleg, director de màsters de conflictolegia i professor en diverses universitats. He rebut formació als Estats Units i França i he publicat vint llibres, la majoria de conflictolegia.

²També aconsello visitar webs sobre justícia i conflictolegia. N'existeixen centenars, però algunes podrien ser: Justice Institute of British Columbia (Canadà), Access to Justice and the Rule of Law: The British Council Approach i Center for Resolution and Justice.

Cal retornar a l'ètica fonamentada en el coneixement científic conflictològic³, una visió pluridisciplinària humanística que ens porti certituds per a poder treballar adientment a trobar solucions pràctiques i viables a la manca de llibertat, de respecte o de convivència. La justícia ens ha d'aportar solucions, no judicis de valors, càstigs i justificació de la violència per a imposar la pau, l'ordre, el respecte o la convivència.

La vella justícia es troba col·lapsada per la infinitat de dades existents impossibles de gestionar, per lleis i jurisprudència sovint contradictòries que difícilment s'adapten a les noves circumstàncies de la vida i de les societats. Mentre el progrés tecnològic, el canvi i l'adaptació culturals i la pràctica democràtica fan evolucionar les societats, les administracions de justícia, i el seu mateix concepte, es mantenen ancorats a concepcions obsoletes o, com a mínim, poc efectives.

El que podem preveure amb facilitat és que la informatització de les administracions de justícia simplificarà la seva gestió i portarà molts operadors judicials a l'atur o a reciclar-se i transformar-se. La digitalització dels processos és important, però això no és tot ni de bon tros. La digitalització és molt més que fer servir un ordinador per a conservar relats judicials i poder transmetre la informació allà on calgui.⁴

La informàtica pot incorporar les lleis i la jurisprudència, però també coneixements psicològics o sociològics que ajudin a entendre els conflictes en forma de dades digitals que facin comprensible el que ara fiscals i jutges difícilment arriben a capir sobre les causes dels conflictes, de la violència i dels problemes en la convivència. Les aportacions dels pèrits judicials, amb els seus coneixements, poden facilitar molt la comprensió dels conflictes per a trobar-hi solucions més enllà de sentències condemnatòries que no queda clar en què es fonamenten realment.

A Catalunya disposem d'una filosofia del dret i de la justícia que podem tornar a incorporar i que ens permetria separar-nos de les influències del dret castellà imposat: els costums, el dret consuetudinari, la capacitat ciutadana de fer lleis i reformar-les a través de l'acció democràtica consensuada, la participació dels mateixos destinataris de l'acció judicial. Informàticament no seria complicat incorporar totes aquestes aportacions, que permetrien ampliar les possibilitats d'anàlisi i de gestió dels conflictes.⁵

Les solucions no s'haurien de centrar en sentències i en la imposició de càstigs, sinó en recomanacions fermes de compliment obligatori, així com en pràctiques de solució integral eficaç. Fa anys, un jutge alemany, president d'una associació europea de foment de la mediació, m'explicà un cas que pot il·lustrar el que tracto d'explicar. Una filla, major d'edat, reclamava al pare una assignació econòmica que el pare li negava. Van arribar als tribunals. El jutge assignat es va reunir amb pare i filla i els va comunicar el seu parer sobre el que havien de fer: viatjar tots dos en un creuer. Si en tornar portaven la solució al seu conflicte, la sentència consistiria en la solució trobada des de l'afecte, el sentit comú i el consens entre pare i filla. En cas que tornessin sense cap solució, el jutge sentenciaria una solució perjudicial per a pare i filla, que els mostraria que si ha de ser un tercer qui proposi la solució a un conflicte d'aquesta mena, caldrà que aprenguin el caràcter negatiu de la seva actitud.

Evidentment, la solució no és fer un creuer, sinó propiciar una comunicació efectiva.

³ Eduard VINYAMATA CAMP, *Conflictologia: Curso de resolución de conflictos*, Barcelona, Ariel.

⁴ Suggereixo la cerca a Internet dels conceptes *online dispute resolution*, *justícia restaurativa* i els seus sinònims.

⁵ Eduard VINYAMATA CAMP (COORD.), *Aprender del conflicto: Conflictología y educación*, Barcelona, Graó, 2003.

Passar un cap de setmana junts, anar a veure determinades pel·lícules en les quals el guió mostra com els personatges troben solució a problemes similars o comparteixen idees o projectes, pot tenir en aquesta mena de conflictes la mateixa o una eficàcia superior que una sentència condemnatòria. Mediadors de conflictes poden orientar convenientment per a trobar una solució efectiva i justa. Les seves orientacions poden formar part del mateix sistema informàtic que gestiona l'acció judicial, que no jutja, sinó que ajuda a fer justícia i a resoldre conflictes.

Recomano visitar Caux, un petit poble de muntanya suís, ubicat més amunt de Montreux i del llac Lemán i seu de la fundació Iniciatives for Change (“Iniciatives de Canvi”), i conèixer la seva *Agenda per a la reconciliació* en àmbits socials i polítics de conflictes. Els mesos de juliol i agost organitzen seminaris en un lloc molt agradable en relació amb la resolució alternativa dels conflictes en tots els àmbits. És un lloc de trobada de persones de tot el món. La seva filosofia oberta i qualificada es fonamenta en la importància de l'ètica i els valors filosòfics, religiosos o humanístics per a fer una autèntica justícia sense arribar a cap judici.

En l'àmbit dels conflictes amb criminalitat i violència, a l'Equador, quan el sistema policial i judicial se centrava únicament a respondre a la violència amb més violència policial, judicial i penal sense que el problema trobés solució, la tendència era l'increment quantitatiu dels delictes i de crueltat. Una petita fundació equatoriana anomenada Ser Paz va trobar la solució pràctica i justa.⁶ El coneixement de les causes de la criminalitat, imputables a dèficits greus de l'Estat, la justícia i el Govern, va permetre trobar solucions reals. Avui a l'Equador no existeixen bandes criminals. El mal que aquestes van causar ha portat a un procés de reconciliació i de integració social. I, tot plegat, a un cost molt més baix que les polítiques de repressió policial i judicial. L'Estat equatorià també ha assumit la seva part important de responsabilitat i actualment segueix la tasca iniciada per Ser Paz però des del Govern equatorià i amb mesures socials efectives.

La justícia hauria de deixar de ser un afer exclusiu del poder.

Convé que la ciutadania s'apropriï de nou de les tasques de fer les lleis i d'administrar-les amb la col·laboració imprescindible dels operadors judicials.

Aquests serien alguns dels avantatges de la capacitat innovadora:

- Incorporació de la ciutadania en els processos de creació i evolució de les lleis, més enllà dels interessos partidistes. Reintegració del dret consuetudinari propi de la nostra cultura i de la tradició catalana.
- Ampliació dels sistemes i les bases de dades per a l'anàlisi dels conflictes (aportacions dels pèrits i experts en resolució de conflictes).
- Incorporació de recursos per a la solució de conflictes, crims i tota mena de delictes.
- Rapidesa en els processos judicials.
- Canvi de paradigma: la justícia va més enllà de la sentència i el càstig. Estableix l'objectiu de recuperar la convivència, promoure la reconciliació, restaurar el mal produït i educar o promoure una cultura cívica de pau i solució dels conflictes.

⁶ Eduard VINYAMATA CAMP, *Pandillas y maras: Aproximación a su comprensión y propuestas de estrategia de solución del conflicto que éstas generan desde la perspectiva de la conflictología*, València, Tirant lo Blanch, 2008.

Una nova justícia hauria de portar-nos a replantejar la formació dels advocats, jutges i fiscals. L'educació de la ciutadania en formes pràctiques de convivència i solució dels conflictes evitaria que molts conflictes arribessin a una Administració de justícia saturada. La nova justícia tothom l'hauria de poder entendre i tothom hi hauria de participar, hauria de ser àgil i pragmàtica, i hauria d'aportar solucions i no generar més problemes i conflictes que els que ja porta implícits.

JUSTICIA Y BUDISMO

Entrevista al lama Thubten Wangchen realizada el 3 de diciembre de 2020 en la Casa Tibet de Barcelona. Transcrita por Elisabet Ferran, presidenta de Consciència i Justícia.

Palabras clave: armonía, bondad, paz espiritual, respeto y compasión

1) *¿Qué es la justicia para una persona budista?*

La justicia debe ser igual para todo el mundo, sea o no religioso, político, cristiano, musulmán, hindú, etc. No hay diferencia, la justicia debe ser universal. Y para el budismo es muy importante. Sin justicia no se respeta ni la moralidad ni la ética, se pierde el respeto y la sociedad se vuelve individualista. Cada uno debe controlar su forma de pensar y debe actuar en consecuencia. La justicia aporta armonía, control y disciplina. Entendiendo que la disciplina debe ser personal y con sentido de la ética. La justicia es un valor muy importante no solo para el budismo.

2) *¿Existe un concepto universal de justicia que puede ser compartido por las diversas culturas?*

Sí, la justicia es universal porque todo está relacionado. No somos individuales, somos seres interdependientes, dependemos unos de otros; por ejemplo, un bebé depende de su madre, y así sucesivamente. El éxito y el fracaso también son interdependientes. La compasión y el amor son universales, todo está relacionado y todos dependemos unos de otros. Somos interdependientes, no seres individuales, por esto la justicia es universal. Todos los seres quieren vivir en paz, con felicidad y en armonía. Esta justicia universal debería estar en todos los niveles —político, religioso— y también en instituciones —la UNESCO, la ONU, etc.—, que deberían anclarse en el concepto de justicia universal para respetar sus principios y para respetar a todos los países del mundo que representan. No pueden pensar en beneficio propio o solo de un cierto país o de una cierta cultura. La justicia debe ser universal, para todas las etnias, razas y pensamientos filosóficos, sin distinción.

3) *¿Cómo hacemos posible el concepto de justicia universal?*

No es fácil, pero tampoco es imposible. Se puede hacer con atención y responsabilidad. Por ejemplo, cuando uno llega al poder, solo mira al poder y no mira a la sociedad, criticar y quejarse es fácil, pero si llega al poder debería ser responsable y atento. La atención significa observar lo que pasa en el mundo, no solo hablar. Hay que buscar la causa y el origen de los problemas. Por ejemplo, en estos tiempos de coronavirus, buscar su origen es importante para

su superación. Mientras hay personas que se lamentan, tienen miedo, se quedan en sus casas..., lo que hay que hacer es buscar de dónde viene, cómo surgió... La OMS, la ONU, los gobiernos, no hablan del origen del coronavirus y los partidos políticos, en lugar de buscar una solución purificadora y conjunta, buscan una solución individual y no se preocupan de trabajar en el origen o la raíz del problema, no buscan una solución política unitaria, sino que se pelean entre ellos. Buscar el origen es buscar la raíz para saber encontrar la solución: este es el camino. Como el médico que debe buscar la raíz de la enfermedad para dar remedios, debe buscar cómo cortar la raíz de la enfermedad para dar bienestar a la persona. Si es cáncer y se corta la raíz, se mata el cáncer. Como la barba de los hombres: cortamos solo la apariencia, la superficie, pero la raíz está dentro y vuelve a salir... Los humanos miramos lo superficial, no tocamos la raíz, pero si buscamos la raíz y la cortamos, esta se seca y muere. Como una planta mala: si no la regamos, la raíz se seca, no hace hojas, no hace flores, ni ramas, se seca y muere. Por eso buscar la raíz es muy importante.

4) *¿Por qué tenemos una justicia enferma?*

El mundo del siglo XXI tiene una gran tecnología que permite trabajar muy rápido y de forma eficaz. El desarrollo tecnológico es muy importante, pero se están perdiendo los valores humanos. También se pierde respeto, y la educación es superficial. En las escuelas, en los institutos y en las universidades no se enseña a ser buena persona, ni a ser amable, no se enseñan estos valores. Parece que solo interesa el saber tecnológico y estar de fiesta... Solo máquinas e internet. Por otro lado, no hay que obligar a nadie a ser religioso. La religión es una opción, no hay que obligar. Si sirve la religión, bien, pero nunca se debe obligar a nadie a ser religioso. Hay que respetar la libertad de religión y el camino espiritual de cada uno. Puedes no ser una persona religiosa y ser atea, pero hay que ser buena persona, con buen corazón, amable y espiritual. Esto es mejor que ser un religioso fanático. Todas las religiones tienen la misma esencia y el mismo mensaje, que es muy sencillo: ser buena persona, tener buen corazón, no dañar a nadie y amar al prójimo. Lo más importante es la esencia de las religiones, no los linajes; esos son superficiales. La tradición es importante, pero lo más importante es no perder la esencia y no ser fanático. Los budistas tienen los mismos mensajes que otras religiones: tolerar, amar y vivir todos en armonía para trabajar para la paz espiritual. Poder vivir en una sociedad más feliz y menos estresada; es decir, ser mentalmente feliz y corporalmente saludable. El dalái lama enseña a no ser fanático, a tolerar, a respetar y, si se puede, a aprender de los demás, a trabajar constructivamente para la paz mundial. Los líderes religiosos tienen que trabajar para la paz y la felicidad mundiales. Nadie quiere vivir con sufrimiento.

Los líderes religiosos y los líderes políticos deben hacer lo mismo. No podemos decir que todos los líderes políticos son malos, pero se ha perdido confianza en ellos porque muchos buscan su interés, se vuelven corruptos y no piensan en la sociedad, y por eso las personas pierden la fe en ellos. Los líderes políticos deben ser «políticos de la bondad», como dice el dalái lama. Deben tener cariño y bondad hacia el pueblo, sentir amor por su pueblo. Si piensan solo en ellos de forma egoísta, al final fracasan y reciben la factura correspondiente.

5) *¿Cómo podemos construir un sistema judicial que haga que la gente confíe de nuevo en la justicia?*

¿Qué valores deberíamos aplicar?

Esto es muy importante y difícil, pero no es imposible. Los políticos deben pensar no solo en su partido, sino en todas las personas del país, de forma global, sin importar el partido político. Deben pensar como unidad, en cómo hacemos mejor el país, sin crisis y con mayor educación. Un político que piense de forma global seguramente tendrá éxito. La gente verá que se preocupa por las personas y recibirá más votos. Si la gente sufre económicamente, si los ciudadanos no reciben ayuda del gobierno, la gente sufre. Hay que pensar siempre por el lado positivo; si se piensa negativamente, vamos mal. Hay que mirar el lado positivo para animar, para dar esperanza al pueblo, para que no pierda la fe. No hay que rendirse nunca ni perder la esperanza, aunque haya problemas. Todo el mundo tiene problemas. Mirar el lado positivo ayuda a no perder las esperanzas, los ánimos, las fuerzas y la fe. Cuando no tienes poder, luchas por el poder, y cuando tienes el poder, vienen otros problemas y sufrimientos. No hay que rendirse nunca. Hay que satisfacerse uno mismo, hacer lo mejor para ti y para los demás. Hay muchas formas de buscar soluciones. Actualmente parece que la farmacia viene a la casa de uno, y esto no es bueno. Si estás mal, hay que buscar qué hacer, qué te pasa, qué enfermedad hay detrás y, una vez reconocida, seguir las instrucciones del médico. Pero no solo hay que tomar medicinas, también hay que cambiar el comportamiento y los hábitos y relajar la mente de preocupaciones. La mente preocupada se come la salud. Hay que preservar la salud mental y la salud corporal. La salud mental es más importante porque la mente debe controlar el cuerpo. El cuerpo no debe controlar la mente. Hay que vivir en paz porque las preocupaciones afectan la salud. Hay que controlar la mente y satisfacerse uno mismo. Hay que ser feliz, amoroso, amable. La compasión y el amor son valores mentales, no físicos.

6) ¿El cristianismo es más piadoso que el budismo, mientras que el budismo sería más compasivo?

Tengo mucho respeto por el catolicismo. He tenido mucha amistad con el padre Basili, monje benedictino ermitaño de Montserrat. Conversamos a menudo como amigos de temas filosóficos sobre el karma, la reencarnación, las leyes, la vacuidad, etc. Siempre dialogábamos para enriquecer conceptos diferentes, no para convencer. Los budistas tenemos buena relación con los monjes de Montserrat y con todas las religiones. El dalái lama quiere compartir las buenas ideas entre las religiones. Hay que compartir, armonizar las buenas ideas para contribuir a la paz en el mundo. Todos somos iguales, no uno superior a otro. No hay divisiones, todos somos iguales.

7) ¿Cómo deben ser las leyes?

Son muy importantes. Todas las religiones tienen leyes: la Biblia, el Corán, etc. Buda enseñó por tradición, no de forma escrita, y muchos años después se escribieron sus enseñanzas o recuerdos. Lo vemos con Buda y con Jesús. En el caso de Jesús, de los doce a los veintinueve años nadie sabe nada de su vida, dónde había estado y, luego, cómo murió, dónde murió, si en Jerusalén o en Cachemira... Hay una tumba de Jesús en Cachemira, quizás pudo estar aprendiendo budismo en India. Todo esto lo hablaré en un programa mañana. Esto es aprender. Hay que aprender de otras tradiciones para abrir la mente, para enriquecerse más. Es muy importante la idea de aprender.

8) *Los vocablos perdón, culpa, arrepentimiento, castigo, tienen una fuerte incidencia en la construcción de la cultura jurídica europea. ¿Hay mecanismos equivalentes en la cultura budista?*

El karma es una ley causa-efecto universal, no solo para los budistas; lo es para todos, también para los ateos. Si no sigue las leyes naturales del karma, la persona va a sufrir. Las leyes no cambian tanto entre las religiones. Alguien, desde una base muy profunda, ha hecho leyes espirituales. Las leyes de los países están hechas por humanos; por tanto, pueden cambiar constantemente, pero tienen que adaptarse a los cambios sociales. Si son mejores para la sociedad, tienen que cambiar. Tienen que cambiar en los parlamentos porque cambia la sociedad. Los parlamentos pueden escoger cuáles son las mejores leyes para la sociedad. Por tanto, hay que diferenciar la ley espiritual de la ley social. La ley social puede cambiar, pero la ley espiritual no puede cambiar tan fácilmente porque si cambia, pierde valor. Casi todas las religiones tienen el perdón, la culpa, el arrepentimiento; también el budismo.

El arrepentimiento en el budismo consiste en que, si he hecho algo malo con motivación o sin ella, lo tengo que sentir, después me tengo que perdonar, tengo que decir que lo he hecho sin intención, sin saber, con mi ignorancia. Hay que sentir el arrepentimiento. Pero no tienes que buscar a alguien que te perdone, como un cura. Un budista tiene que sentir arrepentimiento y ya está. El papa o un sacerdote no te puede perdonar si no estás arrepentido y comprometido en no repetirlo. Y luego hay que responder con algo —un rezo, unas velas, etc.— y ya estás purificado. La culpabilidad no es positiva, te tira para abajo, te desanima. Es mejor aceptar las acciones y después establecer un compromiso, un pensamiento con uno mismo de no volver a hacerlo más. Hay que decir no lo volveré a hacer, lo siento mucho, perdonar, hacer una pequeña meditación o recitar unos mantras y ya está.

9) *En el budismo, perdón y culpa surgen de la libertad humana, es decir, del propio individuo. ¿Es así? En cambio, en la cultura occidental parece que el perdón viene de otra persona: en la religión, de un sacerdote, y en la Administración de justicia, de un juez que decide el perdón o la culpa.*

Si el perdón y la culpa vienen del exterior, es decir, vienen de un juez o de un presidente de un país, se pueden confundir porque estos son humanos. Y, como un juez es muy humano, puede ser parcial, puede sentir apego hacia algo o, por ejemplo, rechazo a otro pueblo, etc. Por ejemplo, hay gente que ha robado poca cosa y está en la cárcel y otras personas que roban millones y están en casa. ¿Dónde está la justicia? ¿Qué es? Hay una dimensión espiritual y una dimensión mundana de la justicia que depende mucho de quien soy, de la persona, y, por tanto, el resultado de lo justo dependerá de ello. Las leyes y la justicia del nivel espiritual y la vida cotidiana son diferentes.

10) *¿Cómo afecta el ego humano a la justicia?*

El yo, el ego, es malo. Es negativo. Yo soy más importante, más famoso. No quiere escuchar porque yo soy más importante. Yo, yo, yo... En los jueces, es negativo. Los budistas decimos que el ego, la autoestima y el yo son la causa principal de todos los problemas. También de las injusticias.

11) *¿La justicia debe estar por encima de las leyes o las leyes deben estar por encima de la justicia?*

Ambas son importantes, pero depende donde hay que aplicarlas. En primer lugar, hay que diferenciar las leyes espirituales de las leyes mundanas. En el ámbito espiritual, la ley universal está por encima de la justicia. A nivel mundano, social, la justicia manda, y si la ley es injusta, no habría que cumplirla. Ahora hay crisis económica, crisis de valores, crisis espirituales y también crisis de justicia. Todo está en crisis. Está en las manos de todos los seres humanos: ¡despertad! El problema es que la gente no despierta, no expresa, tiene miedo. La voz del pueblo es necesaria, pero falta alguien que la dirija. La sociedad tiene que tomar consciencia. Falta una consciencia colectiva de fraternidad. La sociedad se debe concienciar de lo que pasa en el mundo. La sociedad debe dejar de dormir, debe pensar qué podemos hacer. No somos animales, que comen de día, duermen de noche y protegen su vida individualmente. Un día un animal grande comerá a uno pequeño. Los animales no pueden decir déjame vivir una semana más. Los humanos debemos trabajar nuestra sabiduría y compasión. Vivir de forma menos egoísta, con más amor, compasión y bondad hacia los demás. Sabemos que nadie quiere sufrir, todos queremos paz, salud y felicidad. Tenemos, como humanos, una potencia extraordinaria, que es hablar, comunicar y poner en marcha el diálogo. Poner en marcha la acción. La primera solución es hablar, negociar, dialogar. Hay vecinos que no se hablan, no se conocen. Antes no era así, no había candados. Ahora los candados no son suficientes, hay cámaras, se ha perdido la confianza. Los padres no tienen confianza en los hijos y también se ha perdido la confianza entre esposos. La desconfianza no trae paz ni relax. Cuando hay confianza, abres el corazón, abres tu vida, tu casa, tu familia...

El mensaje es que es responsabilidad de todos los humanos, no hace falta ser religiosos, todos somos hermanos de planeta, todos deseamos las mismas cosas: vivir en paz, dignamente, morir tranquilamente cuando llegue la muerte. Hay que tener presente que, aunque tengamos dinero, lo dejaremos todo, no nos llevaremos nada, solo el alma tiene que marchar. ¿Por qué la obsesión de ganar más y más dinero, hablar mal de todos, sabiendo que todos vamos a morir? No pensamos en la muerte. Las personas quieren ser guapas, poderosas, quieren vivir sin pensar que la muerte es cien por cien segura, que naces y un día vas a morir. El alma no puede desaparecer, el alma va más allá, pero eso es otro tema.

Mi mensaje final es que la justicia es un valor muy importante. Debe comprender: amor, compasión, tolerancia y respeto al medio ambiente y a la Madre Tierra, protegerla de la contaminación y evitar la destrucción de la naturaleza. La justicia debe ayudar a construir la paz y a vivir en armonía con todas las religiones del mundo —también los ateos—, a vivir juntos y en paz.

Si lo hacemos así, nuestro tecnomundo será mejor, más pacífico, más saludable y más digno.

Lama budista Thubten Wangchen, és el fundador de la Casa del Tibet a Barcelona, representant del Tibet a Espanya i membre del Parlament tibetà a l' exili.

FIAT MUNDUS ET PEREAT IUSTITIA

Paraules clau: jutjar, poder, justícia, llibertat.

*Sense justícia,
és la Llei qui té drets.*

1. EXORDI

L'enorme gosadia de plantejar(-se) una Altra justícia, una forma i unes manera altres d'allò judicial, una revisió dels fonaments de l'això jurídic, i fer-ho allà on no regeix el gatopardesc canviar el que calgui perquè res no canviï, sinó el nefand, perenne i planer «sostenella y no enmendalla», mereix, i li cal, tot el millor, en matèria i esperit, del que sigui capaç de catalitzar la voluntat de poder, de poder fer-ho, que ens repta, si encara hi fóssim a temps, a actualitzar i competitivitzar les —malmeses i descuidades— columnes mestres d'aquella vella demanda — proposta— de justícia i/amb/en/... llibertat; de drets i dret en democràcia i llibertat.

En són els primers voluntaris la parresia (a) i la sindèresi (b)!

a) Segons Foucault, qui practica la parresia «no és només sincer..., sinó que diu també la veritat».

<<https://ca.wikipedia.org/wiki/Parresia>>

<www.elconfidencial.com/alma-corazon-vida/2015-04-06/michel-foucault-la-parresia_751634/>.

b) Sindèresi (del grec συντήρησις, “discreció”, de συντηρέω, “observar”)

Terme utilitzat antigament per a designar la capacitat de jutjar correctament en qüestions morals. Sinònim de consciència moral. És l'arrel del terme català senderi: bon judici, discerniment.

<www.wikisofia.cat/wiki/Sind%C3%A8resi>.

2. L'HOME REVOLTAT

Albert CAMUS, L'home revoltat, pròleg de Joan Fuster i traducció de Josep Palàcios, Barcelona, Vergara, 1966, 353 p. (Isard)

*«Ce qui m'intéresse,
ce n'est pas le bonheur de tous les hommes,
c'est celui de chacun.»*

BORIS VIAN, L'écume des jours

2.1. «La llibertat, “aquest nom terrible escrit al carro de les tempestes”, és en el principi de totes les revolucions. Sense ella, la justícia sembla inimaginable als rebels. Tot i així, arriba el temps en què la justícia exigeix la suspensió de la llibertat. El terror, petit o gran, ve llavors a coronar la revolució» (p. 165).

El terror no és a la Revolució. Sí, però, a les revolucions. A totes.

2.2. «La rebel·lió, desviada dels seus orígens i disfressada cínicament, oscil·la a tots els nivells entre el sacrifici i l'assassinat. La seva justícia, que ella esperava que fos distributiva, s'ha fet sumària» (p. 424).

Erra qui es creu vèncer l'adversari quan, per a derrotar-lo, fa servir les seves pròpies armes.

Hi ha, també, qui creu convèncer perquè ha vençut.

El primer esdevé l'èxit de la seva derrota més absoluta.

El segon no tindrà, no pot, tenir pietat.

2.3. «El revolucionari és al mateix temps rebel o ja no és revolucionari, sinó policia i funcionari que es gira contra la rebel·lió. Però si és rebel, acaba alçant-se contra la revolució. Per tant, no hi ha progrés d'una actitud a un'altra, sinó simultaneïtat i contradicció que creix sense parar. Tot revolucionari acaba essent opressor o heretge» (p. 380).

Si hi ha aquesta contradicció simultània, i la història hi està ben d'acord, cal una estratègia altra que provoqui les conseqüències volgudes sense caure-hi.

L'exemple més (re)conegut i amb millor cotització moral deu ser la no-violència, molt exigent disciplina civil que a escala local ha estat millor promocionada que practicada.

Rugova? Sí.

Prussés? No.

Potser la discreció. Segur que el «détournement». La provisionalitat. De vegades, crear... Però només bastint «en paral·lel»; fent —essent— el propi —l'apropiat— camí.

2.4. «La llibertat absoluta és el dret del més fort a dominar: per tant, manté els conflictes que beneficien la injustícia. La justícia absoluta passa per la supressió de tota contradicció: destrueix la llibertat. La revolució per la justícia i per la llibertat acaba posant en contra l'una de l'altra. [...] diu Palante: “si hi ha una veritat única i universal, la llibertat no té raó d'ésser”. [...] La revolució del segle XX es creu que evita el nihilisme i que és fidel a la veritable revolució perquè reemplaça Déu en la història. En realitat, fortifica el primer i traeix la segona» (p. 436-437).

Amb un ús massiu —mediàtic i popular—, sovint abusi i massa vegades aberrant, els drets van, ubics, amunt i avall servint qualsevol cosa i sa contrària.

Els usos quotidians del «tenir dret a» són bons indicadors del nivell de la cultura política del país.

I si dret («dret a») substitueix llibertat («llibertat de») freqüentment, pot ser que no fos incultura, sinó anticultura.

El dret és un agrairable?, un exigible?, un acordable?..., un parany?

Drets esmunyedissos i lleis escorredisses fent un —decandit— pas al costat, la fórmula de George Palante du al Sant Cristó Gros de la cosa, a la justícia de la justícia (prova-ho en plural). És suficient a si mateixa.

2.5. «La majoria de les revolucions adquireixen la seva forma i la seva originalitat en un assassinat. Totes, o quasi totes, han estat homicides. Però algunes han practicat, afegint-ho, el regicidi i el deïcidi. Així com la història de la rebel·lió metafísica començava amb Sade, així també el nostre tema reial només comença amb els regicides, els seus contemporanis, que ataquen l'encarnació divina sense gosar encara matar el principi etern» (p. 169-170).

De què serveix carregar-te el subjecte —sobirà— si en resta l'objecte —la sobirania—, sigui qui en sigui el titular?

La sobirania, «encarnació divina». Immillorable fórmula. I terrible, esglaiadora, condemna.

2.6. «Tots duem en nosaltres mateixos les nostres presons, els nostres crims i els nostres estralls. Però la nostra tasca no consisteix a desencadenar-los a través del món: consisteix a combatre'ls en nosaltres i en els altres. La rebel·lió, la secular voluntat de no sotmetre's de la qual parlava Barrés tan recentment, és al principi d'aquest combat» (p. 457).

La veritat única i universal, sigui del que sigui que estigui feta (vegeu l'apartat d), no pot no ser una societat tancada.

Una societat oberta només pot viure de certes falsables (acluca l'ullet).

I a qui li importa?

3. SEMIÒTICA

A. J. GREIMAS i J. COURTÉS, *Semiótica: Diccionario razonado de la teoría del lenguaje*, Madrid, Gredos, 1982.

D'on el judici, el senderi?

3.1. PODER

«[...] Concepte indefinible, és, però, susceptible de ser interdefinit en un sistema de valors modals, escollit i postulat axiomàticament [...] termes complexos que comprenen les modalitats del deure i del poder en una relació de complementarietat [...]» (p. 308, I).

3.2. DEURE

«[...] El vessament semàntic d'aquest predicat no és definible en si mateix, sinó només en l'àmbit de les interdefinicions de les modalitats seleccionades amb vista a una axiomàtica. En termes més simples, o més filosòfics, el deure sembla constituir junt amb el voler una espècie de qüestió prèvia, és a dir, les condicions mínimes per a un fer o per a un estat [...]» (p. 101, I).

3.3. IDEOLOGIA

«[...] El discurs ideològic pot ser, en tot moment, més o menys figurativitzat i pot convertir-se, així, en discursos mitològics [...]» (p. 214, I).

3.4. IDENTITAT

«[...] El concepte d'identitat, no definible, s'oposa al d'alteritat (com "el mateix" a "l'altre"), que tampoc no pot ser definit: en canvi, la parella, com a tal, és interdefinible, per la presumpció de pressuposició recíproca, i és indispensable per a fundar l'estructura elemental de la significació. [...] la identitat serveix per a designar el tret o conjunt de trets (en semiòtica, semes o femes) que tenen en comú dos o més objectes [...] el reconeixement de la identitat de dos objectes, o la seva identificació, pressuposa la seva alteritat, és a dir, un mínim sèmic o fèmic que els torna, en primera instància, distints. [...] Lluny de ser una primera aproximació al material semiòtic, la identificació és una operació, entre d'altres, per a construir l'objecte semiòtic.

La identitat serveix, igualment, per a designar el principi de permanència, que permet a l'individu romandre el "mateix", "persistir en el seu ser" al llarg de la seva existència narrativa, malgrat els canvis que provoca o pateix [...].

S'entén també per identificació una de les fases del fer interpretatiu de l'enunciatari quan identifica l'univers del discurs (o una part d'aquest univers) amb el seu propi univers: direm, per exemple, que una jove lectora s'identifica amb el personatge de Joana d'Arc. Entesa en aquest sentit, la identificació no està encara prou explorada [...]» (p. 212/213, I).

3.5. DIFERÈNCIA

«L'aprehensió intuïtiva de la diferència, això és, d'una certa distància entre dues o tres magnituds, constitueix, per a la tradició semiòtica posterior a Saussure, la primera condició de l'aparició del sentit. Tot i així, la diferència només pot ser reconeguda partint d'un fons de semblança que li serveix de suport. Així, en postular que la diferència i la semblança són relacions (apreheses i/o produïdes pel subjecte cognoscent) susceptibles de ser reunides i

formulades en una categoria pròpia, la d'alteritat/identitat, es pot constituir com un model lògic l'estructura elemental de la significació» (p. 122, I).

3.6. SEMBLANÇA

«1. La semblança és l'aprehensió intuïtiva de certa afinitat entre dues o més magnituds que permet reconèixer entre elles, sota certes condicions i amb l'ajut de procediments apropiats, una relació d'identitat. Però la relació d'identitat (i l'operació d'identificació que sobreentén) pressuposa una alteritat preexistent (que és la forma categorial de la diferència). L'aprehensió complexa i concomitant de la semblança i de la diferència constitueix, per tant, la condició epistemològica prèvia per a l'aparició del sentit.

2. En el pla intuïtiu, la recerca i el registre de les semblances i diferències defineixen la primera tasca de tota aproximació comparativa» (p. 358, I).

3.7. JUSTÍCIA

«[...] 1. La justícia pot designar la competència del Destinador social, dotat de la modalitat de poder-fer absolut: encarregat d'aplicar la sanció, llavors el Destinador serà anomenat jutge.

2. S'entén, igualment, per justícia una forma de retribució negativa (o càstig) exercida en la dimensió pragmàtica pel Destinador social, en oposició a la venjança que és realitzada per un Destinador individual [...]» (p. 234, I).

3.8. DRET

«Des el punt de vista semiòtic, la noció de dret remet a una problemàtica modal que es pot situar en l'articulació d'allò "potestatiu" (tenir dret de... és poder-fer; tenir dret a... és poder-ser-estar) i allò deòntic (obtenir allò al que tinc dret; comprometre un haver-de-fer per part d'un altre; el respecte dels meus drets implica un haver-de-no-fer per a l'altre, etc.). La sintaxi dels drets i els deures que es perfila d'aquesta manera, es troba parcialment assumida dins del marc del dret positiu o discurs jurídic en sentit estricte» (p. 70, II).

3.9. JURÍDICA (SEMIÒTICA)

«1. En sentit ampli, es pot entendre per semiòtica jurídica tot el sistema de regles que regeix les relacions entre actants des del punt de vista dels seus drets. En aquesta perspectiva, la semiòtica jurídica és únicament un camp d'aplicació particular de les sintaxis modals de mena potestativa i deòntica, les mateixes que són, al seu torn, analitzables sia en el marc general de la teoria semionarrativa sia en termes purament lògics.

2. En un sentit més restringit, la semiòtica jurídica té com a tasca donar comptes del discurs del dret (positiu) i, si és possible, assignar-li el seu lloc en el marc d'una tipologia dels discursos» (p. 155, II).

3.10. DESTINADOR / DESTINATARI

«[...] Destinador i Destinatari (escrits amb majúscules) són instàncies actancials, caracteritzades per una relació de pressuposició unilateral (entre el Destinador, terme pressuposat, i el Destinatari, terme pressuponent), que torna asimètrica la comunicació entre ells [...].

El Destinador, freqüentment plantejat com a pertanyent a l'univers transcendent, és qui comunica al Destinatari subjecte (pertanyent a l'univers immanent) no només els elements de la competència modal, sinó també el conjunt dels valors que hi ha en joc; és també aquell a qui es comunica el resultat de la performance del Destinatari subjecte, que li correspon sancionar. Des d'aquest punt de vista, es podrà després oposar, en el marc de l'esquema narratiu, el Destinador manipulador (i inicial) i el Destinador jutge (i final)...

En l'anàlisi dels relats, algunes vegades caldrà distingir el destinador individual —tal com es manifesta en el cas de la venjança— per oposició al destinador social, cridat a exercir la justícia: ambdós actants poden proposar deures compatibles o incompatibles [...]» (p. 118, I).

3.11. CÀSTIG

«[...] el càstig és la forma negativa de la retribució (que, en la dimensió pragmàtica, forma part del contracte, explícit o implícit, establert entre el Destinador i el Destinatari subjecte), per oposició a la seva forma positiva, que és la recompensa. Segons que la sanció pragmàtica negativa sigui exercida per un Destinador social o individual, podran distingir-se dues formes de càstig: la justícia i la venjança [...]» (p. 50, I).

3.12. VERITAT / VERIDICCIÓ

«[...] La veritat designa el terme complex compost pels termes *ésser i semblar* [...]. La "veritat", per a ser dita i assumida, ha de desplaçar-se vers les instàncies de l'enunciador i l'enunciatari. L'enunciador ja no és considerat productor de discursos veritables, sinó de discursos que produeixen un efecte de sentit «veritat»: des d'aquest punt de vista, la producció de la veritat correspon a l'exercici d'un fer cognoscitiu particular, el fer semblar veritat, que pot ser denominat, sense cap matís pejoratiu, *fer persuasiu*.

El fer persuasiu, exercit per l'enunciador, té una sola finalitat: cercar l'adhesió de l'enunciatari, condicionada pel fer interpretatiu que aquest, al seu torn, exerceix. La construcció del simulacre de veritat, tasca essencial de l'enunciador, està alhora tan lligada al seu propi univers

axiològic com al de l'enunciatari i, sobretot, a la representació que aquest es fa de l'univers de l'enunciador. Es comprèn llavors que, en condicions tals, el concepte de veritat es troba cada vegada més substituït —en la reflexió epistemològica— pel d'eficàcia [...]» (p. 432/434, I).

3.13. EVIDÈNCIA

«[...] Evidència. Forma particular de la certesa, l'evidència no exigeix l'exercici del fer interpretatiu; es caracteritza [...] per la supressió de la distància entre el discurs referencial i el cognoscitiu [...]» (p. 167, I).

3.14. CERTESA

«[...] A diferència de l'evidència, la certesa pressuposa l'exercici del fer interpretatiu, del qual és una de les conseqüències possibles [...]» (p. 53, I).

3.15. CREURE

«[...] Sense que per això es pugui actualment pretendre definir el creure de manera satisfactòria, la seva inscripció en el marc del fer interpretatiu, com a resultat i sanció final d'aquest, permet ja circumscriure una mica millor la problemàtica. En efecte, el creure no és només el fonament de la fe religiosa; constitueix també, entre d'altres —certes anàlisis recents ho demostren bé—, la instància crucial del discurs científic; més extensament, el fer-creure que, com a fer persuasiu, no pot ser tractat independentment del creure, constitueix una de les formes principals de manipulació. Així, la qüestió del creure es mostra com un dels temes de la investigació semiòtica per als propers anys» (p. 95, I).

3.16. CREATIVITAT

«La creativitat és una noció de psicologia que N. Chomsky introduí en la lingüística donant-li una definició precisa: la facultat de produir i comprendre frases noves gràcies al caràcter recursiu de les construccions sintàctiques. La creativitat, entesa així, ha de ser considerada com una propietat de la competència del subjecte parlant. El caràcter operatori d'aquest concepte és, evidentment, feble o nul: atès que les possibilitats combinatòries d'una llengua natural són pràcticament infinites, això equival a dir —més o menys— que l'“esperit humà” és creatiu. En canvi, n'hi ha prou amb introduir aquest terme en lingüística per a produir estralls en semiologia, estralls que caracteritzen tota mena d'excessos psicologitzants. Més aviat, partint de les incompatibilitats entre categories i entre estructures, partint de les coercions que imposen les epistemes de natura social, es podria aconseguir —a poc a poc— una

definició de l'originalitat [...]» (p. 94/95, I).

4. SOBIRANIA DE LA JUSTÍCIA

Josep OTÓN, Educació en valors i ciències socials: la proposta ètica de Simone Weil per a una Europa en crisi (1909-1943), 213 p.

*«No és desitjable que la nació sigui sobirana,
sinó que ho sigui la justícia.»*

SIMONE WEIL

«Un dels problemes clau de la reflexió weiliana sobre la política és el tema de la sobirania. En el fons, es qüestiona sobre la legitimitat de l'opinió de la majoria, ja que, com hem vist en el cas alemany, precisament una majoria de vots va portar Hitler al poder. Per tant, Weil cerca alternatives teòriques i pràctiques per a la democràcia de partits. “No és desitjable que la nació sigui sobirana, sinó que ho sigui la justícia.”

Weil considera que, malgrat l'expressió “sobirania nacional”, allò que de fet és sobirà és, en la pràctica, la força, que està en mans d'una petita fracció de la nació. Per això ella defensa que el que ha de ser sobirà és la justícia.

Totes les constitucions polítiques, republicanes o no, tenen com a única finalitat —si són legítimes— impedir o almenys limitar l'opressió vers la qual la força s'inclina de forma natural. Per a Weil, l'autèntic esperit del 1789 consisteix a pensar, “no pas que quelcom és just perquè el poble ho vol, sinó que, en certes condicions, la voluntat del poble té més possibilitats que cap altra voluntat d'estar d'acord amb la justícia”.

El cas alemany encara és més clar: “Si la República de Weimar, en lloc de Hitler, hagués decidit per vies rigorosament parlamentàries i legals posar els jueus en camps de concentració i torturar-los refinadament fins a la mort, les tortures no haurien tingut ni un àtom de legitimat més que la que ara tenen”».

5. SABER I PODER (JUTJAR)

*És just perdonar?
De qui n'és la facultat?*

5.1. SABER (JUTJAR)

5.1.1. Els mites de la justícia

La reflexió etnogràfica, des dels clàssics, més atabalats amb els seus prejudicis que capaços d'acceptar l'alteritat amb la qual conviuen en els seus «treballs de camp», fins als radicals («anar a les arrels de la cosa») del darrer segle XX, potser més preocupats pels seus prejudicis que no pas ocupats a «conèixer» l'amfitriona alteritat que els servia de mirall, és un

material delicat, tant el definit per la distància topològica com el que ho fa per la cronològica. Delicat, i sovint més demostratiu dels tics de la mirada (de *l'omnivoyeur*) que dels mirats (però, vistos?), ens abasteix d'un producte cuinat amb altres arts (sobre gustos...) o, directament, cru. Disposem, però, de *Sent Sovins* antropològics que ens poden conduir a fer uns bons —nutritius i plaents tastos— receptaris als quals podem acollir-nos a l'hora de cuinar els arguments bàsics de la nostra, i de cadascú, manera de viure el món. Des de la sòlida contundència d'un George Dumézil (t1) a l'aclaparadora finor intel·lectual d'un Louis Dumont (t2) cercant-se entre els propis (t3) o directe a allò que ens fa nosaltres (t4), o a la reflexió radical com a interpretador (t5) o més enllà (t6) d'un Clifford Geertz.

t1. *Mito y epopeya-I: La ideología de las tres funciones en las epopeyas de los pueblos indoeuropeos*, Barcelona, Seix Barral, 1977.

t2. *Homo hierarchicus. Le système des castes et ses implications*, París, Gallimard, 1966.

t3. *Homo aequalis-II: L'idéologie allemande. France-Allemagne et retour*, París, Gallimard, 1991.

t4. *Ensayos sobre el individualismo*, Madrid, Alianza, 1987.

t5. *La interpretación de las culturas*, Barcelona, Gedisa, 1987.

t6. *El antropólogo como autor*, Barcelona, Paidós, 1989.

Sí que, hi ha, a la Viquipèdia, i no és mala cosa, alguna menció d'alguns referents precristians de la nostra línia cultural: Maat, Temis, Zeus, Hèracles, Hermes..., que donem per fet (evident només per manca de capacitat d'una altra interpretació) que estan —estigueren— relacionats d'alguna manera amb allò que ara i aquí qualifiquem de justícia (amb majúscula?). Però el que és rellevant, i irremeiablement definitiu, és que l'era del mite no pot no col·lapsar amb l'accés del cristianisme al poder, al domini, a l'exercici de la sobirania. A l'ascens d'un paradigma que (es) proclama la incompatibilitat amb cap altre, amb l'alteritat.

5.1.2. *Els judicis (finals)*

Així, la consciència de caducitat d'una cultura entre d'altres serà succeïda per l'anunci de la fe en l'eternitat del Creador. El final dels temps, del món viking o de la cultura del bisó, esdevé judici final. Ja no és l'acompliment del destí indefugible sinó judici. Judici final, i universal. Judici que, per judici, condemna o absol; això sí, *ad aeternum*.

A Raganarök s'acompleix no tant la fi, sinó el destí dels déus. Deixem, però, el destí de Heimdall, o Baldr, i atenem aquest plural trampós, fals i pervers, perquè si Déu és un, déus no poden (de poder) ser.

5.1.3. *Déu és un, ergo no pot no ser únic*

La qüestió no és pas la hipotètica quantitat, sinó, magna relliscada, donar el nom de l'innombrable a qualsevol cosa.

I no, no és que no tingui tothom dret a (què dona dret als drets?) tenir els seus déus, sinó que el tenen (el, un, dret?) a tenir el que vulguin, però déus no, perquè Déu és un, ergo no pot [...] ser Dos (un + un?). I l'error no és que aquells altres tinguin pocs o molts déus, sinó que qualifiquem allò altre segons els nostres termes. I això du a prejudicis que provoquen perjudicis.

És contenciosable? Cal considerar que si alguna cosa pot ser humanament universal, és allò de «piensa el ladrón que todos son de su condición».

Heimdall, o Baldr, no eren déus, eren *ásir*.

5.1.4. *Déu esdevé universal, ergo absolut*

Saül de Tars, àlies sant Pau, el jueu cristià grecofon de ciutadania romana, gentilment provocà el trencament amb l'origen jueu en fonamentar el cristianisme en el revolucionari, insòlit i potent universalisme. El Déu únic esdevé universal i, per tant, absolut.

5.1.5. *La veritat com a relat de l'únic universal*

El plantejament de l'u comporta una, la, escissió, insòlita, entre Creador i creats. El relat que genera necessàriament aquesta escissió universalitzada esdevé veritat, veritat inevitablement absoluta i, per tant, independent de les, sempre provisionals, certes que el món real pugui oferir al copsar humà.

I havent-t'hi veritat, què hi pinta la justícia?

5.2. PODER (JUTJAR)

5.2.1. *L'herència mediterrània del faraó rebel (la sobirania és akenatoniana?)*

En la rumorologia sobre l'origen, històric, de l'u, hi té habitual referència Akenaton i la seva ràpidament avortada «revolució monoteïsta» (sí, «monoteïsta» és una redundància), potser, però, no prou per a impedir-ne la identificació per part d'alguna —o, merament, una— comunitat de la regió.

Egipte és el faraonat del Nil, civilització mil·lenària de referència per als qui, peregrins i alumnes, convertiran la península asiàtica occidental en Europa. L'Europa de Prometeu i de Dionís, de Diògenes i de Sòfocles...

5.2.2. *L'imperi es fon amb l'u i esdevé universal (la sobirania de l'Església)*

L'Europa del saber (prestat) serà feta ordre per l'enginyer romà, l'imperi del qual cedirà la tolerància (i el respecte) per a adoptar aquella veritat que substitueix legionaris per sacerdots.

Aquesta veritat que manté la Roma eterna.

El dret romà navega per concilis, ortodòxies..., sotmès a una escatologia que li va ampla.

Políticament rellevant: la legitimitat del Govern «terrenal» vindrà de —literalment— les mans del *Summum Pontificem* que coronen la testa —a partir d'aquell moment— reial. Durant segles.

5.2.3. *La veritat absoluta —i el braç secular— (la sobirania monàrquica)*

El nou Cèsar, l'Emperador, sotmès i condicionat titular sobirà (la fórmula hauria de ser un oxímoron), podrà fer —la seva personal— Justícia i —les seves personals— lleis mentre litiga —si cal, militarment— amb el titular del dret que el legitima, o excomunica.

5.2.4. DE REVOLUCIÓ NOMÉS N'HI HAGUÉ UNA (LA GLORIOSA, O LA SOBIRANIA DEL COMÚ)

Finisterre (no per als vikings, i deixant de banda el difícil refugi irlandès) asiàtic, la Gran Bretanya, la insular, és el bullir d'un calder que hauria esgotat (més bretònic que els britànics) l'Obèlix des que el 1215 el monarca signà la Carta Magna, passant per abolicions d'esclavatge i servitud, la traducció de la Bíblia el 1400, la independència del papat, escapçaments reials, dictadura militar..., fins a importar un rei i fer-lo signar, el 1689, el *Bill of rights*.

Les guerres civils seran entre exèrcits, milícies, de lleialtat religiosa: catòlics, anglicans, presbiterians..., però també levellers, diggers, quàquers..., precursors de posicions polítiques modernes, alguns d'ells emigrant a ultramar, on poden viure-les lluny del sobirà, més a prop del titular.

Menys d'un segle abans que Jefferson, Adams, Franklin...

Menys d'un segle abans que Edimburg fos l'Atenes del nord.

5.2.5. LIBERTÉ, EGALITÉ, FRATERNITÉ; NO PAS NATION, RAISON, ÉTAT (LA SOBIRANIA DE LA NACIÓ, ERGO DE L'ESTAT)

Del mític mite de l'antonomàsia revolucionària, de la Francesa, cal, i n'hi ha prou, fer un seguiment de tot allò que n'és consegüent.

No, l'herència del *croissant* mariantoniesc no és una —ni la— declaració, sinó l'estat, el format estatal com a satisfacció de la nació.

Aquella de la qual Renan i Herder en són el Janus.

Aquella que forja l'alliberament en la coacció: «Fatta l'Italia, bisogna fare gli italiani».

Aquella que no pot tenir dubte sobre la prioritat sobirana.

[...] La Constitución, como máxima expresión de la soberanía nacional, lejos de configurarse como la proclamación de un deseo, es, ante todo, un conjunto de mandatos jurídicos de obligado cumplimiento. Cuando su artículo 2 residencia el fundamento constitucional en la

indisoluble unidad de la Nación española, no lo hace a modo de frontispicio programático, sino como basamento último, nuclear e irreductible de todo el Derecho de un Estado [...]. (discurs d'inauguració de l'any judicial 2014-2015 de Carlos Lesmes, president del Tribunal Suprem d'Espanya, 11 de desembre de 2018)

6. DEL TOP A L'AUDIÈNCIA, UN BREU VIATGE

«*El 19 de julio de 1936 empezó en España la Segunda Guerra Mundial. Hoy conmemoramos este acontecimiento. Esta guerra ha terminado actualmente en todas partes menos precisamente en España.*»

ALBERT CAMUS, *Escritos libertarios*, Barcelona, Tusquets, 2021, p. 141

El 4 de gener de 1977 es publicaren tres decrets llei mitjançant els quals, respectivament, es dissolia el Tribunal de Orden Público, es creava l'Audiència Nacional i es traspassaven les competències, i bona part del personal, de l'un a l'altre.

Anècdota encara ben rellevant dècades després, el simbolisme —i no només— de la data representa d'una manera força didàctica el caràcter de continuïtat successiva i successòria d'allò que es transaccionà sota l'opac paraigua de la Transició.

El mite ja s'ha cruspit dues generacions de corrupció sistèmica, de justícia justificada, d'ignorància orgullosa i honor ofès, de dignitat escassa i responsabilitat defugida, de manera que «no es pot creure com el poble, quan és sotmès, cau en un oblit tan gran de la llibertat, servint de tan bona gana que es diria que no perd la seva llibertat, sinó que guanya la seva servitud» (Étienne de la Boétie, *Discurs de la servitud voluntària*, 1548).

Però encara més clara, explícita, decisiva, important i transcendent, per a la mateixa estructura del règim, és una altra successió, *llunyguimirant* en el temps i que per si sola mereix l'*Atado, y bien atado!*

La *Ley de Sucesión en la Jefatura del Estado* (1947), cinquena *ley fundamental* aprovada de les vuit *leyes fundamentales* que organitzaven l'Estat franquista, restablí una monarquia exiliada feia ja setze anys, però només com a successora d'un *Caudillo* (!) esdevingut cap d'estat vitalici mitjançant una croada (!!). Com a successora legitimada per un militar colpista sollevant que justificava —argumentava just, «de justícia»— el seu règim «por la Gracia de Dios».

En la tradició històrica, la legitimitat sobirana venia no pas del cap que es coronava, sinó de les mans que col·locaven la corona. Les mans del plenipotenciari diví, del poder absolut del dispensador sobirà. Aquestes mans, que Napoleó feu seves, són aquesta *Ley de Sucesión* prou capaç de, de retruc, instaurar una —tercera o quarta— Restauració borbònica.

L'anècdota, significativa i representativa, ens du al final d'un règim personalista, l'única de les (ben abundants) dictadures europees etiquetada amb el nom del dictador, l'única de les (ben abundants) dictadures europees que propugnava un retorn al passat, l'única de les (ben abundants) dictadures europees en què el dictador va morir de vell al seu llit, sense haver perdut el domini de l'Estat.

Mentre arriba, però, el fet biològic, s'esdevé un fet geopolític que, pel que fa a la reacció local espanyola, orientarà límits i estratègies del que esdevindrà mite de la Transició. El 25 d'abril de 1974, l'Exèrcit portuguès, bregat en simultànies guerres colonials, fa caure la dictadura de l'Estado Novo i obre un període d'inicial dominància esquerranosa en el context d'una Guerra Freda que semblava afavorir la causa soviètica.

Recentment (20 de desembre de 1973) i espectacularment assassinat l'Almirall Carrero Blanco, successor polític del general Ísimo i amb greus problemes de salut ell mateix, ens podem imaginar l'alarma a la xarxa telefònica diplomàtica i l'enorme preocupació que dominava algunes ambaixades on es courà bona part del menú dels mites de la Transició.

La batalla política pel futur d'Espanya es planteja llavors, a escala popular, per la dominància del «relat» entre reforma i ruptura. Amb algunes pegues, però, que fan més que penosa la defensa tant de l'una com de l'altra.

En aquest cas, es tractava de recuperar una democràcia («Habla, pueblo, habla») que no havia existit mai.

Unes llibertats («Libertad sin ira...») que no s'havien pogut exercir mai.

Un règim nou en mans dels qui manejaven el vell, gràcies a la imposició d'un oblit i un silenci que atorgaven la impunitat, ergo la continuïtat, a les institucions fonamentals de la dictadura. I a l'abús de la innocència, la ignorància i la por —tanta!— que sempre representa tractar igual els uns i els altres, sense distingir entre víctimes i botxins, entre guanyadors i perdedors.

Així doncs i atesa la —lògica i coherent— inexistència de partits polítics (a excepció del Partit Nacionalista Basc), s'ha de crear un sistema de partits que donin, si més no, credibilitat formal a una autoproclamada democràcia espanyola que té a mà com a únic (pseudo)precedent democràtic el torn dinàstic, en el qual dos partits representen unes posicions alternatives que, en realitat, no són més que una garantia mútua de continuïtat successòria. No hi ha, en realitat, dos partits, sinó un bipartit que competeix, fa oposició i se succeeix a si mateix.

El Règim del 78 actualitzarà el pseudosistema de partits basant-se en el bipartit format pel Partit Alfa, gestor dels interessos dels propietaris d'Espanya i al qual es donarà el temps necessari per a acabar de fer-se operatiu i competitiu tot seguint el fil del moment: «associacions polítiques», partits legalitzats, AP, PP.

Per al paper d'oposició, i alternança de garantia, s'escollí el *glamour* del Partit Socialista, convertit en fantasma de si mateix després de dècades d'estèril exili.

En el Congrés de Suresnes, un parell de joves sevillans probablement ensinistrats en formació de quadres gràcies a fundacions del Partit estrangeres, reben la carcassa històrica del Partit i amb les inversions d'«estats amics» «per a la democràcia a Espanya» el converteixen en el Partit de Garantia Institucional que cobrirà els moments de crisi al Partit Alfa guardant-li la cadira ben calentona.

Fins i tot, i en especial, cobrirà encàrrecs extra, com allò de l'OTAN, allò del GAL...

El Règim del 78 es blindarà amb una Constitució a la qual només li calen un parell de detalls per a controlar l'Executiu i subordinar el Legislatiu: definir la província com a circumscripció electoral i concedir-li un mínim de dos representants electes. Amb assessorament del màxim nivell internacional, l'anècdota d'incloure aquests dos detalls en el text constitucional (repetim-

nos-ho) (ben repetit) conduirà a una (anti)cultura política expressada en forma de patologia partitocràtica sudpirenaica.

Prèviament a sancionar una Constitució tallada no com un vestit a mida, sinó com una camisa de força, durant l'interregne, garantint així que es pogués moure fora de l'abast de les urpes constitucionals, calia garantir la privilegiadíssima continuïtat successòria de les dues potes de la dictadura. D'aquesta necessitat sorgí un concordat amb la Santa Seu (catòlica), exemplar lloc de qüestionament, si no d'incompatibilitat, entre el triple mite dels drets, el dret i la justícia.

L'altra pota, vint-i-un anys després del 2000, tot i que reclosa als quarters, segueix generant el sentiment popular bàsic que garanteix el seu secular domini polític: la por.

Amb una Constitució capaç de ser interpretada des d'hom i des del seu contrari, des de Miguel Herrero de Miñón a Cayetana Álvarez de Toledo, la transacció de la Transició serà, és, la continuïtat successòria dels elements fonamentals d'un règim nascut militar insurreccional nacionalcatòlic, i, entre ells, potser el més continuista (immobilista, en deien llavors, sinó búnquer) fos, és, el judicial, l'alta judicatura.

La Transacció inclogué, inclou, l'extinció d'alguns conflictes que es paguen a preu de raó d'estat:

— l'independentisme canari, l'OEA i el diàleg amb Antonio Cubillo;

— la dissidència carlina de Carlos Hugo i Montejurra;

— els Països Catalans i el secessionisme lingüístic, el blaverisme, l'anticatalanisme, els repetidors de TV3 o les bombes a can Joan Fuster, probablement l'operació més cara, duradora i transcendent nacionalísticament;

— l'explosió llibertària catalana i la del cas Scala;

—...

Sense precedents democràtics liberals, la cultura política espanyola dels drets i el dret, de les llibertats i la democràcia, no podia no començar de zero. Ídem, no pot no començar de zero. Carpetovetònia, esperpent i honor, molt d'honor.

7. ESCRITS LLIBERTARIS

Albert CAMUS, *Escritos libertarios*, Barcelona, Tusquets, 2021.

*«L'educació cívica i lliure, allò que els grecs anomenaven paideia,
és una eina política de la democràcia,
i no un element més de l'estat del benestar.»*

RAMIN JAHANBEGLOO

7.1. «No es tan fàcil com es creu ésser un home lliure. Si hem de dir la veritat, els únics que afirmen aquesta facilitat són els qui han decidit renunciar a la llibertat. Perquè no és a causa dels seus privilegis, com volen fer-nos creure, que es rebutja la llibertat, sinó a causa de ses tasques extenuants. Aquells per als qui, al contrari, donar a la llibertat el seu contingut de drets i de deures és ofici i passió, saben que es tracta d'un esforç de tots els dies, d'una vigilància

sense error i d'un testimoni quotidià en el qual l'orgull i la humanitat participen a parts iguals. [...] els que, segons paraules de Benjamin Constant, no volen ni patir ni posseir mitjans d'opressió, que volen la llibertat a l'hora per a si mateixos i per als altres, aquests, en un segle en el qual la misèria o el terror condemnen a les bogeries de l'opressió, són les llavors sota la neu de les quals parlava un dels més grans d'entre nosaltres. Una cop passada la tempesta, el món es nodrirà d'ells.

Aquests homes, com sabem, són rars. Avui la llibertat no té gaires aliats. He arribat a dir que l'autèntica passió del segle XX era la servitud [...]. Veiem proliferar aquesta gent de la qual s'ha pogut dir que sembla fer del gust per la servitud un ingredient de la virtut. Veiem la intel·ligència cercar justificacions per a la por, i trobar-les sense problema, ja que cada covardia té sa filosofia. La indignació es calcula, els silencis es concerten, la història ja no és més que la flassada de Noè, que s'estén sobre les obscenitats de les víctimes» (p. 230-231).

7.2. «Entre els dos pensaments provincians, mesquins i emmurriats, que s'enfronten avui i oposen amb una obstinació trista la seva llibertat sense contingut i la seva justícia sense veritat, aquesta comunitat intenta formular, i aconseguir cada vegada més, una esperança que sigui digna d'Europa. Aquesta esperança està justificada, segons la meua manera de veure-ho, i comencem a sortir de l'esclerosi en la qual ens ha sumit la doble decadència de la societat burgesa i de la societat revolucionària. Tot i així, ni tan sols és d'aquesta comunitat, encara que pensés en ella, de la qual he parlat; sinó només d'aquells dels meus amics més propers la determinació dels quals conec i que creuen que no cal generalitzar la servitud per a arribar a la justícia» (p. 164).

Barcelona, febrer de 2021

Rafa Villaró
Antropòleg

UN NOU PARADIGMA DE LA JUSTÍCIA: LA RESOLUCIÓ ALTERNATIVA DE CONFLICTES (ADR)

Resum

Partint de la base que la justícia, a hores d'ara, no sempre pot solucionar els problemes de les persones, es considera la necessitat de buscar mètodes alternatius de solució de conflictes (ADR, de l'anglès alternative dispute resolution), especialment la mediació, i es repassa breument els intents que s'han fet i els que s'estan fent en l'actualitat en aquest sentit, tot reflexionant sobre el que es necessita perquè aquests mètodes funcionin.

Paraules clau: tutela judicial efectiva, ADR, mètodes alternatius de solució de conflictes, MASC, mètodes adequats de solució de controvèrsies, mediació.

Keywords: effective judicial protection, ADR, MASC, mediation.

TUTELA JUDICIAL I ADR

El problema de la justícia al nostre país és un tema recurrent que ve de lluny. Fa temps que es parla de la necessitat de modernització de l'oficina judicial, que no arriba, i no són solament els ciutadans, sinó també els advocats i els mateixos jutges, els que pateixen aquesta ineficàcia i reclamen la reforma d'una estructura que data del segle XIX, que és lenta i rígida, amb insuficiència de jutges, amb un Consell General del Poder Judicial en funcions des del mes de desembre del 2018 i, per a molts, amb un sistema d'elecció polititzat, entre altres coses. Això, juntament amb el fet que Espanya és un dels països de la Unió Europea amb més judicis, presenta un panorama decebedor.

Des que els mitjans materials d'aquest àmbit van ser transferits a la Generalitat de Catalunya, el Departament de Justícia ha fet un esforç de modernització i ha dotat de recursos l'Administració de justícia: per exemple, s'han creat la nova Ciutat de la Justícia de Barcelona i altres oficines judicials, s'han informatitzat els jutjats arreu del territori, etc. Però aquestes millores semblen del tot insuficients per a canviar la percepció que tenen els ciutadans de la justícia, que critiquen perquè és lenta, cara, traumàtica, poc flexible i de resultats incerts, sense que això els impedeixi, però, continuar accedint-hi com a única solució per a resoldre els seus

conflictes, cosa que també fan els polítics de manera reiterada i abusiva en l'actualitat.¹ Però per què els ciutadans continuen anant als tribunals quan tenen un conflicte? És l'única solució que hi ha? És l'única via possible?

L'article 24 de la Constitució espanyola (CE) diu que «[t]othom té dret a obtenir la tutela efectiva dels jutges i dels tribunals en l'exercici dels seus drets i interessos legítims, sense que, en cap cas, pugui haver-hi indefensió». Per altra banda, segons l'article 117.3 CE, «[l]'exercici de la potestat jurisdiccional en qualsevol mena de processos, jutjant i fent complir allò que hagi estat jutjat, correspon exclusivament als jutjats i als tribunals que les lleis determinen, segons les normes de competència i de procediment que elles estableixin». Per tant, és als jutges a qui correspon atorgar aquesta tutela dictant una sentència d'acord amb la norma aplicable, és a dir, exercint la justícia. Però la justícia no sempre es tradueix en una solució justa, segons la percepció de la persona que ha perdut un plet i que es veu en la necessitat de recórrer. Tampoc no es pot dir amb propietat que sigui justa quan la sentència arriba tan tard que ja no és útil ni tan sols per al que guanya el plet.

Davant la crisi del sistema, s'obre l'interrogant de com es poden tutelar els drets i els interessos dels ciutadans de manera eficaç, ja que hi ha supòsits en què el raonament jurídic és insuficient per a resoldre alguns conflictes. La sentència resol el litigi, però en molts casos no resol el conflicte, que queda latent. Això, juntament amb la duració del procés,² la formalitat excessiva, la rigidesa (que fa que el jutge només pugui interpretar la norma sense arribar a l'arrel del conflicte cercant els interessos i entenent les emocions de les parts) i el fet que sempre hi ha un guanyador i un perdedor, fa que les persones que acudeixen a la justícia acabin decebudes perquè no han pogut dir al jutge el que volien, ja que són els advocats els que exposen davant del tribunal el que pretenen aconseguir basant-se en una estratègia purament legal.³ Segons Raquel Alastruey, en moltes ocasions els litigants arriben al plet convençuts que tenen raó i que guanyaran, però en la majoria dels casos desconeixen els gravàmens que comporta el procés judicial, com ara inconvenients físics i psíquics, el temps que dura el plet, els costos, la decisió imposada pel jutge que l'altre no acceptarà, la necessitat d'una estratègia probatòria, etc. Com, doncs, es poden tutelar els drets i els interessos de les persones de manera eficaç?

Els ciutadans tenen dret a ser tutelats per la justícia, però també tenen dret a buscar altres maneres de gestionar i posar fi als seus problemes. La justícia ja no és l'única opció per a resoldre els conflictes, deixa de ser monopoli dels tribunals perquè les parts poden optar per altres vies alternatives o complementàries a la judicial però sense arribar a excloure-la. Aquestes vies són els MASC, també anomenats per les sigles en anglès ADR (*alternative dispute resolution*),⁴ que alguns llegeixen avui com a *appropriate dispute resolution*,⁵ que s'utilitzen per a

¹Article de Llätzer MOIX, «Te voy a llevar a los tribunales», La Vanguardia, 25 d'octubre de 2020.

²Espanya triga una mitjana de més de 200 dies a resoldre un litigi en la primera instància i 290 en els jutjats civils i mercantils, i ocupa un dels últims llocs quant al nombre de jutges per habitant; però, en canvi, és un dels països amb més advocats. EUROPEAN COMMISSION, The 2018 EU Justice Scoreboard, Brussel·les, European Commission, 2018.

³Raquel ALASTRUEY, Argumentario sobre la búsqueda de soluciones negociadas en el proceso civil, 2010.

⁴Segons Carolina Macho, es parlava d'«alternativa» perquè quan es va iniciar s'utilitzava al marge de l'activitat dels òrgans jurisdiccionals. Va ser a partir dels anys vuitanta que es començà a generalitzar utilitzant-se en el marc dels tribunals, amb la qual cosa va deixar de ser exclusivament una alternativa i va convertir-se en complementària. Carolina MACHO GÓMEZ, «Los ADR y el comercio internacional», Cuadernos de Derecho Transnacional, vol. 5, núm. 2, 2013.

⁵Elena LAUROBA, «Instrumentos para una gestión constructiva de los conflictos familiares: mediación, derecho colaborativo, arbitraje ¿y...?», InDRET, any 2018, núm. 4.

referir-se a diferents procediments fora dels mecanismes tradicionals de resolució de conflictes com són els tribunals.

Existeixen moltes opcions per a les parts que vulguin utilitzar un ADR i, per tant, cal determinar en cada moment quina opció respon millor a les seves necessitats i circumstàncies i quina és la més apropiada per a resoldre⁶ la seva controvèrsia. Entre les més conegudes hi ha la mediació, la negociació, la conciliació, l'arbitratge (en aquest, no és el jutge, sinó un tercer, qui resol el conflicte), la transacció i altres mètodes mixtos com ara l'arb-med, les *multidoors* (instal·lades als jutjats, que aconsellen a les parts el mètode més adequat), etc. Darrerament s'estan introduint en el nostre país el dret col·laboratiu i la coordinació de parentalitat.⁷

L'ADR al qual em referiré, perquè és el més comú, és la mediació, que constitueix un nou enfocament constitucional del dret a la tutela judicial efectiva, ja que és complementària del procés judicial quan aquest està en marxa —mediació intrajudicial—⁸ o bé és alternativa, quan es tracta d'una mediació extrajudicial. Es parla d'una nova concepció de la justícia que permet, com diu Luis Aurelio González,⁹ que els ciutadans es converteixin en protagonistes de l'acció judicial, ja que són ells els que resolen els seus conflictes (una opinió generalitzada és que es tracta més d'un mecanisme de gestió de conflictes que no pas de resolució, ja que en molts casos no s'arriba a trobar-hi una solució).

L'obligació de l'Estat de garantir la tutela judicial dels ciutadans implica que la justícia ha de ser de qualitat i capaç de resoldre els conflictes. I, dins d'aquest context, la mediació, del moment que atén les necessitats i els interessos de les parts, pot aconseguir aquesta qualitat i, per tant, els acords als quals s'arriba es pot dir que són justícia.

Actualment ja ningú sosté que la reserva de jurisdicció de l'article 117 CE implica la impossibilitat que existeixin altres sistemes alternatius no jurisdiccionals de resolució de conflictes, ni que existeixi contradicció entre aquests procediments i la tutela judicial efectiva. En paraules de Franco Conforti,¹⁰ benvingut sigui el canvi social que prescindeixi del litigi i faci prevaler mètodes dialogats com ara la mediació per a solucionar els seus conflictes, i benvinguda sigui l'equiparació entre mediació i procés judicial.

Segons Gracia Morales,¹¹ el dret a la tutela judicial efectiva és una creació, com a concepte, de la Constitució del 1978. En el nostre context no hi havia tradició de sistemes autocompositius. El constituent, doncs, no va poder considerar que la mediació formés part d'aquest dret fonamental perquè el nostre ordenament no preveia aquests sistemes alternatius o complementaris de resolució de conflictes. El legislador, en regular la mediació, no és irrespectuós amb el contingut de la tutela judicial efectiva, sinó al contrari: li dona major

⁶El terme resolució no abasta totes les tasques que poden portar a terme els ADR, ja que moltes vegades serveixen per a prevenir el conflicte, evitar-ne l'escalada, mitigar-lo o acostar posicions. Carolina MACHO GÓMEZ, «Los ADR y el comercio internacional».

⁷Vegeu Elena LAUROBA, «Instrumentos para una gestión constructiva de los conflictos familiares», i Pascual ORTUÑO, Justicia sin jueces, Barcelona, Ariel, 2018.

⁸Helena Soletto considera que seria més correcte fer referència a la mediació connectada amb els tribunals. Vegeu Helena SOLETO, Mediación y resolución de conflictos: Técnicas y ámbitos, Madrid, Tecnos, 2017, cap. 23. O bé caldria dir amb més precisió que es tracta de mediacions extrajudicials que s'intenten en determinats casos ja judicialitzats. Vegeu Pascual ORTUÑO, Justicia sin jueces.

⁹Revista de Mediación, núm. 9, 2012.

¹⁰Franco CONFORTI, Tutela judicial efectiva y mediación de conflictos en España, Madrid, Tecnos, 2016.

¹¹Gracia MORALES FERNÁNDEZ, Los sistemas alternativos de resolución de conflictos: la mediación. Sistema complementario al proceso. Nuevo enfoque constitucional del derecho a la tutela judicial efectiva, Sevilla, Athenaica, 2017.

cobertura protegint l'exercici individual de la gestió de conflictes amb totes les garanties. Segons aquesta autora, un hipotètic constituent l'hauria inclòs avui com a garantia del sistema universal de justícia. No es tracta de negar la possibilitat d'acudir a la via judicial, sinó d'aconseguir que les parts puguin optar lliurement per altres mitjans legals per a resoldre les seves diferències, perquè, com han resolt diverses sentències, accedir a un ADR és compatible amb el dret a la tutela judicial efectiva si es permet l'accés posterior als tribunals de justícia.¹²

Davant totes les disfuncions del funcionament dels tribunals, s'imposa un canvi de paradigma. Cal renovar el sistema de justícia perquè és freqüent: que les sentències es recorrin o s'incompleixin i que les execucions siguin habituals i reiterades, amb la qual cosa s'eternitza el conflicte; que es reproduïxin els mateixos continguts; que hi hagi matèries en les quals no hi ha una confrontació real de posicions jurídiques, sinó una desavinença originada per l'absència de comunicació entre les parts, que s'ha anomenat «litigiositat judicial impròpia» (com són, per exemple, les baralles pel col·legi dels fills, per les comunions, per la roba, per les festes etc.); que es judicialitzin matèries d'una quantia tan escassa que, segons Raquel Alastruey, fa que el plet surti més car que el que rep el que guanya en la sentència. En aquests casos, considera que hi ha hagut un abús en la utilització de la justícia.^{13, 14}

Si bé és cert que alguns conflictes no són aptes per a ser mediats (a banda de la prohibició legal en cas de violència, quan hi ha problemes de salut mental, toxicomania, interès fraudulent, desigualtat important entre les parts, negativa o incapacitat per a enfrontar-se amb l'altra part), en d'altres és recomanable la mediació (quan les parts han de seguir relacionant-se, en conflictes de llarga durada, quan la decisió no se sustenta en bases jurídiques, quan les conseqüències de la decisió jurídica no permetin solucions imaginatives, quan les conseqüències de la decisió judicial pugin ser excessivament feixugues per a una part, entre d'altres).¹⁵ En definitiva, com afirma Pascual Ortuño, cal reservar la funció dels tribunals per als casos en què la seva actuació és verdaderament necessària.

El ciutadà pensa que la millor solució és la que li donarà un expert com el jutge, perquè culturalment sempre ha estat així, sempre s'ha acceptat sense que s'hagi qüestionat i s'ha ensenyat així en les facultats de dret. La por a allò desconegut impedeix en molts casos decantar-se per altres alternatives. La idea que es té de la justícia no és només la de restaurar una situació injusta, sinó, per a molts, la de satisfer un desig de venjança. Segons Ortuño, una demanda és una declaració de guerra i si entres en el combat, els danys col·laterals sempre seran molt greus encara que acabis guanyant la batalla.¹⁶

¹² Vicente PÉREZ DAUDÍ, «La imposición de los ADR ope legis y el derecho a la tutela judicial efectiva», InDRET, any 2019, núm. 2 (vegeu també el considerant 14 de la Directiva 2008/52).

¹³ Vegeu la Interlocutòria del Jutjat de Primera Instància núm. 52 de Barcelona, de 26 de gener de 2015, i la del Jutjat de Primera Instància núm. 18 de Granada.

¹⁴ Podem posar com a exemple el d'una comunitat de propietaris que va portar un veí morós als tribunals perquè no pagava les quotes. El cost dels processos, però, va ser molt més elevat que les quotes que la sentència va obligar a pagar al veí, amb la qual cosa aquest es va enemistar amb tota la comunitat. Per contra, si s'hagués solucionat amb la mediació, s'haguessin pogut acordar formes de pagament més imaginatives, perquè això és el que permet la mediació.

¹⁵ Elena LAUROBA (coord.), Mediación es justicia, cap. 10, «Grupo de Trabajo PNPM sobre protocolos de derivación a mediación», Barcelona, Huygens, 2014. Vegeu també Paulino FAJARDO. Cooperar como estrategia: Mediación de conflictos empresariales, Pamplona, Thomson Reuters, 2018, p. 82, i també Pascual ORTUÑO, Justicia sin jueces.

¹⁶ Anne Marie BOUDART, Droit collaboratif, Louvain-la-Neuve, Lacier, 2018, anomena els advocats «gladiadors».

Cal canviar la mentalitat i evitar una judicialització excessiva perquè pot comportar un perjudici tant per al ciutadà, que no veu resolt el seu problema de manera satisfactòria en un termini raonable i amb un gran cost emocional i econòmic, com per a la societat, que veu els tribunals col·lapsats, i també per als jutges, que es troben amb problemes menors que, per falta de temps, els impedeixen atendre, com voldrien, temes més importants.

LA MEDIACIÓ

D'entre els mètodes d'ADR, la mediació, com he dit, és el més utilitzat i són molts els atributs que pot tenir segons on es posi l'accent,¹⁷ de manera que la mediació pot ser familiar, civil, mercantil, comunitària, organitzacional, penal, amb l'Administració, etc. La podem definir com un mètode pacífic de resolució de conflictes, voluntari i confidencial, en el qual una tercera persona, el mediador, de manera imparcial i neutral, ajuda les parts a trobar per elles mateixes la solució més beneficiosa al seu conflicte.

Totes les mediacions tenen uns denominadors comuns, que són:

- La voluntarietat, segons la qual les parts no estan obligades a assistir a una mediació: són lliures d'acollir-s'hi o no i de desistir-ne en qualsevol moment.
- La confidencialitat, tant per al mediador, com per a les parts, que permet que aquestes es puguin expressar amb llibertat perquè saben que el que surti de les reunions no és divulgarà ni es podrà utilitzar en un judici.
- La neutralitat i imparcialitat del mediador, que garanteix la igualtat d'oportunitats per a tots i no jutja ni es posiciona (llevat de les mediacions valoratives, en les quals el mediador pot fer propostes a les parts).
- La bona fe, que exigeix actuar amb honestedat i col·laboració.

En definitiva, en la mediació les parts tenen l'oportunitat d'exposar els seus problemes, les seves necessitats, els seus interessos, etc., ajudades per una tercera persona, el mediador, que promou el diàleg, gestiona les emocions, estimula la creativitat i facilita que les persones tinguin l'oportunitat de parlar, d'escoltar-se, d'explicar els seus punts de vista i de veure que també l'altre té els seus. En la mediació les parts tenen el control sobre la resolució del conflicte, cosa que no passa en el judici, i actuen cooperativament per a arribar per elles mateixes a acords que facin possible una solució vàlida per a tots.

El ciutadà no delega en el seu advocat, sinó que té un paper molt actiu en el procés de mediació —cosa que no té en un judici— buscant una solució al seu conflicte juntament amb l'altra part. En el procediment judicial les parts pensen que podran parlar amb el jutge i plantejar-

¹⁷ Vegeu la Llei 5/2009, del 22 de juliol, de mediació en l'àmbit del dret privat (aquesta llei posa l'accent en la gestió del conflicte), i la Llei estatal 5/2012, del 6 de juliol, de mediació en assumptes civils i mercantils.

li els seus problemes, però se senten defraudades quan veuen que no poden interactuar, ja que és el seu advocat el que parla per elles i el jutge dicta sentència basant-se en les proves presentades.

Inclús quan falla i no s'arriba a cap solució, la mediació també pot ser útil, ja que és possible que no hi hagi un acord en el seu dia, però transmetre els problemes cara a cara pot portar a un acord posterior.¹⁸

Recordem ràpidament els avantatges de la mediació: la flexibilitat en l'estructura; menys costos, tant econòmics com emocionals i de temps; el manteniment de les relacions amb l'altra part, tant des del punt de vista personal com des de l'empresarial; evita la publicitat d'un judici; fa que els acords es compleixin perquè s'han obtingut per consens, i no per imposició, sense que hi hagi un guanyador i un perdedor, ja que tots dos guanyen (win-win); les solucions imaginatives van més enllà del que pot recollir una sentència i s'adapten a les necessitats de les parts, i la seguretat en el resultat perquè és el que decideixen les parts.

Un dels problemes amb què es troba la mediació és la resistència d'alguns advocats, per desconfiança, per por de perdre el client en no considerar-lo prou bel·ligerant o per raons econòmiques. En definitiva, per desconeixement. Cal que l'advocat entengui que no perdrà el client, sinó que l'haurà d'assessorar durant tota la mediació fins a la redacció dels acords, i que entengui que el que vol el client és que se solucioni el seu problema de manera satisfactòria.¹⁹ I per tal que l'advocat pugui avaluar correctament el cas i canalitzar-lo pel procediment adequat, serà necessari que tingui coneixements i habilitats sobre aquests procediments i així pugui convèncer el client dels beneficis que aporten els ADR.

INTENTS DE SOLUCIÓ

A mitjan segle XX es va començar a parlar de la crisi de la justícia i a buscar solucions, moltes de les quals no van quallar.

Les primeres experiències pilot de mediació familiar es van fer amb èxit en jutjats de diverses capitals espanyoles els anys 2006, 2008 i 2010. A Múrcia l'any 2013 es va crear, de manera pionera, una unitat de mediació judicial dins de l'oficina judicial. Aquests plans pilot s'han estès els últims anys als jutjats socials i als contenciosos administratius.²⁰

Va ser molt important la iniciativa del Departament de Justícia de la Generalitat d'elaborar, l'any 2010, el Llibre blanc de la mediació a Catalunya, en el qual es feia un estudi complet de totes les experiències de mediació en els diferents àmbits socials, cosa que va proporcionar una informació exhaustiva. La recomanació 3 deia: ²¹

¹⁸ «Entrevista a Giuseppe de Palo, mediador», Món Jurídic, núm. 330, agost-setembre del 2020, p. 45-47.

¹⁹ Helena SOLETO, Mediación y resolución de conflictos, cap. 1.

²⁰ Van començar l'any 2017 i el mes de novembre del 2020 el Consell General del Poder Judicial va validar la guia de mediació dels jutjats contenciosos administratius a Catalunya, elaborada per la magistrada Montserrat Raga, titular del Jutjat Contencios Administratiu núm. 5 de Barcelona.

²¹ La mateixa Directiva 2008/52 reconeixia en el considerant 14 l'obligatorietat de la mediació sempre que no impedeixi a les parts l'exercici del seu dret d'accés al sistema judicial.

La derivació de conflictes a mediació permet als jutges un millor exercici de les seves funcions, ja que es poden concentrar en aquells conflictes que per les seves característiques necessiten indefectiblement la seva autoritat. Aconseguir que determinades controvèrsies es resolguin mitjançant la mediació millora la resolució, en el seu conjunt, dels conflictes que arriben als òrgans judicials.

Una altra decisió important va ser la que van prendre els jutges de Primera Instància de Barcelona l'any 2011, liderats per Raquel Alastruey: van acordar per unanimitat derivar els conflictes cap a la mediació quan es considerés que aquest mètode oferiria millors resultats que el veredict del magistrat. En compliment d'aquest acord, en aquest partit judicial van augmentar les derivacions en aquest sentit.

La Llei 5/2012, de 6 de juliol, de mediació en assumptes civils i mercantils, aprovada en compliment de la Directiva 2008/52/CE del Parlament Europeu i del Consell, va ser la primera llei estatal de mediació,²² si bé el Govern va trigar molt a transposar-la perquè no hi havia convenciment sobre la utilitat d'aquest ADR, cosa que s'ha vist en la poca implicació de les institucions públiques.

L'any 2013 el Grup Europeu de Magistrats per la Mediació (GEMME) va instar la constitució de grups de treball en totes les comunitats autònomes, amb el nom de *punts neutres per a la promoció de la mediació*, per tal d'elaborar propostes i eines que fossin útils per a potenciar la mediació i per tal que els col·lectius jurídics adaptessin el seu funcionament i la seva forma de treballar per a incorporar la mediació en el sistema judicial. Els resultats es van exposar en el III Simposi Tribunals i Mediació, organitzat pel GEMME, una de les conclusions del qual va ser que l'oficina judicial ha de ser una seu efectiva de foment i derivació de la mediació.

Arran d'això, l'any 2013 el Consell General del Poder Judicial va elaborar la *Guía para la práctica de la mediación intrajudicial* a fi que els jutges poguessin conèixer la mediació i tinguessin els recursos necessaris per a impulsar-la dins del seu exercici jurisdiccional. L'any 2016 es va actualitzar.

Al llarg d'aquests anys, el Consell General del Poder Judicial també ha signat convenis de col·laboració amb diferents col·legis i institucions per a promoure la mediació intrajudicial, encara que amb un èxit escàs.

El mes de gener de 2019 el Govern de l'Estat va aprovar l'Avantprojecte de llei d'impuls a la mediació amb l'objectiu de promoure la mediació amb les mesures recomanades per la Unió Europea. La raó d'aquest fet és que la Resolució del Parlament Europeu del 12 de setembre de 2017, sobre l'aplicació de la Directiva 2008/52/CE, va fer constar que la mediació s'utilitza en menys de l'1% dels casos que es porten als tribunals i va recomanar als estats membres que intensifiquessin els seus esforços per a fomentar el recurs a la mediació. Aquest avantprojecte va quedar aturat, en primer lloc, pel canvi de Govern i, després, per causa de la COVID-19. Atès que

²² Les comunitats autònomes feia anys que tenien lleis de mediació. La primera llei de tot el territori espanyol va ser la catalana: la Llei 1/2001, de mediació familiar.

la gran barrera és el desconeixement de la mediació per part dels ciutadans, s'ha optat per una voluntarietat mitigada que obliga els litigants a assistir a una sessió informativa i exploratòria abans dels sis mesos d'interposar una demanda en un nombre taxat de matèries.²³ La idea és evitar la ruptura de les relacions entre els implicats, solucionar els problemes preventivament i alleugerir la càrrega de feina dels jutjats i tribunals. L'acollida ha estat desigual, però, en tot cas, és un pas més per a la difusió de la mediació, sempre, però, que la mediació sigui voluntària. Paral·lelament, el 21 de gener de 2019 el Govern va constituir el Fòrum per a la Mediació, un espai de participació i diàleg amb els diferents sectors de la societat civil implicats en l'activitat mediatora.

SITUACIÓ ACTUAL

La situació que estem patint dels del mes de març de 2020 amb la pandèmia de la COVID-19 ha agreujat encara més, si això és possible, el col·lapse de l'Administració de justícia, i és evident que aquest col·lapse creixerà més. Només cal recordar que l'any 2019 van ingressar 6.279.302 assumptes, un 4,8% més que l'any anterior, cosa que representa 133,5 assumptes per 1.000 habitants.²⁴

A causa de l'estat d'alarma, es van paraitzar tots els jutjats uns mesos i, si bé es va intentar apaivagar els problemes amb l'habilitació extraordinària dels jutjats al mes d'agost, aquesta mesura va ser insuficient i a hores d'ara són molts els assumptes pendents, ja que, als que ja es trobaven en fase de tramitació, se n'han afegit d'altres derivats de l'emergència sanitària i de l'impacte socioeconòmic de les mesures que es van adoptar, principalment de temes com ara enfrontaments familiars per les dificultats de mobilitat en els règims de custòdia i visites dels fills, impagament de les pensions alimentàries i compensatòries per part dels progenitors que s'han vist afectats per un acomiadament o per un expedient de regulació temporal d'ocupació (ERTO), ruptures matrimonials, suspensions de pagaments de lloguers per tancament dels locals, conflictes entre veïns, etc. En l'actualitat s'estan assenyalant actuacions per a d'aquí a dos anys. També s'han interposat querelles per falta de material per part dels sindicats de metges, d'infermeres, etc.

Més que mai, doncs, ara hi ha la percepció que aquest és el moment d'apostar per altres vies de solució de controvèrsies. En aquest sentit, el 16 de juny de 2020 el Consell General del Poder Judicial va elaborar un «Plan de Choque de la Administración de Justicia tras el estado de alarma» en el qual proposava mesures tendents a la implantació de processos alternatius. Així mateix, també el mes de juny el Govern de l'Estat va fer una consulta pública sobre l'Avantprojecte de llei de mesures processals, tecnològiques i d'implantació de mitjans de

²³Itàlia va ser la primera a introduir l'obligatorietat en determinats assumptes. La Llei basca 7/2015, del 30 de juny, regula la derivació judicial amb caràcter obligatori a la sessió informativa en alguns supòsits de família. A França, la Llei núm. 2016-1547, de 18 de novembre de 2016, imposà una temptativa de mediació en determinats casos, en un pla pilot fins a l'any 2019 en onze tribunals.

²⁴ CONSEJO GENERAL DEL PODER JUDICIAL, Panoràmica de la Justicia durante 2019, Madrid, Consejo General del Poder Judicial, 2020.

solució de diferències, per mitjà del qual «[s]e pretén solucionar un catàleg de disfuncions observades estos últimos años y que previsiblemente se verán incrementadas como consecuencia de la situación económica y social que ha generado y va a generar la pandemia del coronavirus en España».

La Llei catalana 9/2020, del 31 de juliol, que es va tramitar pel procediment de lectura única i es va aprovar per unanimitat, es va avançar a la llei estatal i va introduir unes modificacions en el llibre II del Codi civil català i en la Llei 5/2009, de mediació en l'àmbit del dret privat. Les modificacions més importants són que per tal que la demanda s'admeti s'ha d'acreditar l'assistència a la sessió prèvia de mediació quan les parts ho hagin pactat, i l'obligatorietat d'intentar la mediació quan així ho disposi el jutge en la derivació. La sessió prèvia equival a la sessió informativa anterior, però amb el plus que es pugui estendre a l'exploració del conflicte si així ho acorden les parts. És important també que remarca l'obligació dels professionals col·legiats d'informar els seus clients sobre la mediació i altres fórmules de resolució de conflictes.²⁵ D'altra banda, aquesta llei obliga a elaborar, en el termini màxim de nou mesos, un pla sobre l'adopció d'una política pública de prevenció, gestió i resolució de conflictes i, en el termini d'un any, un projecte de llei en aquest sentit.

Un darrer intent per a impulsar la mediació ha estat la creació, per part del Consell de l'Advocacia Catalana i amb el suport de la Generalitat, d'un projecte que engloba tot un seguit d'activitats per a fomentar i promocionar la mediació entre els advocats, com ara seminaris web (webinars) de difusió, entrevistes i una web específica on es pot trobar informació. Així mateix, s'han fet reunions amb les jutges de tot Catalunya per a detectar les disfuncions del sistema i consensuar-ne les millores.

Finalment, el 12 d'abril de 2022 el Consell de Ministres va aprovar el Projecte de llei d'eficiència organitzativa en el servei públic de justícia i el Projecte de llei d'eficiència Processal del servei públic de justícia, que, segons el ministre de Justícia, representen un impuls crucial als pilars del Pla de Justícia 2030. Aquesta darrer projecte, entre altres novetats, estableix el requisit de procedibilitat en els procediments civils i mercantils, que exigeix haver intentat una solució consensuada amb caràcter previ a la interposició de la demanda. Si bé en termes generals el projecte ha estat ben acollit com un pas més en la solució dels conflictes, no ha estat exempt de crítiques. Entre d'altres, s'ha considerat que la norma dilueix la mediació perquè afegeix altres MASC que creen confusió i que el perill és que alguns d'aquests mitjans que es regulen com a requisit de procedibilitat acabin en un tràmit burocràtic.

COM A REFLEXIÓ

Ara sí que ens hem de posar les piles, com es diu en llenguatge col·loquial. Tenim molt camí

²⁵ Vegeu els comentaris d'Elena LAUROBA, «La Ley 9/2020, de 31 de julio, de modificación del libro II del Código Civil de Cataluña y de la Ley 15/2009 de mediación en el ámbito del derecho privado: una reforma prudente con onda expansiva», Revista CESCO de Derecho de Consumo, núm. 36, 2020, p. 16-35, i de Pascual ORTUÑO, «Comentario de urgencia a la Ley 9/2020, de 31 de julio, de modificación del Libro II del Código Civil de Cataluña y de la Ley 15/2009 de mediación en el ámbito del derecho privado», La Ley: Mediación y arbitraje, núm. 3, 2020.

per fer, però és del tot necessari que els ADR s'imposin, i això passa per moltes circumstàncies:

— Que les administracions públiques s'impliquin de manera definitiva tant en la promoció i la difusió dels ADR com en les mesures legislatives.

— Que els advocats s'adonin dels avantatges dels ADR i assessorin els seus clients sobre les altres maneres de resoldre el seu conflicte, i que s'estableixi un sistema de pagament als advocats que derivin els seus clients a aquests mètodes.

— Que els jutges s'impliquin en la derivació a la mediació i que l'obligatorietat de la sessió prèvia s'acompanyi de difusió, incentius i conscienciació, per a evitar que es converteixi en un tràmit burocràtic. Així mateix, que els mòduls de rendiment del Consell General del Poder Judicial estableixin que els assumptes que resolgui un jutge per la via de la mediació comptin igual que els que es resolen per sentència.

— Que les universitats preparin els futurs advocats per a la negociació, i no només per al conflicte en els tribunals, i que en els programes de grau universitari s'inclogui la matèria relativa als sistemes alternatius de resolució de conflictes.

— Que s'estableixin mesures fiscals com ara l'exempció de l'impost sobre la renda de les persones físiques (IRPF) en les indemnitzacions acordades en un procés de mediació.

Per descomptat, cal un canvi de mentalitat en la societat, un canvi cultural per a passar de l'enfrontament al diàleg.

A banda de tot això, hem de recordar que la mediació i els ADR no han de ser només una solució al col·lapse judicial i un remei als problemes de la justícia, sinó que s'han de considerar com el que són: una oportunitat per als ciutadans de gestionar i resoldre els seus problemes per si mateixos.

Anna Llanza Sicart és mediadora i advocada col·laborativa. Va obtenir el títol de Màster en Dret de Catalunya per la Universitat Autònoma de Barcelona l'any 1999. I el de Màster en Mediació Professional per la Universitat Pompeu Fabra el 2014. Va ser secretaria de la Comissió Jurídica Assessora, directora de l'Observatori de Dret Privat i directora del Centre de Mediació de Dret Privat de Catalunya. Actualment és la responsable del Centre de Mediació i Conciliació Notarial de la Fundació Mediació del Col·legi de Notaris de Catalunya.

L'AUTOCOMPOSICIÓ CONSENSUADA I L'ART D'APRENDRE A GESTIONAR COOPERATIVAMENT ELS CONFLICTES

Paraules clau: Negociació, col.laboració, escolta activa i respecte

INTRODUCCIÓ

El poder judicial, institució que té el monopoli de la força jurídica, no exclou altres mesures de resolució de conflictes en les quals no hi hagi la necessitat d'utilitzar aquesta força, particularment en àmbits on regeix l'autonomia privada de les parts. Certament, la convivència humana requereix l'existència d'un ordre, com ara el dret, que permet a cadascuna de les persones viure satisfent les seves necessitats i els seus interessos sense que vulgui dir que ha d'enfrontar-se contínuament amb les altres persones, i requereix, per tant, un poder encarregat de dirimir, conforme a aquest ordre preestablert, els conflictes que puguin sorgir com a conseqüència d'aquesta convivència. Això no obstant, no hauria de derivar-se d'aquí que, ineludiblement, tots els conflictes s'hagin de resoldre acudint als tribunals perquè el poder judicial exerceixi la seva força jurídica, sinó que, allí on sigui possible, les parts han de poder superar-los a través d'altres processos, tenint present, a més, que les parts sempre poden acudir als tribunals amb la finalitat d'obtenir la solució de la controvèrsia d'acord amb les normes jurídiques corresponents.

En matèries disponibles, les persones implicades en una controvèrsia tenen al seu abast la possibilitat d'elegir el procés de gestió sobre el fonament del principi d'autonomia de la voluntat¹ i també la de fixar-ne el contingut, la validesa del qual està supeditada que els pactes no siguin contraris a la llei, ni a la moral, ni a l'ordre públic (art. 1255 CC, art. 1.1 CESL, art. 1:102 (1) PECL i art. II-1:102 (1) DCFR).²

En funció de si la solució prové del consens de les pròpies parts en conflicte o de la decisió imposada per un tercer, es diferencien, respectivament i seguint Carnelutti,³ els mecanismes autocompositius dels mecanismes heterocompositius. En l'espai de què disposem, ens

¹ L'autonomia de la voluntat és la força normativa de la voluntat privada que li atribueix l'ordenament jurídic. Veg. F. BADOSA, «Negoci jurídic», a F. BADOSA (dir.) i J. MARSAL (coord.), Manual de dret civil català, Barcelona, Marcial Pons, 2003, p. 230. Principi en virtut del qual els subjectes jurídics poden convenir lliurement les seves relacions. Diccionari de la llengua catalana, Barcelona, Institut Estudis Catalans, 2007, s. v. autonomia, acc. 3, autonomia de la voluntat; <<https://dlc.iec.cat/>> (consulta: 10 octubre 2022).

² CC, Codi civil espanyol; CESL, Common European Sales Law; PECL, Principles of European Contract Law; DCFR, Draft Common Frame of Reference.

³ Francesco CARNELUTTI, Istituzioni del nuovo processo civile italiano, 2a ed., Roma, Soc. Ed. del Foro Italiano, 1941, p. 55 i seg.

ocuparem del primer, que en un sentit extrajurídic anomenem autocomposició consensuada. Justificarem, d'una banda, el perquè d'aquesta denominació i exposarem, de l'altra, la necessitat d'aprendre a treballar-hi de manera cooperativa.

L'AUTOCOMPOSICIÓ CONSENSUADA

Entenem per autocomposició⁴ el mitjà o la via per a resoldre el conflicte mitjançant la decisió de les pròpies parts. Per a Carnelutti, jurista italià que va encunyar aquest terme, el substantiu composició equival a resolució o decisió del litigi obtinguda per obra dels litigants, a diferència de la solució que el jutge o un àrbitre decreta després del procés judicial o arbitral, respectivament (heterocomposició). En el concepte d'autocomposició tenen cabuda la renúncia i el reconeixement d'alguna de les dues parts i la transacció. En les dues primeres, només hi ha intervenció d'una de les parts: en la renúncia, per un negoci jurídic unilateral pel qual el titular abdica del seu dret subjectiu; en el reconeixement, una de les parts manifesta la seva conformitat amb la declaració de l'altra. En aquesta línia, per a Alcalá-Zamora l'autocomposició pot ser unilateral o bilateral. Si l'actitud altruista que brinda la solució autocompositiva prové, diu l'autor, de l'atacant (és a dir, de qui formula la pretensió), es qualifica de renúncia o desistiment; si prové de l'atacat, s'anomena aplanament o reconeixement. Quan la solució compositiva és bilateral, rep el nom de transacció. En la transacció, les parts d'un conflicte arriben a una solució pactada, amb concessions recíproques, per la qual, segons la legislació vigent, eviten un plet o posen fi a un que ja havia començat (art. 1.809 i seg. CC). En el contracte de *transacció*,⁶ les persones que estan immerses en una controvèrsia arriben a un acord que genera obligacions.

En un sentit més genèric que el merament obligacional, quan les parts que tenen un conflicte consensuen una solució (no renunciïn a cap dret de manera unilateral, ni s'aplanen al procés judicial, ni desisteixen de les seves pretensions en el judici), qualifiquem aquest procés de *gestió d'autocomposició pactada/consensuada*.

Si es tracta d'una matèria disponible,⁷ fins a arribar al consens desitjat, les persones que tenen aquest conflicte tenen davant diferents maneres d'assolir-lo: de manera autònoma, per la via del dret col·laboratiu i mitjançant un procés guiat o assistit per un tercer.

• Qualifiquem com a *autònoma* la via en què les persones implicades en la controvèrsia, per si soles o per mitjà dels seus representants legals en nom seu, gestionen la controvèrsia que tenen. Ens referim a la negociació quan parlem de la discussió o el tractament d'alguna cosa per part de persones de divers parer o diversa opinió per tal d'aconseguir-la, d'establir-la, d'arribar a un acord.⁸

⁴ Per a Niceto Alcalá-Zamora, el terme autocomposició és un «feliz hallazgo del genial procesalista de Milán», diu referint-se a Francesco Carnelutti. Vegeu Niceto ALCALÁ-ZAMORA, *Proceso, autocomposición y autodefensa*, la reimpr., Ciutat de Mèxic, UNAM, Instituto de Investigaciones Jurídicas, 2000, p. 11.

⁵ Francesco CARNELUTTI, *Sistema di diritto processuale civile*, vol. I, Pàdua, Cedam, 1936, p. 168 i seg.

⁶ Niceto ALCALÁ-ZAMORA, *Proceso, autocomposición y autodefensa*, p. 78.

⁷ Hi ha matèries en què les parts no poden disposar del seu objecte perquè són d'ordre públic i, per tant, no poden decidir com resoldre aquest conflicte sense la intervenció d'una autoritat.

⁸ Aquest és un concepte extret de la tercera accepció de la paraula negociar i també la tercera accepció de discutir que trobem al Diccionari de la llengua catalana de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC).

• En segon lloc, parlem d'*autocomposició col·laborativa* quan les persones que tenen un conflicte negocien conjuntament amb llurs advocats col·laboratius amb l'objectiu, també, d'intentar assolir un acord de solució. El dret col·laboratiu és un mitjà de gestió de controvèrsies que es caracteritza pel fet que les parts d'un conflicte són les protagonistes i partícips principals d'aquest procés de negociació en el qual treballen per a trobar solucions de manera conjunta amb llurs lletrats col·laboratius, formats en tècniques i habilitats de negociació cooperativa i els quals renuncien a representar el seu client en un procediment judicial posterior en cas que no s'arribi al consens.⁹

• En tercer lloc, qualifiquem l'*autocomposició d'assistida o guiada* quan la gestió del conflicte es desenvolupa mitjançant un espai de diàleg per tal que les parts puguin adoptar per elles mateixes els pactes que estimin pertinents i el qual és conduït per una tercera persona que pot fer propostes de solució (conciliació)¹⁰ o pot no fer-ne (mediació).¹¹ Conciliació i mediació són dos processos en què una tercera persona afavoreix un entorn de comunicació entre les persones que tenen la controvèrsia perquè assoleixin per elles mateixes un acord de solució. La diferència principal entre l'una i l'altra és que el persona conciliadora fa propostes de solució, que les parts poden o no adoptar, mentre que en la mediació, essencialment en la modalitat facilitativa, la persona mediadora no fa propostes.¹² Perquè, en cap cas, les propostes de solució, ni de la persona conciliadora ni, si escau, de la mediadora, són vinculants ni imposades a les persones participants en el procés de què es tracti.¹³

S'acostuma a dir que, davant d'una situació de conflicte, segons quines siguin les persones implicades i les seves circumstàncies (personals, de l'entorn, culturals, del moment, del conflicte concret)¹⁴ i segons quina sigui l'acció de l'altra part, podem incórrer en la «trampa»¹⁵ de les 3 A: ataquem, ens acomodem (ens rendim) o ens apartem de l'altre. Aquestes reaccions habituals no acostumen a servir per a assolir un consens sobre els interessos autèntics respectius. Primer

⁹Vegeu Elena LAUROBA i Montserrat TUR, «Gestionar els conflictes mitjançant el “dret col·laboratiu”: una opció amb futur», *Món Jurídic*, núm. 315, 2018, p. 20-21. S'hi defineix com a mètode alternatiu de resolució de conflictes, que permet a l'advocació portar a terme una negociació de manera innovadora, col·laborativa, honesta i sincera envers l'altra part, sense que això signifiqui perdre la fermesa en la defensa dels interessos dels clients. Sobre els orígens, les característiques i el procediment del dret col·laboratiu, vegeu Patricia ESTEVE ESTEVE, «Abogado colaborativo, una nueva forma de resolución de conflictos», *Revista Jurídica de Catalunya*, núm. 1, 2016, p. 71-95; <www.derechocolaborativo.es/wp-content/uploads/2016/05/PATRICIA-ESTEVE-ESTEVE.pdf> (consulta: 10 octubre 2022). En relació amb els advocats col·laboratius, vegeu Helena SOLETO MUÑOZ, *El abogado colaborativo*, Madrid, Tecnos, 2017.

¹⁰S. BARONA VILAR, *Solución extrajudicial de conflictos: «Alternative dispute resolution» (ADR) y derecho procesal*, València, Tirant lo Blanch, 1999. Sobre el concepte jurídic, vegeu E. BARRAL et al., *Materials del llibre blanc de la mediació a Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2009, p. 177-188.

¹¹P. CASANOVAS, J. MAGRE i E. LAUROBA, *Llibre blanc de la mediació a Catalunya*, Barcelona, Huygens, 2010. S. BARONA VILAR, «ADR en la justicia del siglo XXI, en especial la mediación», *Revista de Derecho*, núm. 1, 2011, p. 185-211; <<https://scielo.conicyt.cl/pdf/rducn/v18n1/art08.pdf>> (consulta: 10 octubre 2022).

¹²Hi ha autors que diferencien la mediació facilitativa de l'avaluativa. La diferència és que en la modalitat avaluativa la persona mediadora desenvolupa una activitat propositiva d'opcions de solució que les parts podran, novament, adoptar o no. La distinció entre mediació avaluativa i mediació facilitativa és a L. L. RISKIN, «Understanding mediators' orientations, strategies, and techniques: a grid for the perplexed», *Harvard Negotiation Law Review* (en línia), núm. 1(7), 1996, p. 7-51. Vegeu també R. A. BARUCH BUSH, «Substituting mediation for arbitration: the growing market for evaluative mediation, and what it means for the ADR field», *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal*, vol. 3/111, 2002, <<https://digitalcommons.pepperdine.edu/drlj/vol3/iss1/6>> (consulta: 10 octubre 2022). Isabel VIOLA DEMESTRE, «La mediación en la gestión del impago de los préstamos y créditos hipotecarios en Cataluña: una institución singular», *Oñati Socio-legal Series*, vol. 9, núm. 4 (2019), p. 445-476.

¹³Sobre la gestió constructiva dels conflictes, vegeu Elena LAUROBA, «Instrumentos para una gestión constructiva de los conflictos familiares: mediación, derecho colaborativo, arbitraje y...?», *InDRET*, any 2018, núm. 4.

¹⁴Les persones tenim una necessitat innata de salvar les aparences i, si no ho aconseguim, pot sorgir en nosaltres el desig de venjança. Vegeu Jim THOMAS, *Negociar para ganar: Cómo conseguir siempre el mejor acuerdo*, Barcelona, Gestión 2000, 2005, p. 14.

¹⁵William URY, *Obtenga el sí consigo mismo: Superar los obstáculos interiores para negociar con éxito*, Barcelona, Conecta, 2015.

perquè, tan bon punt s'activa la reacció de lluita o de fugida, es diu que la sang flueix cap a la resta de membres del cos i, per tant, la capacitat de pensar disminueix considerablement. En reaccionar, renunciem al poder que tenim per a construir una solució amb l'altra persona i canviar per a millorar la situació. Per a arribar al consens en què els interessos de les dues o més parts puguin quedar satisfets, cal un cert grau d'altruisme recíproc, entès¹⁶ com l'afany o la diligència¹⁷ per al bé de l'altra part.¹⁸ I aquesta habilitat no sol ser innata, sinó que necessitem aprendre-la i practicar-la. Per a assolir un consens en què les parts del conflicte estiguin d'acord amb una solució, cal que tothom se senti respectat, escoltat, tingut en compte, cal que els seus interessos i les seves necessitats siguin considerats, estiguin integrats en aquesta solució, la qual cosa implica que, prèviament, cadascuna de les parts s'hagi sentit reconeguda per l'altra¹⁹ i, segons la situació i les persones, hagi pogut verbalitzar com ha viscut o està vivint aquesta situació des de la perspectiva emocional,²⁰ hagi pogut dir què necessita i quins són els seus interessos reals.

I, llevat de les persones privilegiades que disposen d'habilitats per a afavorir el consens de manera innata, en general hem d'aprendre a negociar, a parlar, a comunicar-nos amb l'altra persona o les altres persones per a assolir una solució satisfactòria per a totes i tots.

EL CAMÍ ENVERS EL CONSENS ÉS UN APRENTATGE

Aprendre a gestionar cooperativament els propis conflictes vol dir prendre part, nosaltres mateixos i amb altres persones, en una obra feta en comú²¹ que és el consens. Perquè la decisió que és fruit del treball, de la implicació de les persones afectades, pot afavorir que hi hagi una resolució pacífica en el marc de l'anomenada *justícia relacional*.²²

Cal deixar de banda la idea que qualsevol benefici per a l'altra part en la controvèrsia significa una pèrdua per a nosaltres i viceversa. Hi ha estudis que posen de manifest que una

¹⁶ Vegeu la definició d'altruisme al DIEC: <<https://dlc.iec.cat/Results?DecEntradaText=altruisme&AllInfoMorf=False&OperEntrada=0&OperDef=0&OperEx=0&OperSubEntrada=0&OperAreaTematica=0&InfoMorfType=0&OperCatGram=False&AccentSen=False&CurrentPage=0&refineSearch=0&Actualitzacions=False>> (consulta: febrer 2021). En el mateix sentit, vegeu la definició corresponent al Diccionario de la lengua española de la Real Academia Española (DRAE): <<https://dle.rae.es/altruismo>> (consulta: febrer 2021).

¹⁷ Vegeu-ne la definició al DRAE: <<https://dle.rae.es/altruismo>> (consulta: febrer 2021).

¹⁸ Niceto ALCALÁ-ZAMORA, Proceso, autocomposición y autodefensa, p. 36: «La condición humana hace que no quepa depositar una confianza ciega en el altruismo inspirador de la autocomposición». Niceto ALCALÁ-ZAMORA, Proceso, autocomposición y autodefensa, p. 78: «Mirada desde fuera, es decir, desde el sitio del legislador, o bien por personas desconocedoras de las interioridades del litigio, la autocomposición aparece como una expresión altruista, por lo mismo que se traduce en actitudes de renuncia o reconocimiento en favor del adversario: A desiste de reclamar el pago de su crédito, o B accede a satisfacer el importe de su deuda; la víctima de un delito contra la honestidad persona a su ofensor, o el acusado se conforma con la pena contra él pedida... Mirada, por el contrario, desde dentro, o sea, atendiendo al estado de ánimo determinante en concreto de la renuncia o del reconocimiento, los móviles pueden variar sobremanera, e incluso faltar por completo la espontaneidad, que debiera ser requisito esencial de toda modalidad autocompositiva».

¹⁹ «Las partes son capaces de encontrar el equilibrio entre fortaleza y claridad individual (revalorización) y conexión social (reconocimiento)». Vegeu J. FOLGER, «La mediación transformativa: preservación del potencial único de la mediación en situación de disputas», Revista de Mediación, núm. 2, octubre 2008, p. 6-16; <<https://revistademediacion.com/articulos/la-mediacion-transformativa-preservacion-del-potencial-unico-de-la-mediacion-en-situacion-de-disputas/>> (consulta: 10 octubre 2022).

²⁰ Hem de tenir presents les emocions. Tots els esdeveniments disparsen respostes emocionals. Vegeu Virginia SATIR, Nuevas relaciones humanas en el núcleo familiar, Ciutat de Mèxic, Pax México, 2a ed., p. 54.

²¹ Vegeu la definició de cooperar al DIEC: <<https://dlc.iec.cat/>> (consulta: febrer 2021).

²² E. A. VILALTA, «La cultura del diàlego y la justicia relacional como "tercera vía"», Revista d'Internet, Dret i Política, núm. 8, 2009, p. 1-14; <www.raco.cat/index.php/IDP/article/view/220768/301571> (consulta: febrer 2021). En la línia que el que cal és repensar el model de justícia en què vivim, vegeu Pascual ORTUÑO, Justicia sin jueces, Barcelona, Ariel, 2018.

persona pot actuar de manera que beneficiï les altres i, al mateix temps, pot tenir objectius ambiciosos per a satisfer els seus interessos personals; que està disposada a donar més que no pas rebre, sense perdre de vista els objectius propis.²³ En lloc de considerar que l'interès d'un mateix i l'interès dels altres competeixen entre si, la preocupació pels altres amb una sana dosi de preocupació per un mateix redunda en benefici de tothom.

Com posa de manifest Grant, des de fa anys les investigacions revelen que les persones negociadores més efectives són les que operen de manera *altrista* (*othership*), les que tenen una motivació «prosocial»,²⁴ i no pas les que actuen únicament com a receptors, ni tampoc les donants altruistes (que ho donen tot sense pensar en els seus interessos personals).

Segons els estudis basats en la teoria de la competició-cooperació de Deutsch²⁵ i la teoria del «double concern» de Pruitt i Rubin,²⁶ les persones que només esperen rebre (receptores) perceben les negociacions com a competicions on una persona guanya i les altres perden i, en conseqüència, no confien en les altres parts de la negociació, regategen agressivament, passen per alt les oportunitats d'entendre els interessos de l'altra part i, per tant, ignoren les opcions de generar valor. Per la seva banda, les persones que donen molt, de manera altruista, fan massa concessions, beneficien l'altra part i sacrifiquen els propis interessos personals en benefici dels de l'altra part. Les persones negociadores altristes, en canvi, que tenen molt en compte els interessos personals i també els interessos de l'altra part, són persones que cerquen oportunitats de beneficiar-se elles mateixes i també les altres. Són capaces de pensar de manera complexa i d'identificar solucions en què totes les parts satisfacin els seus interessos, generen valor i quan comencen a repartir el pastís, és suficientment gran perquè n'hi hagi per a totes, incloses elles mateixes. Per tant, donen més i també reben més.²⁷

Per caràcter, podem tenir un estil específic. Ara bé, també tenim la capacitat de motivar-nos,²⁸ d'aprendre a sentir-nos còmodes en una estratègia equilibradora, que es pot convertir en una segona alternativa natural. Moltes persones que ara són donants d'èxit han començat per defecte confiant en les intencions dels altres i, després, han tractat d'examinar el seu entorn per a detectar la presència de possibles receptors, percebre quines són les seves emocions i analitzar els seus pensaments; són flexibles per a passar de la donació incondicional a una estratègia de donar i rebre.²⁹ Tenir punts en comú ajuda a fer aquest trànsit d'«enemics» a aliats.³⁰ Quan

²³ A. GRANT, *Give and take: Why helping others drives our success*, Nova York, Penguin Books, 2013, p. 157.

²⁴ C. K. W. DE DREU, L. R. WEINGART i S. KWON (2000), «Influence of social motives on integrative negotiation: a meta-analytic review and test of two theories», *Journal of Personality and Social Psychology*, núm. 78(5), p. 889-905: <<https://doi.org/10.1037/0022-3514.78.5.889>> (consulta: 10 octubre 2022). «A meta-analysis of 28 studies examined support for the Theory of Cooperation and Competition (M. Deutsch, 1973) and Dual Concern Theory (D. G. Pruitt & J. Z. Rubin, 1986). Effects of social motive (prosocial vs. egoistic) and resistance to yielding (high vs. low vs. unknown) on contenting, problem solving, and joint outcomes were examined. Consistent with Dual Concern Theory, results showed that negotiators were less contentious, engaged in more problem solving, and achieved higher joint outcomes when they had a prosocial rather than egoistic motive, but only when resistance to yielding was high (or unknown) rather than low. The authors also explored the moderating effects of study characteristics and found effects for participation inducement (class exercise, participant pool), for publication status, and for treatment of no-agreement dyads».

²⁵ M. DEUTSCH, «Cooperation and competition», a M. DEUTSCH, P. T. COLEMAN i E. C. MARCUS (eds.), *The handbook of conflict resolution: Theory and practice*, San Francisco, Jossey-Bass, 2006, p. 23-42.

²⁶ D. G. PRUITT i J. Z. RUBIN, *Social conflict: escalation, stalemate and settlement*, Nova York, Random House, 1986; <www.beyondintractability.org/bksum/pruitt-social> (consulta: 10 octubre 2022).

²⁷ A. GRANT, *Give and take*, p. 215.

²⁸ B. R. LITTLE, «Personal projects and free traits: personality and motivation reconsidered», *Social and Personality Psychology Compass*, 2008, p. 1237. Vegeu aquest text a: <onlinelibrary-wiley-com.sire.ub.edu/doi/epdf/10.1111/j.1751-9004.2008.00106.x> (consulta: 10 octubre 2022).

²⁹ A. GRANT, *Give and take*, p. 215

³⁰ A. GRANT, *Give and take*, p. 224.

algú comparteix una identitat amb una altra persona, tendencialment és més procliu a aquesta persona, adopta una qualitat «altrista».³¹ Si ajudem els que pertanyen al nostre grup, també estem ajudant-nos, ja que amb això beneficiem el grup.³²

AUTOCONeixEMENT

És Jiddu Krishnamurti qui diu que «el coneixement d'un mateix és el principi de la llibertat, i és només quan ens coneixem que podem crear l'ordre i la pau. Si apliquem les nostres mentes i els nostres cors a la feina de conèixer-nos a nosaltres mateixos, indubtablement resoldrem nombrosos conflictes i tristeses».³³

És important en aquest camí aturar-se a reflexionar per a analitzar-se un mateix,³⁴ per si sol o acompanyat per un professional expert. En aquesta anàlisi, es pot tractar de descobrir com interactuem amb els altres³⁵ i com percebem el món en què vivim, com un lloc cordial o, per contra, com un lloc hostil,³⁶ atès que, segons quina sigui la nostra concepció, és possible que actuem de manera diferent.

L'autoconeixement pot assolir-se de diferents maneres: de manera autònoma o guiada per professionals experts i amb l'ús d'alguns instruments. Mencionarem, a tall d'exemple, el test DISC (acrònim de Dominance, Influence, Steadiness and Compliance), que és el resultat de la recerca de William M. Marston, que el 1928 va publicar *Emotions of normal people* ("Emocions de persones normals")³⁷ i el 1931, *Integrative psychology*. Tot i que Marston no va desenvolupar la prova DISC, l'avaluació DISC o el perfil DISC, les seves troballes en aquests dos llibres sobre la mesura del comportament i la consciència humana van conduir a la teoria del darrer desenvolupament del test esmentat. Cadascuna de les lletres de l'acrònim DISC representa un aspecte: la D, la dominància (explica de quina manera actuem quan afrontem reptes); la I, la influència (ens dona informació sobre com ens relacionem amb altres persones

³¹ Grant crea el concepte d'otherish, que, prenent com a base el mot català altri, hem traduït per altrista, que, com hem definit anteriorment, és la persona que dona més que no pas rep però sense perdre de vista els interessos propis. A. GRANT, Give and take, p. 158.

³² A. GRANT, Give and take, p. 226.

³³ Jiddu KRISHNAMURTI, La educación y el significado de la vida, Barcelona, Obelisco, 2017; <<http://jiddu-krishnamurti.net/es/educacion-y-significado-vida/krishnamurti-educacion-y-significado-vida-03>> (consulta: 10 octubre 2022).

³⁴ William URY, Obtenga el sí consigo mismo.

³⁵ Virginia SATIR, Nuevas relaciones humanas en el núcleo familiar, p.59:«La interacción moldea la naturaleza de las relaciones. ¿Cómo valoramos la calidad de las distintas relaciones? ¿Cómo utilizamos el poder? ¿Renunciamos a él para convertirnos en víctimas? ¿Lo utilizamos para ser dictadores? ¿Lo aprovechamos para desarrollar la armonía interior con los demás, convirtiéndonos así en líderes habilitadores? En otras palabras, ¿usan su poder para ser nutricios consigo mismos y con los demás, o para amenazar? ¿Forman equipo con los miembros de la familia u otras personas, para realizar cosas juntos? ¿Se divierten, hacen bromas y utilizan el buen humor para que la vida sea más amable y feliz? Recuerden que el amor y el humor son dos fuerzas curativas muy poderosas».

³⁶ Aquesta pregunta va formular-la Albert Einstein: «I think the most important question facing humanity is, 'Is the universe a friendly place?' This is the first and most basic question all people must answer for themselves. For if we decide that the universe is an unfriendly place, then we will use our technology, our scientific discoveries and our natural resources to achieve safety and power by creating bigger walls to keep out the unfriendliness and bigger weapons to destroy all that which is unfriendly and I believe that we are getting to a place where technology is powerful enough that we may either completely isolate or destroy ourselves as well in this process. But if we decide that the universe is a friendly place, then we will use our technology, our scientific discoveries and our natural resources to create tools and models for understanding that universe. Because power and safety will come through understanding its workings and its motives». Està relatat a Robert D. DILTS, *Strategies of genius*, vol. II, Albert Einstein, Meta Publications, 1994, p. 20-21; <<https://documents.pub/download/strategies-of-genius-vol-ii-albert-einstein-by-robert-dilts>> (consulta: 10 octubre 2022).

³⁷ William Moulton MARSTON, *Emotions of normal people*, Londres, Routledge Taylor et Francis Group, 1999 (reimpr.: 1999, 2000, 2001, 2002); <<https://play.google.com/books/reader?id=2d2AAAAAQBAJ&hl=ca&pg=GBS.PA2>> (consulta: 10 octubre 2022).

i sobre les nostres habilitats per a influir en elles i portar-les cap als punts de vista propis); la S, l'estabilitat (en anglès, *stability*, i fa referència a com actuem quan afrontem situacions que van canviant), i la C, al compliment (parla de com ens comportem quan ens exigeixen el compliment de procediments o de normes). Cada persona té diferents graus d'aquests aspectes. Tots tenim una manera particular d'actuar, de comportar-nos. El test DISC té com a objectiu identificar com ens comportem de manera innata i com ens relacionem amb les altres persones i amb el nostre entorn.

Una altre recurs pot ser la programació neurolingüística (PNL), que ens permet conèixer com funcionem mentalment i de quina manera podem millorar per a assolir els objectius que ens proposem, a través de múltiples eines pràctiques.³⁸

Recordem aquí també el *Thomas-Kilmamm conflict mode instrument*, el model ideat per Kenneth W. Thomas i Ralph H. Kilmann per a mesurar el comportament d'una persona en situacions de conflicte, quan, segons els autors, les preocupacions de dues persones semblen incompatibles. En aquestes situacions, Thomas i Kilmann van descriure el comportament de cada persona en funció de dues dimensions: 1) l'assertivitat, que fonamenten en la idea de fins a quin punt una persona intenta satisfer les pròpies necessitats; 2) la cooperació, que és fins a quin punt una persona intenta satisfer les preocupacions d'una altra persona. A partir d'aquestes dues dimensions, van establir cinc estils de persona diferenciats: el competidor, l'acomodatiu, l'evitatiu, el col·laboratiu i el compromissari.³⁹

- L'estil competidor és assertiu i poc cooperatiu. Es caracteritza pel fet que la persona persegueix satisfer les pròpies necessitats a costa de les de l'altra persona. És una modalitat orientada al poder, és a dir, s'hi empra el poder que sembla adequat per a guanyar la pròpia posició: la capacitat de discutir, el rang o les sancions econòmiques. *Competir* significa "defensar els propis drets", defensar una posició que es considera correcta o, simplement, per a intentar guanyar.

- L'estil acomodatiu és cooperatiu però poc assertiu. En acomodar-se, la persona descuida les pròpies necessitats per a satisfer les de l'altra persona: hi ha un element d'autosacrifici. L'acomodació pot adoptar la forma de generositat o la de caritat desinteressada, és a dir, obeir l'ordre de l'altra persona quan es prefereix no fer, o bé cedir al punt de vista de l'altra persona.

- L'estil evitatiu és poc assertiu i poc cooperatiu: la persona no persegueix satisfer les pròpies necessitats ni les de l'altra persona. Per tant, no tracta el conflicte. Evitar el conflicte pot prendre la forma d'eludir diplomàticament un problema, posposar-lo fins a un moment millor o, simplement, retirar-se d'una situació amenaçadora.

- L'estil col·laboratiu és alhora assertiu i cooperatiu. Col·laborar implica intentar treballar amb les altres persones per a trobar alguna solució que satisfaci plenament les pròpies necessitats

³⁸ La PNL és una metodologia d'aprenentatge, basada en la comunicació, que facilita els canvis i la ruptura de les limitacions autoimposades. És el resultat de la recerca de Richard Bandler i John Grinder, que van estudiar els models de tres especialistes de la comunicació (Frits Perls, Milton H. Erickson i Virginia Satir) per a establir uns patrons. Vegeu Robert DILTS, Creación de modelos con PNL, Barcelona, Urano, 1999.

³⁹ L'origen de l'instrument és a Kenneth THOMAS, «Conflict and conflict management», a Marvin DUNNETTE i Leaetta HOUGH (eds.), The handbook of industrial and organizational psychology, Chicago, Rand McNally, 1976. Vegeu les explicacions d'aquest instrument, amb els dos paràmetres i els cinc estils descrits, a: <https://kilmanniagnostics.com/wp-content/uploads/2018/03/TKI_Sample_Report.pdf> (consulta: 10 octubre 2022).

i les de l'altra persona. Vol dir aprofundir en un problema per a identificar les necessitats i els desitjos subjacents de les dues persones. La col·laboració entre dues persones pot adoptar la forma d'explorar un desacord per a aprendre dels coneixements de cadascú o bé intentar trobar una solució creativa a un problema interpersonal.

• L'estil compromissari és moderat tant en l'assertivitat com en la cooperació. L'objectiu és trobar una solució oportuna i mútuament acceptable que satisfaci parcialment les dues parts. Se situa en un punt intermedi entre tots els altres quatre estils o modalitats: es renuncia més que no pas en l'estil competitiu, però menys que en l'acomodatiu. De la mateixa manera, tracta un problema més directament que l'evitador, però no l'explora amb tanta profunditat com en el col·laboratiu. En algunes situacions, aquest compromís pot significar dividir la diferència entre les dues posicions, intercanviar concessions o cercar una solució ràpida a mitges.

Novament, cadascun de nosaltres es caracteritza per tenir més d'un d'aquests estils, que podem emprar segons el moment i les circumstàncies. El que pot succeir és que algunes persones, per temperament o per pràctica, utilitzin o confiïn més en algunes d'aquestes modalitats més que no pas en les altres.⁴⁰

Podem observar-nos a través de diferents processos i eines. Per a esmentar-ne una: sortir al balcó, com a metàfora del lloc des del qual tenim una perspectiva diferent de la situació. El món és un gran escenari en el qual les persones som els actors. El balcó és el lloc des d'on podem veure desenvolupar l'obra de la nostra vida, com si fos una escena de teatre en la qual un mateix es pot observar, com si fos un espectador. Aquesta tècnica pot ser especialment útil abans, durant i després d'una conversa o d'una negociació intensa⁴¹ perquè ajuda a agafar perspectiva. Des del balcó, podem identificar les nostres reaccions, emocions, sensacions, i anomenar-les, posar-hi una etiqueta (por, ràbia, decepció, etc.) sense criticar-les. Ajuda a neutralitzar l'efecte que poden generar i, per tant, a mantenir l'equilibri i la calma.

Cal prendre una decisió sobre com afrontem la situació de conflicte: des de la perspectiva adversarial, en què una part guanya i l'altra perd, o bé com una oportunitat per a la resolució cooperativa d'un problema en la qual ambdues parts surten beneficiades.⁴²

Com menys dependents ens sentim dels altres per a satisfer la nostra felicitat, més madures i autènticament satisfactòries seran les nostres relacions amb els altres. Com menys necessitats sentim, menys conflictes hi haurà i més senzill ens resultarà obtenir el sí en les situacions de conflicte.⁴³ Ury suggereix que, un cop explorat, cal acceptar el passat,⁴⁴ deixar anar llast⁴⁵ i centrar-se en el moment present per a dur a terme una acció constructiva.⁴⁶

En aquest camí, hem d'aprendre a respectar i a comunicar-nos de manera pacífica, amb una escolta activa i empàtica.

⁴⁰ Per a més informació, vegeu: <https://kilmanndiagnostics.com/wp-content/uploads/2018/03/TKI_Sample_Report.pdf> (consulta: 10 octubre 2022).

⁴¹ William URY, Obtenga el sí consigo mismo.

⁴² William URY, Obtenga el sí consigo mismo, ap. 3, «Replantearse la imagen de la vida».

⁴³ William URY, Obtenga el sí consigo mismo, ap. 3, «Replantearse la imagen de la vida».

⁴⁴ Consisteix a oblidar les acusacions contra els altres i contra nosaltres mateixos i a acceptar les experiències que la vida ens ha proporcionat, ja que ajuda a replantejar les històries pròpies i a donar-los un significat positiu. Tenim poder per a canviar el sentit que assignem a les experiències viscudes.

⁴⁵ William URY, Obtenga el sí consigo mismo, ap. 4: «Aferrar-se a ressentiments vells té tan sentit com carregar les maletes mentre viatgem en tren; amb això només ens cansem sense necessitat».

⁴⁶ William Ury cita aquí el seu mentor i col·lega, Roger Fisher, a qui agradava formular la pregunta: qui pot fer què per a encaminar aquest conflicte cap a una solució? Ho explica William URY, Obtenga el sí consigo mismo, ap. 4, «Vivir el momento presente».

RESPECTE PER L'ALTRE

Respectar els altres en qualsevol circumstància, Ury *dixit*.⁴⁷ Etimològicament, segons Corominas,⁴⁸ la paraula *respecte* prové de la respectiva llatina *respectus*, -us, “consideració”, “mirament”, “acció de mirar enrere”, derivada de *respicere*, “mirar enrere” (de la mateixa arrel que *spectare*, “mirar”). Si a aquesta interpretació hi afegim que la paraula està formada pel prefix *re-*, que indica reiteració, respecte podria voler dir “tornar a mirar”, veure l'altra persona amb uns ulls nous, amb una apreciació positiva.⁴⁹ No cal que l'altra persona ens agradi o que estiguem d'acord amb la seva conducta, sinó que tractem cada persona amb la dignitat a la qual té dret. Per a reforçar l'actitud de respecte, pot ajudar posar-se en la situació de l'altra persona (escolta i empatia), fins i tot de les que ens rebutgen. No vol dir que sempre diguem sí a les exigències de l'altra persona, perquè hi haurà situacions en què caldrà dir no, però ho haurem de fer de manera que es reconegui la dignitat inherent de l'altra persona.

Només cal que una persona tingui la voluntat de canviar d'actitud envers l'altra, per a canviar el to i el resultat d'una negociació difícil: passar de la rivalitat i el rebuig, al respecte per una de les parts.⁵⁰ Passar de reclamar alguna cosa per a un mateix, a donar creant valor també per als altres.⁵¹ Estar disposat a donar més del que es rep, però, tot i així, mantenir a la vista els interessos propis, fer-los servir com a guia per a escollir quan, on, com i a qui donem.⁵²

COMUNICACIÓ POSITIVA

Quan hi ha conflicte, la comunicació entre les persones pot canviar: ens podem deixar portar per les nostres sensacions i emocions, no escoltem l'altra persona, ens inhibim de qualsevol tipus de responsabilitat que hi puguem tenir, decidim què està bé i què està malament. Les persones percebem la realitat que ens envolta de manera parcial, ens centrem només en una part aïllada, amb la qual cosa perdem de vista el conjunt, la totalitat. Destaquem algunes «figures» mentre desdibuixem les altres, como si fossin un fons. Centrar-nos només en una part pot dificultar la comprensió d'aquesta realitat.⁵³ Amb la pràctica de la comunicació no violenta⁵⁴ podem aprendre a comunicar-nos de manera positiva i sincera, a expressar les nostres necessitats de manera assertiva⁵⁵ i a escoltar les necessitats de l'altra persona a través

⁴⁷ William URY, *Obtenga el sí consigo mismo*, ap. 4, «Respetar a los otros en cualquier circunstancia. De la exclusión a la inclusión».

⁴⁸ J. COROMINAS, *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana: Tercera edición muy revisada y mejorada*, 3a ed., Madrid, Gredos, 1973, p. 505 (4a reimpr.: 1987).

⁴⁹ William URY, *Obtenga el sí consigo mismo*, ap. 4, «Respetar a los otros en cualquier circunstancia. De la exclusión a la inclusión».

⁵⁰ William URY, *Obtenga el sí consigo mismo*, ap. 4, «Respetar a los otros en cualquier circunstancia. De la exclusión a la inclusión».

⁵¹ William URY, *Obtenga el sí consigo mismo*, ap. 6, «Dar y recibir». A. GRANT, *Give and take*.

⁵² A. GRANT, *Give and take*, p. 158. Més endavant, l'autor dedica un epígraf al debat sobre l'altruisme, on exposa les posicions de Daniel Batson, sobre l'altruisme pur, i de Robert Cialdini, que argumenta que no hi ha altruisme pur. Per a Grant, «la majoria de les vegades que donem, ho fem basant-nos en un còctel de diversos motius que beneficien tant als altres com a nosaltres. Receptors i equilibradors presenten més probabilitats de donar quan intueixen que la seva acció beneficia els interessos dels altres i també els seus. Tal com el primatóleg Frans de Waal escriu a *The age of empathy*, Nova York, Crown, 2010: «La divisió entre egoisme i altruisme podria ser una pista falsa. Per què intentar arrencar el jo de l'altre i l'altre del jo, si la fusió dels dos és el secret de la nostra naturalesa cooperativa?». Vegeu A. GRANT, *Give and take*, p. 223.

⁵³ Fritz PERLS, *El enfoque Gestalt y testigos de terapia*, trad. de Francisco Huneeus i pròleg de Joel Latner, 20a ed., Santiago de Xile, Cuatro Vientos, 2013.

⁵⁴ Marshall ROSENBERG, *Comunicación no violenta*, Barcelona, Urano, 2000.

⁵⁵ Olga CASTANYER, *La asertividad*, 41a ed., Bilbao, Desclée de Brouwer, 2014.

dels quatre passos que Rosenberg proposa: fets, sentiments, necessitats i acció.

Per a gestionar de manera consensuada els conflictes és igualment útil treballar per a conèixer els interessos,⁵⁶ les expectatives, les necessitats bàsiques pròpies i de l'altra part. Per a fer-ho, disposem de les obres d'autors com Abraham Maslow,⁵⁷ amb la seva arxiconeguda piràmide, i de la teoria de les necessitats de David McClelland i les tesis de David Rock.

Entendre les necessitats psicològiques humanes ens permet entendre què motiva i mou les persones dins l'entorn social. Seguint David McClelland⁵⁸ i David Rock,⁵⁹ aquestes necessitats psicològiques han estat sintetitzades en l'acrònim SCAREI:⁶⁰ Status (posició: avantatge, capacitat, posició, recursos), *Certainty* (certesa: control, seguretat en el futur), *Autonomy* (autonomia: territori, llibertat, lliure albir), *Relations* (relacions: afiliació, pertinença, vincle, acceptació), *Equity* (justícia, equitat, joc net) i *Influence* (impacte, poder, influència sobre els altres). I no podem oblidar que, potser, «*not all behavior is determined by the basic needs. We might even say that not all behavior is motivated*». ⁶¹

Per a Fisher i Shapiro, les expectatives o necessitats⁶² bàsiques són cinc: estima (reconèixer el valor i el mèrit d'algú o d'alguna cosa), afiliació (sensació de connexió amb una altra persona), autonomia (governar-se per si mateix), estatus (el grau en què ens consideren algú important o famós és el social; i el que percebem nosaltres mateixos és el particular) i funció (el rol, el paper que desenvolupem en un determinat entorn). És possible substituir les emocions negatives de l'altra persona per emocions positives si expressem estima, construïm una afiliació, respectem l'autonomia, reconeixem l'estatus i elegim papers o rols satisfactoris.⁶³ Les emocions intenses apareixen amb freqüència i hem de tenir-les presents abans que no ens perjudiquin⁶⁴ en la gestió del conflicte. És alliberador aprendre a gestionar la temperatura emocional —tant les pròpies emocions com les alienes— amb diferents tècniques.⁶⁵

Cal també identificar la *millor alternativa a l'acord negociat* (coneguda amb l'acrònim MAAN o, en anglès, BATNA, *best alternative to a negotiated agreement*),⁶⁶ és a dir, la solució, la via que es té prevista per al cas que el consens no sigui possible. Es pot tenir en ment també la pitjor alternativa a l'acord negociat (coneguda com a PAAN),⁶⁷ perquè pot tenir una certa utilitat sempre que no signifiqui preocupar-se de manera continuada, perquè ens aparta del moment present i, per tant, pot facilitar confiar que se sabrà fer front als reptes que van sorgint.

⁵⁶ Roger FISHER, William URY i Bruce PATTON, *Obtenga el sí: El arte de negociar sin ceder*, Barcelona, Gestión 2000, 2011, p. 59 i seg.

⁵⁷ Abraham MASLOW, *Motivation and personality*, Nova Delhi, Prabhat Books, 2015, p. 35, cap. 4, «A theory of human motivation», i p. 77, cap. 6, «The instinctive nature of basic needs».

⁵⁸ Vegeu les tres motivacions (Achievement, affiliation, power) que va proposar i reanalitzar D. MCCLELLAND, *The achieving society*, Nova York, Londres, Toronto i Sidney, Irvington Publishers, Inc., 1976.

⁵⁹ David ROCK i Al RINGLEB, *Handbook of neuroleadership*, Nova York, Neuroleadership Institute, 2013.

⁶⁰ Andreu GATUELLAS GASSÓ, «5 variables psicològiques a tener en cuenta para liderar tu equipo post-covid19», *Somos Increíbles* (blog), 13 de maig de 2020, <<https://somosincreibles.com/2020/05/13/5-variables-psicologicas-a-tener-en-cuenta-para-liderar-tu-equipo-post-covid19/>> (consulta: 10 octubre 2022).

⁶¹ Abraham MASLOW, *Motivation and personality*, p. 55.

⁶² R. FISHER i D. SHAPIRO, *Las emociones en la negociación*, Barcelona, Granica, 2007, p. 38 i 43.

⁶³ Cal preparar i revisar les expectatives bàsiques. Vegeu R. FISHER i D. SHAPIRO, *Las emociones en la negociación*, p. 206.

⁶⁴ R. FISHER i D. SHAPIRO, *Las emociones en la negociación*, p. 170-171.

⁶⁵ R. FISHER i D. SHAPIRO, *Las emociones en la negociación*, p. 176 (emocions pròpies) i 178 (les alienes).

⁶⁶ També MAPAN (millor alternativa possible a un acord negociat). Vegeu-ne el desenvolupament a Roger FISHER, William URY i Bruce PATTON, *Obtenga el sí*, p. 117 i seg.

⁶⁷ Tenim tendència a preocupar-nos de la pitjor alternativa a l'acord negociat (PAAN; en anglès, WATNA, *worst alternative to a negotiated agreement*).

Aquestes eines, tècniques o habilitats mencionades i moltes altres,⁶⁸ les podem aprendre per a fer-les servir quan volem arribar a una entesa, a un consens, en una situació de discrepància, de confrontació, de conflicte. I els professionals experts, que acompanyen les parts en la negociació o generen l'espai de diàleg per a afavorir el consens, les aprenen, les adquireixen per a exercir-les⁶⁹ i per a afavorir el consens de les persones amb les quals col·laboren en el dret col·laboratiu i en el procediment de gestió del conflicte, que és la mediació amb la persona mediadora com a experta neutral, que condueix i guia el diàleg creant espais relacionals.

Ningú no neix ensenyat.⁷⁰ En res. Tampoc en com s'han de gestionar les situacions de conflicte, amb un mateix i amb els altres, i en com es pot assolir un consens de manera pacífica i positiva. Que les escoles ofereixin programes de gestió de conflictes, de mediació, principalment als nens i les nenes, que tinguin aquesta cultura des de ben petits, és una mesura educativa molt positiva. I cal difondre-la més. A les llars, a les famílies, com a ensenyament de la vida. I a les organitzacions. I també en la formació professional i universitària. Les relacions ocupen un lloc central en la vida, també en la formació dels professionals del futur. Res a l'univers existeix com una entitat aïllada. Es tracta de desenvolupar mètodes harmoniosos per a gestionar problemes i solucionar conflictes, per a desenvolupar relacions saludables en el marc d'una justícia relacional.

Isabel Viola Demestre
Professora titular de Dret Civil
Universitat de Barcelona

⁶⁸ Ser creatius, per a esmentar-ne una altra de rellevant. Trencar les autolimitacions, superar les pors, pensar com es pot fer d'una altra manera. David ESPINÓS, *Dar la cara es la clave: Cómo comunicar sin miedo en situaciones de crisis*, Barcelona, UOC, 2018, p. 21. Cal també tenir presents les estratègies per a entomar el «no» que l'altra part verbalitzi, com les proposades per Ury: pujar al balcó (que ja hem mencionat en el text), situar-nos al costat de l'altra persona sense discutir, replantejar, oferir un pont d'or, incloure les idees de l'altra persona i utilitzar el poder o MAAN propi per a educar l'altra part. Vegeu a William URY, *Supere el no*, Barcelona, Gestió 2000, 2011.

⁶⁹ Per exemple, tècniques d'intervenció (confiança i revalorització, regles de comunicació, d'escolta, història alternativa, legitimació i reconeixement). Vegeu I. BOLAÑOS CARTUJO, *Hijos alineados y padres alienados. Mediación familiar en rupturas conflictivas*, Barcelona, Reus, 2008, p. 141-190.

⁷⁰ Vegeu J. COROMINAS, *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*, p. 236, s. v. enseñanza, que remet a seña, que és a la p. 531: «[...] Enseñar, h. 1140, lat. vg. INSIGNARE 'marcar', 'designar'». Vegeu també J. COROMINAS, *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*, p. 224: «Educar, 1623. Tom. del lat. educare íd. (emparentado con ducere, 'conducir', educere, 'sacar fuera', 'criar')».

DESAFIAMENT DE L'EXERCICI TRADICIONAL DE L'ADVOCACIA. EL DRET COL·LABORATIU COM A PRÀCTICA MÉS HUMANA I PROPERA A LES PERSONES QUE VIUEN UNA SITUACIÓ DE CONFLICTE

Paraules clau: dret col.laboratiu, ADR, conflicte, advocat, MASC, intel.ligència artificial

La present invitació és a fer una reflexió, una anàlisi i una proposta d'aplicació d'un sistema de resolució alternativa de conflictes (ADR, de l'anglès alternative dispute resolution) diferent del de la mediació i que des del meu punt de vista obre també possibilitats de canvi en la manera de fer-se càrrec de les resolucions dels conflictes i, de retruc, en la forma d'exercici de l'advocacia que actualment coneixem: es tracta del dret col·laboratiu.

Personalment no he exercit mai l'advocacia, però sí que soc una operadora jurídica: treballo com a lletrada de l'Administració de Justícia, on he acumulat més de trenta anys d'experiència, onze dels quals com a secretària de Govern del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, també tinc el títol de Màster de Mediació per la Universitat Autònoma de Barcelona i el certificat com a coach des del 2010 per Newfield Network, a Xile.

Com a professional moguda per la curiositat, l'observació i l'escolta en primera persona de les diferents situacions, de les actuacions processals que porto a terme en la jurisdicció social, a la qual dec la majoria de la meva experiència professional, de les actituds i la predisposició (o, més aviat, indisposició) dels advocats a fer possible un acord abans que mantenir una contesa judicial, aprofito aquesta oportunitat per a abordar des de la meva mirada, des de l'àmbit intern dels tribunals del qual jo formo part, una reflexió i un relat dels orígens, l'extensió i les pràctiques del dret col·laboratiu, nascut als anys noranta als Estats Units i estès a tot Europa (Bèlgica, França, Regne Unit, Itàlia...), Austràlia i Israel, entre altres països, i de les possibilitats que s'obren com a proposta de canvi i obertura a noves maneres de solucionar els conflictes al marge de la intervenció de la justícia.

Es tracta d'una proposta més de sistema autocompositiu de solucionar conflictes, juntament amb la mediació, en el qual l'essencial és que les parts recuperin el «poder» per a decidir com han de resoldre els seus conflictes, és a dir, sense deixar aquesta responsabilitat en mans d'un tercer.

Podria entendre's que l'aportació del dret col·laboratiu com a element o mètode d'ADR i, per tant, com a solució o sistema alternatiu de solució de conflictes al marge dels tribunals, és impulsada

o bé per la necessitat i la constatació d'un context inassolible per la sobrecàrrega de treball dels tribunals, o bé per la necessitat de «desencallar» el funcionament de la justícia, de revisar el model de solució de controvèrsies en la nostra societat comparant-lo amb el d'altres països o de resoldre la insatisfacció que deriva de la manca de recursos o de solucions immediates en una realitat com és la dels jutjats desbordats, sobretot ara, amb la profunda crisi derivada de la pandèmia provocada per la COVID-19. Però si només atenguéssim aquesta justificació, ens quedaríem molt i molt curts per a entendre el que significa la proposta a la qual ens convida el dret col·laboratiu.

D'entrada, la primera idea i la principal, des del meu punt de vista, és que per a fer possible aquesta pràctica cal que fem una transformació com a éssers humans. Hem d'entendre que necessitem revisar i canviar la perspectiva o el lloc des del qual ens relacionem, ens aproximem i contactem amb les situacions de «controvèrsia» que ens arriben com a professionals del dret. Hem d'entendre que no som només administradors de normes, o interpretadors de la realitat des d'enfocaments normatius o centrats només en allò fàctic, en els fets. És una invitació a prendre consciència de les actituds des de les quals ens relacionem amb el conflicte dels altres, bàsicament en termes de guanyar o perdre, de competir, de confrontar, de tenir la raó, de rigidesa, de procediment. Això dibuixa un context en el qual les relacions entre els professionals del dret i «els seus clients» es desenvolupen en un marc de desconfiança cap a l'altre, de lluita de poder, de manca d'intel·ligència emocional, de desequilibri de posicions (on l'altre és la contrapart), de manera que la relació que es constitueix amb els «clients» (inclosos nosaltres mateixos, els que treballem en l'organització i prestem un servei públic) està plena de judicis i interpretacions, creences a vegades limitants, de manca d'empatia, de manca d'humilitat, de manca d'escolta i d'acceptació de la vulnerabilitat davant de les veritables necessitats, i això fa que els resultats siguin insatisfactoris. Estic proposant una revisió del model per a afavorir que un ésser humà no hagi de buscar sol la intervenció d'un tercer que resolgui els seus problemes «essencials», els que afecten els àmbits de la seva vida privada, la seva intimitat, com poden ser les relacions familiars, les relacions de parella, les relacions amb els fills, les relacions per llogar un habitatge, etc.

El que m'agradarà compartir, no obstant això, per a no caure en la ingenuïtat, és que la introducció de la pràctica col·laborativa com a mètode d'ADR i de negociació assistida comporta un canvi molt profund i essencial de l'exercici de l'advocacia, i la seva implementació és i serà lenta, complexa, difícil, perquè significa trencar amb un paradigma de funcionament de l'advocacia molt arrelat i, en molts casos, necessari perquè continuï sent així. Però igualment podem estudiar i observar els espais d'intervenció en què la pràctica col·laborativa (a través de l'exercici de l'advocacia), a més de significar un canvi cultural, comporta una transformació profunda de les persones que es dediquen a l'exercici de l'advocacia (que ha de començar des de les escoles, des de la mateixa formació universitària); un canvi de mirada en l'exercici de la professió, que requereix desaprendre per a aprendre a ser un observador diferent en molts aspectes; un canvi del concepte de client, del concepte de contrari (que inclou l'altre advocat, l'altre client), del concepte de procés, del concepte de cooperació, del concepte de treball en equip, del concepte de solidaritat; un canvi de la visió compartida del «problema», atès que promou una intervenció dels advocats amb els seus clients amb un objectiu comú i essencial,

resoldre el conflicte a través d'un acord entre les parts, comptant amb la col·laboració, si cal, d'altres professionals de diferents disciplines, segons la naturalesa del conflicte, amb els quals cooperin i explorin la recerca de solucions negociades entre les parts.

Entenc que l'advocat del present i del futur immediat serà el que tingui la capacitat i l'habilitat d'articular espais emocionals segurs per a generar confiança, per a gestionar conflictes, per a trobar acords, per a promoure el desenvolupament de negocis, per a acompanyar els seus clients en entorns socials complexos, canviant, ambigus. Serà el que tingui habilitats per a conèixer no sols els espais emocionals dels altres, sinó els propis i personals, que moltes vegades poden interferir en els resultats que espera obtenir.

L'advocat del futur immediat s'haurà de fer càrrec d'altres coses que no comportin decisions lògiques, o que provinguin de comparacions d'informació, perquè el cas ja estarà resolt per la intel·ligència artificial (IA), però també perquè les mateixes regles es trobaran en canvi permanent.

Ser advocat en un futur imminent, el rol d'advocat, es veurà afectat no tan sols per l'apropiació de determinats espais per la IA, sinó perquè els supòsits que hi ha al darrere estaran sotmesos a interpretacions molt diferents per la irrupció de les tecnologies i la nova consciència humana, amb altres valors i anhels.

Però el que sí que continuarà com a patrimoni d'allò humà, serà l'impacte que la proximitat pot produir en les relacions, i per això és tan important saber i tenir coneixement del món emocional i la gestió de les emocions. Tot això aboca a un rol de l'advocat més «d'acompanyant que de defensor confrontacional», menys «d'administrador de normes» i més d'observador de les possibilitats que es puguin presentar en terrenys més subtils, on la intolerància i la polarització poden ser veritables amenaces per a la societat.

La proposta a la qual ens convida el dret col·laboratiu, a través d'aquest nou rol de l'advocat, des del meu punt de vista és una proposta per a tornar a «reconnectar-se» amb «allò humà», i això passa per construir una nova relació amb els clients, veritables protagonistes en la recerca de l'acord que resolgui la seva controvèrsia amb «els altres» o amb l'«altre» treballant de manera conjunta i en equilibri amb el seu advocat i amb la resta de professionals que intervinguin en el procés.

Actualment la societat, que viu majoritàriament el conflicte des de la confrontació i l'oposició, on només hi ha la possibilitat de guanyar o perdre, ha fet que aquesta mateixa mirada sigui la que ha impregnat l'exercici de l'advocacia en la seva forma tradicional, de manera que percebem aquest professional com la persona a qui hem de recórrer per a defensar els nostres interessos, segurament amb la percepció única que són contraris als interessos de l'altra part i amb l'objectiu principal de resoldre el litigi anant al jutge o tribunal «perquè ens doni la raó a mi o al meu advocat».

Ens estem preguntant si als advocats, per la seva proximitat amb el «client que té un problema», a més de ser coneixedors de la norma, de la legalitat, i de tenir fins i tot l'actitud de negociar una solució (com diuen molts: prefereixen arribar a un acord abans que anar a la justícia), els podem demanar un compromís diferent amb la societat actual. Si no és així, els advocats cauen, com diu Fredy Kofman —vicepresident i assessor de desenvolupament del lideratge a Google i director del Centre de Lideratge Conscient de l'Institut Tecnològic de

Monterrey—, en la dita «arrogància ontològica», que es descriu com que el coneixement de les lleis i les normes ens provoca la sensació inconscient que tenim la raó i que sabem com són les coses, de manera que tot el que s'aparti de la norma, estarà equivocat. Això proporciona una sensació de certa seguretat i de supèrbia que precisament en aquests temps tan canviants i complexos és o pot ser contraproductiu.

La invitació és a reflexionar sobre el nou rol que pot assumir l'advocat col·laboratiu en les diferents tipologies de conflictes —de naturalesa civil, familiar, mercantil— per tal que es pugui convertir en un agent actiu de canvi, en una oportunitat d'«humanitzar» les relacions que estan en conflicte (i, de retruc, el model de justícia). Aquest nou rol és absolutament necessari en un entorn com el nostre, on el dret està present en tota la societat, regula totes les relacions —per a casar-nos, treballar, llogar, invertir, adquirir un habitatge, protegir les nostres dades—. En un context tecnològic com l'actual (volàtil, incert, complex i ambigu, VICA —en anglès, VUCA, de volatiliy, uncertainty, complexity and ambiguity—, concepte inventat per l'Army War College per a referir-se al món sorgit després de la Guerra Freda), amb un ritme trepidant, calen solucions immediates, justes i acurades, i alhora transcendents, per als éssers humans, que afecten les seves vides i les seves necessitats més essencials. Estem descrivint un advocat que ha de saber ser «articulador» d'espais segurs, on les persones, els grups i les parts afectades pel conflicte puguin arribar a tenir una perspectiva més àmplia del que la llei diu, que ha de saber explorar els interessos de les parts, connectar amb les emocions que els mouen, detectar les creences limitants o no, i, tot això, en un clima de confiança.

I si fins ara he descrit el món de l'advocacia que ja coneixem i que bàsicament és el que continua funcionant des del passat i majoritàriament en el present, a continuació vull introduir el model d'exercici col·laboratiu que porta a aquest nou rol d'advocat, que crec que és al que ha de tendir en el futur immediat l'advocacia, ja que és el que pot donar sentit a una societat que pot necessitar aquest professional del dret en segons quins àmbits de la vida, fent un paper d'acompanyant, de facilitador, de cooperador, de col·laborador, que sigui inclusiu i que, a més de defensar els interessos del client, també aprengui a donar el protagonisme a les parts afectades pel conflicte per a trobar la millor solució. Per a passar d'un model a l'altre, òbviament, tot ha de començar per «la formació per a la transformació». Parafraçant Albert Einstein, «els problemes creats en un nivell de pensament/consciència no poden ser resolts en aquest mateix nivell de pensament».

La pregunta és si hi ha altres experiències en altres països on els advocats hagin explorat altres formes d'intervenció en la solució de conflictes en les quals la seva posició —relació professional— vagi més enllà de l'assessorament, on s'impliquin i assumeixin davant del seu client i des de l'inici un compromís a resoldre el seu conflicte mitjançant la via negociadora, on les parts «enfrontades» siguin el veritable protagonista, acompanyades i assistides pels seus advocats i la resta d'equips col·laboradors d'altres àrees (formats en habilitats «toves»), i siguin empàtiques, escoltin, cocreïn, coordinin, explorin de manera creativa i conjunta amb l'altra part i amb els seus advocats, la millor solució i la més adaptada a les necessitats i els interessos d'ambdues parts.

En un context com el món actual, que requereix solidaritat, cooperació, inclusió, prendre consciència dels múltiples factors implicats en els conflictes, necessitem el dret col·laboratiu

com a mètode que permet el treball en equip de professionals que, juntament amb l'advocat (que al mateix temps vetlla pels interessos del seu client), assumeixen la responsabilitat de cercar solucions «creatives», pactades entre les parts afectades pel conflicte entre si o amb tercers, que aporten una solució útil i efectiva a la controvèrsia. Amb aquest compromís de restauració del «poder» a les parts, l'advocat col·laboratiu assumeix des de l'inici amb el seu client la responsabilitat de cercar diferents solucions als seus problemes de relació, d'incompliment d'obligacions o de contractes... És un facilitador, acompanyant, creador de contextos, de propostes, d'accions de coordinació en la recerca de solucions, i, sobretot, amb un compromís afegit que el converteix en l'essència del dret col·laboratiu: en cas de no arribar a una solució pactada entre les parts, aquest advocat col·laboratiu no assumirà la defensa davant dels tribunals (actualment el debat és si la limitació també s'estén a la resta de col·laboradors del mateix despatx).

Aquest mètode d'«experiència col·laborativa» va sorgir el 1990 als Estats Units de la iniciativa de Stuart Webb, un advocat de família de Minneapolis que estava fart del sistema de confrontació i de la presència passiva i sovint estupefacta dels clients —malgrat que el conflicte els afectava a ells directament—. Webb estava determinat a abandonar la seva professió i tancar el despatx, quan va tenir una idea: calia resoldre els conflictes a quatre bandes, amb la presència constructiva dels clients en tot moment. I calia incorporar un incentiu clar perquè els advocats s'involucressin en aquest escenari de cooperació: en cas de no arribar als acords necessaris, els advocats s'havien de comprometre a no representar els clients en el procés contenciós sobre l'assumpte.

Després de deu anys de treball, el 1999 es va crear la primera associació, l'International Academy of Collaborative Professionals (IACP), que s'ha convertit en un referent en la pràctica col·laborativa, en la formació requerida i en els instruments i processos que han de seguir-se per a una bona pràctica. Els estats americans s'hi van implicar a escala institucional. Tant és així que a Califòrnia existeixen serveis de dret col·laboratiu des del 1993. L'any 2000 el jutge que presidia la Secció de dret de família del Tribunal Superior de San Francisco va crear el Departament de Dret Col·laboratiu.

Per tant, la idea originària, principal i bàsica que persegueix el dret col·laboratiu era i és promoure la resolució de conflictes al marge dels tribunals. Fins i tot va ser aprovada una normativa específica de resolució de conflictes (Uniform Law Collaborative Act, del 2009) per la Conferència Nacional de Comissionats per a la Uniformitat de Lleis Estatals. Però també l'exercici del dret col·laboratiu es pot entendre com l'exercici del dret basat en la cooperació i enfocat a una solució consensuada dels interessos de les parts i de tercers.

En una altra part del món, a finals del 2009 es va fundar l'Institut Italià de Dret Col·laboratiu, associat a l'International Academy for Collaborative Practice, que ha aconseguit la sensibilització de multitud d'advocats italians envers el dret col·laboratiu. L'origen d'aquesta creació s'ha de buscar en les experiències de grups d'advocats amants del dret de família i de la mediació. La mediació familiar romana era conscient que no era possible fer cap mediació eficaç sense la confiança total i la participació sense reserves dels advocats en els procediments, atès que es considerava que els advocats eren els veritables «guardians» del dret de família.

Les idees principals eren:

1. La mediació s'inicia amb un compromís escrit on es defineix el contenciós i que se signa en presència de l'advocat.

2. La mediació és per naturalesa interdisciplinària i no es pot fer eficaçment si no es concilien el «mediador legal» i el mediador «psicosocial».

Va ser l'any 2009 quan una delegació de l'Institut Italià de Dret Col·laboratiu va viatjar a Londres per a examinar els avenços que s'havien fet en mediació familiar i en la que era la nova disciplina, que es deia collaborative law o collaborative practice. La conclusió a la qual van arribar era que no sols calia el consentiment dels advocats per a donar vida al procés col·laboratiu, sinó que també era necessari incloure una clàusula de renúncia del mandat atorgat pel client en cas que la mediació no prosperés.

I si fins ara he descrit les experiències del dret col·laboratiu i els seus orígens als Estats Units, i l'experiència de creació a Itàlia, també existeixen altres exemples de països on, malgrat que la mediació ha estat instaurada com a pràctica obligatòria i prejudicial, els advocats són els mediadors i ja estan familiaritzats amb el mètode, tenen formació específica i fins i tot ja està normalitzada la cultura de la negociació. És el cas de l'Argentina, on el dret col·laboratiu encara es troba en una etapa embrionària, atès que s'ha establert una diferència clara entre els dos sistemes. En aquest país es defineix clarament el dret col·laboratiu com un procés en el qual les parts participen personalment amb els seus advocats, no es requereix la intervenció d'un mediador i els advocats i les parts estableixen els seus objectius des de l'inici, consistentes a arribar a un acord. El dret col·laboratiu implica major determinació per a aconseguir l'acord, permet la intervenció i la presència d'altres professionals que requereixin les parts, és voluntari, és necessària una formació prèvia dels advocats, cal un compromís mutu dels advocats participants i, sobretot, el procés si resulta infructuós, aquest no poden seguir representant els seus clients en un eventual conflicte judicial.

I el mateix podem dir del cas de Xile, on, atenent el concepte específic de dret col·laboratiu com a mètode especialíssim en el qual intervenen les parts i els seus advocats, com que es tracta d'un procés extrajudicial que té l'objectiu de trobar una solució pactada, considera que és rellevant la regulació de la naturalesa i les característiques que han de tenir les relacions entre els advocats i les d'aquests amb els seus clients. Considera que, perquè aquests tipus de negociacions prosperin, cal que hi hagi confiança i certesa entre els advocats, i perquè estiguin garantides, és necessari que hi hagi una regulació específica del dret col·laboratiu. Per tant, la falta de regulació específica i la «desconfiança» que podria produir-se en les relacions entre professionals, fan que «l'experiència col·laborativa» no es consideri encara com una realitat estesa.

QUÈ ÉS EL QUE SUCCEEIX EN EL NOSTRE PAÍS? TENIM EXPERIÈNCIES DE DRET COL·LABORATIU?

En paraules d'alguns autors sobre la matèria, es podria dir que si bé l'exercici del dret col·laboratiu es produeix d'alguna manera a Espanya, no sembla que existeixi una línia de promoció d'aquesta figura en la majoria de col·legis professionals. Es podria considerar que la

Llei 5/2012, de mediació, ha provocat un apropament, en la mesura que pot integrar tècniques col·laboratives.

El 21 de setembre de 2017 el Departament de Justícia va organitzar al Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (CEJFE) una jornada sobre dret col·laboratiu on es va presentar l'Associació Catalana de Dret Col·laboratiu, que està formada per professionals del dret i per alguns d'altres disciplines també involucrats en la resolució del conflictes (arquitectes, metges, psicòlegs...). Des de l'Associació es pretén fomentar el dret col·laboratiu com a mètode d'ADR i es contribueix a canviar els paradigmes de la professió de l'advocacia i de la participació de les persones en la resolució dels seus conflictes.

Arreu del món existeixen experiències de dret col·laboratiu i de creació d'associacions. A tall d'exemple esmentarem França (<www.droit-collaboratif.org/>), el País Basc (<www.derechocolaborativo.es/>), Suïssa (<<https://droit-collaboratif-romand.ch/>>) i Madrid (<<http://adcmadrid.es/>>), però també trobem iniciatives en aquest sentit en països com Alemanya, el Regne Unit, els Països Baixos, Israel, Bèlgica, Txèquia i Àustria.

L'expansió d'aquest mètode d'ADR es fonamenta en les iniciatives de grups d'advocats coordinats en associacions que organitzen la formació i estableixen criteris de supervisió, sempre des d'una filosofia cooperativa.

A Espanya el nostre referent és l'Associació Basca de Dret Col·laboratiu, que té el suport institucional i econòmic del Govern Basc.

QUÈ ÉS EL DRET COL·LABORATIU?

Ens acollirem a les definicions proporcionades per les associacions basca, madrilenya i catalana. L'Associació de Dret Col·laboratiu d'Euskadi el defineix de la manera següent:

[...] se trata de un «método alternativo de resolución de conflictos innovador, colaborativo y amistoso, pero sobre todo es una nueva forma de entender la defensa jurídica y la justicia desde unos principios y valores». Se busca, ante todo, que el proceso esté centrado «en las necesidades e intereses de las partes, muchas veces ocultos para ellas mismas, separando a la persona del problema, gestionando las emociones y las relaciones entre las partes, a las que se hace partícipes en la búsqueda y adopción de la solución acordada y realmente satisfactoria». Se pone el acento, como base de actuación, en la negociación en equipo, en el que intervienen, por supuesto, abogados, pero también otros profesionales (notarios, economistas, graduados sociales, psicólogos, psiquiatras, pedagogos, coaches, mediadores, árbitros, terapeutas...); y, también, subráyese, en el reconocimiento de las partes como protagonistas en la búsqueda de las soluciones de los conflictos en que se ven envueltas.

Una altra definició és l'aportada pel l'Associació de Dret Col·laboratiu de Madrid, que el defineix com:

[...] un método de resolución de conflictos recientemente introducido en el ejercicio de

la abogacía»; añadiendo, a su vez, que «la práctica colaborativa se basa en la firma de un compromiso por las partes y sus respectivos abogados, en que renuncian voluntariamente a enfrentarse en los Tribunales para resolver el conflicto trabajando en común». Se resaltan notas características tales como la voluntariedad y la confidencialidad, destacando la visión multidisciplinar del conflicto y, ciertamente, cuál es su finalidad: «Cerrar los conflictos en un único proceso con un acuerdo global, eficaz y ejecutable».

I la definició que en fa l'Associació Catalana de Dret Col·laboratiu diu que és:

[...] un mètode alternatiu de resolució de conflictes, que permet als advocats portar a terme una negociació, de forma innovadora, col·laborativa, honesta i sincera envers l'altra part, sense que això suposi perdre la fermesa en la defensa dels interessos dels seus clients.

Com a principis que defineixen el dret col·laboratiu, l'Associació de Dret Col·laboratiu d'Euskadi enumera els següents: «trabajo en equipo; buena fe; confidencialidad; transparencia; solución compartida según los intereses de las partes y participación de varios profesionales». L'Associació de Dret Col·laboratiu de Madrid, per la seva part, esmenta cinc principis bàsics de la pràctica col·laborativa: «compromiso de colaboración; método autocompositivo; voluntariedad de las partes; confidencialidad e inhabilitación judicial de los profesionales».

L'Associació Catalana de Dret Col·laboratiu el descriu com un «procés basat en les necessitats i els interessos de les parts, on les tècniques, mecanismes i eines sobre la gestió de conflictes, la gestió de les emocions i de les relacions entre les parts, prenen protagonisme».

Es podria considerar que el dret col·laboratiu participa dels principis de la mediació i pot tenir les seves arrels en aquesta, atès que fomenta la capacitat de decisió de les parts, la resolució dels conflictes fora dels tribunals i la relació directa de les parts encara que els advocats siguin l'instrument bàsic de comunicació. El procés col·laboratiu és, com la mediació, un procés voluntari, flexible, on s'actua des dels interessos de les parts (els que responen a la pregunta de quines són les seves necessitats), i no des de les seves posicions. Però cap advocat intervinent en un procés col·laboratiu adopta els principis del mediador de neutralitat i imparcialitat, ja que és el defensor dels interessos del seu client.

La pràctica de l'advocat col·laboratiu ofereix un espai d'escolta als seus clients, que li permet indagar i buscar les necessitats i els interessos que estan ocults en les peticions que li formulen. Però per a fer-ho és fonamental que es formi i aprengui tècniques de comunicació i negociació, d'intel·ligència emocional. Aquesta pràctica, aquest exercici de l'advocacia, també comporta mirar l'altra part no com un adversari o un contrari, sinó com una oportunitat, un aliat o un membre més de l'equip, per a trobar tots plegats la millor solució al conflicte dels seus clients, tot procurant no agreujar encara més la situació i la relació existent entre les parts.

La pràctica col·laborativa exigeix que els advocats facin un replantejament essencial del que ha estat el seu model de formació i aprenentatge, en el qual es forma no per veure l'altre com una oportunitat, sinó com un adversari, on has de vèncer amb els teus propis arguments i amb una relació professional a vegades de no gaire confiança i, sobretot, amb un ànim clar de ser el «vencedor» en la defensa dels interessos del seu client. Per tant, el dret col·laboratiu és

una pràctica que requereix una transformació cultural de l'exercici de l'advocacia. El canvi de «defensa de la posició del client» a «assessor i guia» comporta una modificació molt important de la perspectiva i l'habilitat dels advocats.

Els estàndards mínims d'aquesta formació estan establerts per la IACP i es complementen amb els requeriments que poden determinar les associacions de dret col·laboratiu. A Espanya, una de les primeres formacions va ser impartida el 2014 a la Universitat Carlos III de Madrid, feta per professionals estatunidencs o de països europeus on la pràctica col·laborativa ja feia més temps que funcionava, amb la qual cosa els formadors podien complir amb els requisits de la IACP i podien transmetre no sols el seu coneixement teòric, sinó també la seva experiència i saber fer. També és necessari crear grups de pràctica.

La IACP estableix que hi ha d'haver una formació inicial d'uns quatre dies, centrada en el procés i en les tècniques de comunicació. Des de l'Associació de Dret Col·laboratiu d'Euskadi també es demana una formació complementària i obligatòria en el mètode de l'escola de Harvard de negociació, basada en els interessos, i també s'han organitzat tallers: d'escolta activa, de feedback, de mindfulness, etc.

En resum, la pràctica col·laborativa implica:

- El compromís compartit d'actuar de manera honesta, respectuosa i de bona fe.
- El compromís d'indicar i compartir voluntàriament tots els fets i la informació rellevants per a la resolució de l'assumpte.
- El compromís d'eludir els tribunals (l'advocat ha d'informar des del principi els clients d'aquesta limitació).
- La participació activa dels clients, com a veritables protagonistes del procés amb veu pròpia.
- L'objectiu de crear solucions compartides treballant des dels interessos dels clients.
- L'oportunitat de treballar amb altres professionals i àmbits a través d'equips multidisciplinaris, que aportaran el seu coneixement i la seva experiència professional per a contribuir a l'eficàcia del procés.
- La «inhabilitació» (discualificació) de tot l'equip de professionals que han intervingut en el procés col·laboratiu, que no podran intervenir en un futur litigi entre els clients sobre l'assumpte tractat.

CAP ON ANEM? QUIN ÉS EL FUTUR DEL DRET COL·LABORATIU?

El context futur es configurarà a partir del marc legal que resulti de l'aprovació del que ara es coneix com a «Avantprojecte de llei de mesures d'eficiència processal del servei de l'Administració de justícia». El 15 de desembre de 2021 el Ministeri de Justícia va anunciar que el Consell de Ministres aprovaria el text de l'Avantprojecte de llei de mesures d'eficiència processal del servei de l'Administració de justícia, on s'introduïa per primer cop el terme mitjans adequats de solució de controvèrsies (MASC), mitjans entre els quals incloïa la mediació. Ja he comentat que la figura del dret col·laboratiu no és una mediació, ja que l'advocat no fa mediació, no és neutral ni imparcial, ja que defensa els interessos del seu client, però sí que adquireix des

del principi el compromís i la responsabilitat amb el seu client per a arribar a un acord, i si no s'arriba mai a aquest acord, l'advocat col·laboratiu ha de renunciar al mandat que té amb el seu client i no podrà portar l'assumpte davant dels jutjats.

Malgrat la manca de previsió o de menció expressa en l'avantprojecte de la figura del dret col·laboratiu com a mitjà de solució de controvèrsies i tot acceptant que pot aproximar-se a través d'un procés de mediació amb l'ús de la pràctica col·laborativa, adquireix, no obstant això, una rellevància especial el punt de partida que representa el pròleg de l'avantprojecte mencionat:

Especialmente se toma en consideración que el Código Deontológico de la Abogacía Española establece como prioritaria, y característica de la actuación profesional, la función de la concordia, junto a la obligación de procurar el arreglo entre las partes. El propio Estatuto General de la Abogacía Española exige que el asesoramiento letrado que se preste no incite al conflicto ni al litigio.

M^a. Antonia Amigo de Palau
Lletrada de l'Administració de justícia

BIBLIOGRAFIA

- ANITUA, María José. «La cuestión es si el derecho colaborativo puede ser un ejemplo de transformación social desde Euskadi» (entrevista de Miel A. Elustondo a María José Anitua). *Personak eta Antolakunde Publikoak Kudeatzeko Euskal Aldizkaria = Revista Vasca de Gestión de Personas y Organizaciones Públicas*, núm. 15, 2018, p. 112-119.
- BUENO OCHOA, Luis. «Cruce y descruce de miradas al derecho colaborativo». *Icade: Revista de la Facultad de Derecho*, núm. 95, 2015, p. 105-121.
- CABRERA DIRCIO, Julio; AGUILERA DURÁN, Jesús. «La justicia alternativa, el derecho colaborativo y sus perspectivas en México». *Cuestiones Constitucionales: Revista Mexicana de Derecho Constitucional*, núm. 40, 2019, p. 243-275.
- CALABRESE, Marco. «Introducción al derecho colaborativo (Italia)». A: ROCA TRÍAS, Encarnación et al. *Especialidades en derecho de familia*. Madrid: Dykinson, 2014.
- GARCÍA VILLALUENGA, Leticia; VÁZQUEZ DE CASTRO, Eduardo. «El derecho colaborativo: nuevas oportunidades para la abogacía y para la justicia social». *Anuario de Mediación y Solución de Conflictos*, núm. 2, 2014, p. 17-21.
- GARTZIANDIA GARTZIANDIA, Martín. «El derecho colaborativo en la responsabilidad civil». *Revista Digital Mediación y Arbitraje [Madrid: Sepin, 2018]*, núm. 16, setembre 2018, 10 p.
- HORVITZ LENNON, Daniela. «El derecho colaborativo (Chile)». A: ROCA TRÍAS, Encarnación et al. *Especialidades en derecho de familia*. Madrid: Dykinson, 2014.
- LAUROBA LACASA, María Elena. «Instrumentos para una gestión constructiva de los conflictos familiares: mediación, derecho colaborativo, arbitraje ¿y...?». *Indret: Revista para el Análisis del Derecho*, núm. 4, 2018.
- LAUROBA, Elena. «El derecho colaborativo como ADR y como herramienta de la abogacía del futuro». A: PILIA, Carlo; CERDEIRA BRAVO DE MANSILLA, Guillermo (dir.). *Mediación, conciliación y arbitraje tras la pandèmia*. Santiago de Chile: Olejnik, 2020.
- MARTÍN PRUS, Federico. «Experiencia argentina en "mediación familiar" y comparaciones con el derecho colaborativo (Argentina)». A: ROCA TRÍAS, Encarnación et al. *Especialidades en derecho de familia*. Madrid: Dykinson, 2014.
- PARAMIO JUNQUERA, Nieves. «Derecho colaborativo: de la teoría a la práctica». *Jado: Boletín de la Academia Vasca de Derecho = Zuzenbidearen Euskal Akademiaren aldizkaria*, núm. 28, 2017, p. 455-504.
- SOLETO MUÑOZ, Helena. «El derecho colaborativo como nueva forma de ejercicio». *Iuris: Actualidad y Práctica del Derecho*, núm. 203-204, 2013, p. 28-31.
- SOLETO MUÑOZ, Helena. «El derecho colaborativo como una nueva forma de resolución adecuada de conflictos». A: PERALTA Y CARRASCO, Manuel de (dir.); ACEDO PENCO, Ángel; SILVA SÁNCHEZ, Antonio (coord.). *Derecho de familia: nuevos retos y realidades: Estudios jurídicos de aproximación del derecho latinoamericano y europeo*. Madrid: Dykinson, 2016, p. 345-359.
- SOLETO MUÑOZ, Helena; RUIZ LÓPEZ, Cristina. «Elementos esenciales del derecho colaborativo». *Anuario de Mediación y Solución de Conflictos*, núm. 3, 2015, p. 95-117.
- ZAFRA ESPINOSA DE LOS MONTEROS, Rocío. *Nadie pierde: la guarda y custodia compartida: Aspectos jurídico-procesales*. Madrid: Dykinson, 2018, p. 206-246, «Capítulo V: Facilitemos las cosas. La aplicación de la mediación familiar a los conflictos de pareja», esp. p. 240-246, «III. Un paso más: el derecho colaborativo».

Currículum

Llicenciada en Dret per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) (1981-1986). Curs de doctorat en Dret en el Departament de Dret Mercantil, Dret del Treball i Seguretat Social de la

UAB. Ingress en el cos de lletrats de l'Administració de justícia el 1987. Consultora de l'Institut para el Desarrollo Economico y el Avance Social per a la Corte Suprema de Costa Rica l'any 1998, «Proyecto de modernización de los despachos judiciales en Costa Rica». Participació el 2009 en el grup d'experts en el disseny i l'elaboració del Pla Estratègic de Modernització de la Justícia del Ministeri de Justícia. Màster en Gestió i Resolució de Conflictes: Mediació (2002-2003) per la Universitat de Barcelona-les Heures. Formació sobre conciliació i mediació els anys 2004-2007 per al col·lectiu de lletrats de l'Administració de justícia al Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya. Secretària de Govern del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya els anys 2004-2015. Certificació com a coach pel programa «ACP. El Arte del Coaching Profesional». Participació en el Certified Coach Training Program organitzat per The Newfield Network, celebrat a Santiago de Xile el 2010. Participació en l'activitat «Coaching per l'eccellenza», organitzada per la International Coach Federation (ICF) i celebrada a Cagliari l'any 2013. Formació sobre habilitats emocionals i relacionals entre els anys 2011 i 2014 per als lletrats de l'Administració de justícia al Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya i els mateixos anys al Centro de Estudios Jurídicos de Madrid.

LA JUSTÍCIA RESTAURATIVA EN ELS DELICTES GREUS. EL RELAT DE DOS CASOS

Paraules clau: justícia restaurativa, mediació penal, víctima, conflicte, delictes, dret penal.

Keywords: restorative justice, criminal mediation, victim, conflict, crime, criminal law.

Des del meu punt de vista, el dret penal espanyol va ser concebut per a castigar la persona que fa una infracció, no pas per a la víctima, que ha estat tractada durant molt de temps pel sistema judicial com una figura de cera. En el segle XXI, els interessos i les necessitats de la víctima a poc a poc van instal·lant-se dins del procediment penal. És aquí on la justícia restaurativa pren protagonisme per a incorporar a la justícia penal processos de diàleg de profunda transformació entre víctimes i victimaris que humanitzen la justícia tradicional.

El paradigma restauratiu (Zehr, 2015) emfatitza el fet que l'investigat té responsabilitats per satisfer envers les persones a qui ha danyat, convida a la participació completa de les persones afectades directament, guareix tot allò trencat fent èmfasi en les relacions i els vincles positius, responsabilitza el victimari i reforça la capacitat de canvi enfortint la comunitat per a prevenir i minimitzar danys futurs.

La justícia restaurativa no pretén substituir la justícia tradicional, la qual, d'altra banda, conté el degut reconeixement de les garanties i els drets fonamentals de la persona davant l'Estat, sinó que pretén complementar aquesta intervenció judicial i donar cabuda a les necessitats dels qui conviuen directament amb el conflicte subjacent al fet delictiu i les seves conseqüències: les víctimes i el seu entorn.

La normativa internacional i comunitària ha anat incorporant la víctima com a part essencial del procés de resolució del conflicte. Aquesta nova mirada integradora i reparadora envers la persona perjudicada en el procediment penal ha facilitat la incorporació de la justícia restaurativa en aquest àmbit. Hem de fer mencionar especialment la Recomanació CM/Rec(2018)/8 del Comitè de Ministres del Consell d'Europa als estats membres en matèria de justícia restaurativa penal, adoptada el 3 d'octubre de 2018. Aquesta recomanació reconeix els avantatges d'aplicar la justícia restaurativa en el sistema judicial, com a complement d'aquest o com a opció alternativa, i exposa que es pot aplicar en totes les fases del procediment judicial i tant per a les víctimes de delictes lleus com de delictes greus.

És en els delictes greus on vull entrar i explicar la meva experiència com a medidora penal. Ho faré mitjançant el relat de dos casos.

Abans dels relats, però, vull fer evident una frase que els professionals de la justícia

restaurativa sentim molt sovint i que fa que sens eixampli el cor quan arriba per boca de la víctima:

Pensava que no arribaria el moment de poder explicar amb tranquil·litat com em sento i per tot el que he passat. En tot aquest temps, ningú no m'ha preguntat què necessito, ningú no m'ha donat veu des de la justícia tradicional.

Aquestes paraules, dites d'una manera o d'una altra, sempre ressonen en la sala d'entrevistes del mediador o la mediadora penal. Per què pensem que les víctimes greus no poden passar per un procés de justícia restaurativa? És precisament en les víctimes de delictes greus on la justícia restaurativa desplega tots els seus avantatges restauratius, reparadors i sanadors. Cal, però, que la víctima consideri que està en el moment ideal per a fer-ho i manifesti la seva necessitat de parlar-ho.

Des de la pràctica del dia a dia, sembla que la justícia restaurativa només serveixi per a resoldre aquells delictes lleus en què es considera que la víctima té una afectació poc important i pretén cobrir les seves necessitats emocionals o materials al més aviat possible i evitar així el tràngol del judici. També sembla que només serveixi quan el victimari pot aconseguir algun atenuant de la pena. Però quan l'afectació de la víctima és més greu, o inclús traumàtica, és quan la justícia restaurativa és realment reparadora. Reduir-la als delictes menors és com engabiar-la i privar-la del plaer de volar.

Què passa quan una víctima d'un delicte greu entra dins d'aquest paradigma reparador? Seríem capaços, nosaltres, de participar-hi? Parlem de persones excepcionals o diferents? Troben un espai segur, protegit, sincer i de confiança?

Qui ha estat víctima, necessita també el seu temps vital per a iniciar un procés restauratiu. La intuïció d'una necessitat no satisfeta, la de saber i la de preguntar, però també la de reprotxar i informar del sofriment suportat a qui el va causar, és summament alliberador (Giménez-Salinas i Rodríguez, 2020). Permet per fi tancar un camí i alliberar-se del rol de víctima. Aquesta justícia reparadora, sanadora, participativa, victimal, que parla del protagonisme de les víctimes i permet que construeixin el seu relat personal amb les seves emocions, les seves pors, les seves preguntes no respostes, els seus sentiments contraposats, és molt efectiva i terapèutica.

I ara vaig, doncs, al primer relat.

És curiós com una víctima greu, en la fase posterior a la sentència i després que li hagi explicat que el victimari vol endegar un procés restauratiu amb ella, construeix la seva narrativa emocional, com després d'un cert temps ens mostra els seus sentiments. Normalment comença el seu relat amb una explicació trivial, que no té res a veure amb el dany sofert, fins que, de sobte, comença a recordar emocions, sensacions, moments molt particulars, els reviu i pren protagonisme el moment actual enfront del passat. Aquest relat per si sol ja ens dona a entendre que hi ha hagut una transformació.

Una víctima d'accident de trànsit en què va morir la seva filla ens explica després de dos anys:

Des de fa dos anys, cada nit somio que vaig en un tren. Compto les persones que entren a cada

vagó. Ho faig cada nit, l'una rere l'altra, i compto i torno a comptar persones. No sé què significa, però suposo que em remet a un caos, a un batibull de gent que entra i surt, a números, a càlculs matemàtics, i quan em desperto la meva ment està atordida.

Això em passa ara. Abans, després de la mort de la meva filla, era diferent. No somiava, només sentia el batec del seu cor. Dins el meu pit sentia dos cors: un que batejava molt ràpid i que bombejava sang contínuament, sense parar, i l'altre amb un batec adormit, quasi inexistent. Aquest era el meu.

Ella es va morir fa dos anys. Més ben dit, la van matar. Me la van matar!!!

Els jutges van dir que era un homicidi imprudent per conducció temerària.

Jo sempre vaig creure que va ser un assassinat. Van matar la meva filla, però també em van matar a mi!

La ràbia, que és com un pou negre que t'enfonsa, la impotència, el dolor que no et deixa respirar, la tristor, tot això ho deixo per a mi, està dins meu i m'acompanyarà sempre. L'únic que vull explicar és com em sento ara, després d'aquests dos anys.

Perquè parlo de sensacions, de sentiments, no del fet en si. Jo sé que ella no hi és i no tornarà, però he d'aprendre a sobreviure amb aquesta càrrega. Ara ja puc començar a parlar de tot, inclús de l'accident.

Ara tot s'ha normalitzat, ningú em pregunta ni comestic, ni si encara faig teràpia, ni com ho he fet per sobreviure tot aquest temps. Ara tothom ha tornat a la normalitat, el món torna a girar i girar. I el meu cor sembla que va més compassat. Tot i que de vegades sento la seva olor i la segueixo fins que la perdo o es barreja amb altres olors o s'esvaeix darrere una porta.

A vegades penso que ara sí, ara sí que podria mirar a la cara la persona que la va matar. Tant de bo ell volgués parlar amb mi, o almenys escoltar-me, mirar-me als ulls. Penso que ell també està pagant la seva pena. A vegades penso que som dues ànimes bessones vagant pel no-res. Potser per entendre el passat cal que reconegui el present.

Observeu la narrativa transformativa que reflecteix aquesta víctima i analitzem les dimensions que ens proposa Lederach (2003) i que incidiran en el procés:

— La dimensió personal: la víctima ja ha efectuat canvis pel que fa als aspectes emocionals, perceptius i espirituals que tenia després de la mort de la seva filla. És molt bo que estigui somiant: en el seu somni compta persones i veu que en falten; evidentment, en falta una. Encara està en un procés molt intens, però està a prop de poder seguir amb la seva vida. Primer la nena estava amb ella, com ens relata: dos cors i una persona. Ara ja la pot separar, no la té, no la pot comptar. Després l'haurà d'integrar de nou dins seu, però amb un patiment atenuat per l'assentament del dolor i la sort d'haver-la tingut. Ara i sempre creu que ella serà la seva nena, i ella mateixa ha de cuidar una mare que ha perdut un fill. S'ha de mimar, fer-se petons, consolar-se. Però com es consola?

— La dimensió relacional: també ha sofert canvis. Ha tornat a una certa normalitat i es veu capaç de parlar amb el victimari. Intueix que l'altre, el victimari, té una consciència similar a la seva i que deu estar patint. Parlar amb el victimari pot ser molt bo, però necessitem cuidar les condicions. La reunió de dues persones que despullen el dolor i el comparteixen és un fet molt bo. Es necessita un entorn segur, i un treball previ i posterior, com sabem, pot ser de gran ajuda emocional. Un impacte genera nous impactes, de menys intensitat fins a calmar la tristor.

— La dimensió estructural: la manera en què va morir la seva filla és difícil de digerir. És de cop i volta, en un accident, i, a més, hi ha un culpable. Si hagués mort de malaltia, la ràbia no

podria anar dirigida contra ningú i el patiment atenuaria el dolor de la mort. Encara que fos de la mateixa intensitat. Ella ha vist com la seva filla ha passat de la plenitud a res.

— La dimensió cultural: la nostra cultura no està preparada per a perdre un fill. No tenim una paraula que designi les persones que perden un fill. Així com vídua o orfe són termes per a la soledat de perdre una persona estimada, no en tenim quan es perd un fill. Tampoc la societat permet la felicitat després de la mort d'un fill. D'aquest tema, cal parlar-ne molt en les entrevistes individuals: què sent, quan riu?, com pot estar millor?, què necessita per a sentir-se acompanyada?

Tot i això, i tal com diu la meva supervisora de casos, pensem que abans les nostres besàvies perdien molts fills els primers anys de vida. Tenim una tradició ancestral de patiment en aquest sentit, encara que l'hem volgut amagar. Aquesta dada cultural ja ens fa pensar en aquestes dones fortes, que es cuidaven després d'aquest patiment i seguien endavant. Miraven cap al futur. Tenien aquesta dimensió cultural impregnada a la pell.

Aquesta darrera dimensió ens permet treballar des del model transformatiu, ajudant la víctima a passar de posicions tancades que comporten una feblesa emocional a una millor autoestima i, sobretot, a un retrobament de la capacitat de comprendre i d'entendre la perspectiva de l'altre. Aquest procés reparador (Bush i Folger, 2004) ha de poder augmentar el nivell de consciència representat per l'empoderament i el reconeixement. A part, el sistema transformatiu fa possible controlar els efectes de la dimensió cultural establerta perquè està dissenyat per donar suport a les persones en els seus esforços per a obrir-se pas entre problemes difícils, sense ser dirigides i avalades per una tercera part (Folger, 2008).

En els casos de treball restauratiu amb víctimes de delictes greus, la metodologia transformativa conflueix plenament amb els objectius de la justícia restaurativa: reparar i refer vincles després de viure una situació conflictiva, flexibilitzar les tàctiques, utilitzar noves estratègies, per a aconseguir, al meu entendre, construir noves bases que ens identifiquin com a mediadors o mediadores penals. El marc de la justícia restaurativa és idoni per a promoure aquesta flexibilitat.

Tal com ens diu Virginia Domingo de la Fuente (2017), aquesta visió de la reparació en la fase posterior a la sentència no és incompatible amb el dret penal, ja que aquest té com a missió protegir els bens jurídics, motivar conductes, prevenir de manera genèrica i reafirmar les normes. La responsabilització del victimari en aquests casos compleix una funció preventiva i ressocialitzadora. Aquí és on podem introduir el victimari.

El segon relat es troba en fase d'instrucció: si bé hem parlat d'un delicte d'homicidi imprudent, en què es pot treballar en la fase posterior a la sentència, també trobem víctimes en la fase d'instrucció molt victimitzades pel delicte que han sofert. En aquest cas d'abús sexual, delicte d'odi i vexacions, ens fixarem en el relat que ens fa la Maria (nom fictici), agredida sexualment a les cinc de la matinada quan passava per un parc públic després d'una nit de festa.

En aquest moment encara tinc por, angonya i sobretot sentiment d'humiliació. Més que pel que m'han fet, pel tracte rebut per part d'alguns professionals que han intervingut, per les persones que m'han atès, inclosos els sis policies que em van interrogar sense parar a l'hora de posar la denúncia. Sembla que el que explico no mereixi la mateixa atenció que el que pot explicar una altra dona. Soc

transgènere... sí. I què? És que no tinc els mateixos drets? Em miraven com una espècie rara, amb aspecte de dona vista pels altres com un eccehomo, antinatural, i posaven en dubte contínuament les meves respostes.

Els xavals em van fer mal, físicament i emocionalment, però la justícia m'està tractant pitjor.

El primer abordatge que fem a aquesta víctima no és amb preguntes estructurades, sinó amb preguntes obertes i no dirigides. Ella té necessitat d'explicar com se sent en aquests moments, el tracte vexatori que ha rebut, la convicció que no l'han tingut en compte, que no se la creuen i que tot li va en contra. El nostre acompanyament en aquests moments permet ordenar els seus pensaments, treballar el nostre procés d'escolta activa en un espai percebut com a menys hostil que el despatx d'un jutge. Detectem la seva vergonya paralitzadora a l'hora de fer la denúncia, quan considera que potser les represàlies seran pitjors. I no només ho veiem en ella, sinó en tots els que són com ella. Observem també la seva vergonya plena de culpa perquè pensa que potser s'ho mereix, el que li ha passat. Ens comenta una frase dels mossos: «a qui se li acudeix anar sola per aquest parc a les cinc del matí?». La seva vergonya la incapacita i creu que tot això és una pèrdua de temps. Creu que té poques possibilitats que se l'escoltin.

En aquestes primeres narratives, la víctima passa de l'extraversió i l'emprenyament a canvis d'humor profunds que fluctuen entra la tristesa i el plor. La hiperactivitat es transforma en intranquil·litat, que manifesta a través del llenguatge no verbal —el moviment de les seves mans, de les seves cames, el seu llavi superior no deixa de tremolar—, i, per fi, arriba a l'apatia. Vol anar a judici i es debat entre si ho ha de fer o no, si servirà per alguna cosa o no. Però la seva gran necessitat és que algú l'escolti. Les entrevistes reparadores que fem en la justícia restaurativa serveixen per a això, per a escoltar. L'esforç mental i físic que fem amb l'escolta activa i voler captar amb atenció la totalitat del missatge que s'emet, ja és reparador (Van-der-Hofstadt Román, 2005). Aquesta escolta activa produeix canvis en la víctima: la tranquil·litza i fa que es centri en el seu missatge. Nosaltres, evidentment, som els encarregats de concentrar-nos en el seu relat, de preguntar i interessar-nos en aquest, d'observar els signes no verbals i el significat de les paraules i, sobretot, de detectar les que son clau perquè són les que donaran forma al canvi i a la construcció de l'esperança.

La Maria va arribar enfadada, desesperada per tot el que havia hagut de viure, i a poc a poc es va anar sentint escoltada sense sentir-se pressionada. I això que en un primer moment va viure l'espai com a hostil, en paraules d'ella: «[...] una sala més, de les cinc que he hagut de trepitjar aquest matí, amb un nou pseudoprofessional que em farà les mateixes preguntes que m'estan fent des de les sis del matí per a veure si em canso i me'n vaig cap a casa...». Al final de l'entrevista, aquest mateix espai li ha donat seguretat, calma i la possibilitat d'explicar coses sense que ningú l'hagi jutjat.

Què hem aconseguit? Un alliberament per part de la víctima, ja que ha pogut explicar com se sentia, i el més important és que ha pogut valorar les necessitats: la necessitat que se celebri el judici, la necessitat d'obrir la porta a un acompanyament terapèutic sobre tot el que li ha fet aflorar l'abús, la consciència que ha fet pedagogia sobre el col·lectiu LGTBI i que aquest li pot donar ajuda i suport quan ho vulgui, la necessitat de tenir temps per a treballar la seva por i, sobretot, per a tenir cura de les lesions físiques que ha patit, per a reafirmar la seva autoestima.

A MODE DE CONCLUSIÓ

La justícia tradicional s'ha de preocupar per la víctima, tant si ha prescrit el delictes com si no. Tots sabem que el sistema penal es va edificar en el seu moment entorn de la idea de cercar i castigar el culpable, el victimari, tot oblidant la protecció de la víctima, sense personalitzar el dany i sense entendre que calia una reparació integral. Aquesta protecció de la víctima dins de l'àmbit judicial ha estat regulada per la Llei 4/2015, de 27 d'abril, de l'Estatut de la víctima del delictes, que atorga a aquesta el dret a la informació, a l'acompanyament o la possibilitat d'iniciar un procés restauratiu amb el victimari, si ho desitja i no existeix perill per a ella, excepte en els casos de violència de gènere, tal com diu la Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre.

No hem de reduir la justícia restaurativa als delictes lleus, perquè això ens encaixonarà i ens privarà realment de fer reparació a les víctimes, i el perill és que només busquem l'acord entre les parts per a no anar a judici. En canvi, les víctimes de delictes greus són les que necessiten més ajuda per a superar el delictes. És en aquests casos on es pot veure més clarament la complementarietat de la justícia tradicional amb la restaurativa com a acompanyament del sistema penal, ja que afavoreix la millor reparació i sanació de la víctima i la millor reintegració de l'agressor.

Imaginant el futur, crec que la justícia hauria de tendir cap a un corrent més humanitari, cap a l'empoderament social, cap a l'eficàcia i la recerca de la satisfacció dels usuaris amb finalitats de reinserció, donant importància a la víctima. Cal explorar les necessitats i els interessos de les víctimes. Howard Zehr (2015) destaca que la justícia restaurativa té un interès especial per les necessitats de les víctimes que no són ateses adequadament pel sistema de justícia penal.

Isabel Cabós Solé

REFERÈNCIES

- BUSH, R. A. B.; FOLGER, J. P. (2004). The promise of mediation: The transformative approach to conflict. Nova York: John Wiley & Sons; <https://books.google.es/books?id=ra33EB_wjGkC> (consulta: 10 octubre 2022).
- DOMINGO DE LA FUENTE, V. (2017). «Justicia restaurativa como derecho de las víctimas». Revista Jurídica de Castilla y León, núm. 41, p. 130-153.
- FOLGER, J. P. (2008). «La mediación transformativa: preservación del potencial único de la mediación en situación de disputas». Revista de Mediación, núm. 2(1), p. 6-16.
- GIMÉNEZ-SALINAS, E.; RODRÍGUEZ, A. C. (2020). Justicia restaurativa: Una respuesta al conflicto más humana, inclusiva i transformadora. Barcelona: Taula d'Entitats del Tercer Sector Social de Catalunya. (Debats Catalunya Social).
- LEDERACH, J. P. (2003). El pequeño libro de transformación de conflictos. Intercourse (PA): Good Books.
- VAN-DER-HOFSTADT ROMÁN, C. J. (2005). El libro de las habilidades de comunicación. Barcelona: Díaz de Santos.
- ZEHR, H. (2015). Changing Lenses: Restorative Justice for Our Times. 25a ed. Harrisonburg (VA): Herald Press.

Currículum

Graduada en Treball Social per la Universitat de Lleida i postgraduada en Mediació i Gestió en Conflictes per la Universitat Ramon Llull.

Coordinadora del Programa de Justícia Restaurativa del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya des de la Fundació AGI.

Professora associada de la Universitat Pompeu Fabra en el Grau de Criminologia.

Docent del Màster d'Execució Penal a la Comunitat i Justícia Restaurativa de la Universitat de Barcelona.

EL SERVICIO DE JUSTICIA RESTAURATIVA DEL GOBIERNO VASCO. UNA EVOLUCIÓN NECESARIA

Palabras clave: Servicio de Justicia Restaurativa, persona víctima, persona ofensora, intervención multidisciplinar, círculos restaurativos, conferencias, mediación.

EL RESULTADO DE UN DESARROLLO ESTRATÉGICO

El 28 de agosto de 2018 el Gobierno Vasco ponía en marcha el Servicio de Justicia Restaurativa con un plan estratégico muy definido: implementar en el ámbito penal de las personas adultas prácticas restaurativas que trascienden a la mediación, como son las conferencias restaurativas y los círculos restaurativos, y continuar con el desarrollo de la mediación en las jurisdicciones penal y civil familiar.¹ Arrancaba, por tanto, algo más de un mes antes de la publicación de la Recomendación CM/Rec(2018)8, de 3 de octubre, del Comité de Ministros a los estados miembros en materia de justicia restaurativa penal, que invita a los mismos a la creación de tales servicios.

Así, el Gobierno autonómico culminaba un largo proceso evolutivo destinado a la promoción y el asentamiento de un sistema de procesos alternativos de resolución de conflictos, concebidos como servicios públicos reales y efectivos, que promuevan formas conciliadoras y dialogadas de búsqueda de soluciones en distintos espacios.

Sin pretender exhaustividad y para destacar algunas de las experiencias más visibles desplegadas a lo largo de los últimos años, en 1987 se creaban los servicios de Atención al Detenido y de Atención a la Reinserción. En 1991 nacía el Servicio de Atención a la Víctima. Todos con la finalidad de apoyar y asistir a las personas afectadas por el delito, desde una perspectiva rehabilitadora y resocializadora.²

Así mismo, se puede decir que la temprana iniciación derivada del desarrollo de procesos de mediación en el ámbito de las personas menores en conflicto con la ley a través de los equipos técnicos adscritos a la Fiscalía de Menores,³ la creación del Servicio de Mediación

¹ <www.justizia.eus/servicio-justicia-restaurativa> (consulta: 13 octubre 2022).

² <www.justizia.eus/atencion-alp-ublico?bbuscadirtel=Buscar&ctipoorg=1241022436126&cpartjud=>>; <www.euskadi.eus/web01-a2justic/es/contenidos/informacion/saos/es_saos/saos.html>; <www.euskadi.eus/web01-a2justic/es/contenidos/informacion/saer/es_saer/saer.html> (per a tots, consulta: 13 octubre 2022).

³ <www.justizia.eus/psico-judicial> (consulta: 13 octubre 2022).

Familiar extrajudicial,⁴ programas como el Servicio de Mediación en el Ámbito de la Propiedad Horizontal (*Bizilagun*),⁵ el Servicio de Mediación en Consumo (*Kontsumobide*)⁶ o el Servicio de Mediación Hipotecaria, acreditan una filosofía institucional estratégica y continuada en el tiempo que pretende potenciar la socialización y la educación en prácticas pacificadoras accesibles a la ciudadanía.⁷

Esta apuesta permanente se materializó en la jurisdicción penal con la creación en el año 2007 del Servicio de Mediación Penal en el partido judicial de Barakaldo y, meses después, en el partido judicial de Vitoria-Gasteiz, dependientes funcionalmente de la entonces Dirección de Ejecución Penal. Esta iniciativa se simultaneó con otras experiencias en Bilbao y Gipuzkoa, apoyadas aunque no surgidas de la Administración gubernamental.⁸ Ese mismo año, el Gobierno Vasco ingresaba en el Foro Europeo de Justicia Restaurativa, en un alineamiento con los planteamientos cada vez más asentados internacionalmente, a nivel académico, del fomento de las prácticas que permitan alcanzar resultados restaurativos más plenos, más allá de la mediación.⁹ En los años 2008 y 2009 el Servicio de Mediación Penal se implementó en Bilbao y Donostia-San Sebastián, y se consolidó en el 2010 en los cuatro partidos judiciales.¹⁰

La progresiva aceptación en el País Vasco de la mediación penal en el espacio intrajudicial por parte de los operadores jurídicos, traducida en un incremento creciente de las derivaciones,¹¹ motivó que en el año 2011 arrancara el Servicio de Mediación Intrajudicial del Gobierno Vasco, que supuso un esfuerzo trascendental por parte del Gobierno que se evidenciaba con la apertura de oficinas del Servicio en trece de los catorce partidos judiciales repartidos por los tres territorios del País Vasco, y con la extensión de la actividad mediadora al ámbito contencioso familiar en aquellos casos en los que haya descendientes menores de edad.¹²

En paralelo, la apuesta estratégica institucional en el País Vasco evolucionaba de forma constante hacia un modelo que buscaba un cambio de cultura en la resolución de conflictos, asimilando nuevas vías que convivieran y cooperaran con las tradicionales formas administrativas o procesales.¹³

Por otro lado, la presencia del Gobierno Vasco en el Foro Europeo de Justicia Restaurativa y la designación de Roberto Moreno, entonces responsable de los servicios de Cooperación con la Justicia, para el Comité de Expertos de dicho Foro, redefinía esta evolución hacia unos

⁴ <www.euskadi.eus/mediacion-familiar/web01-a2famil/es/> (consulta: 13 octubre 2022).

⁵ <www.euskadi.eus/gobierno-vasco/bizilagun-servicios-mediacion/> (consulta: 13 octubre 2022).

⁶ <www.kontsumobide.euskadi.eus/inicio/> (consulta: 13 octubre 2022).

⁷ ARARTEKO. DEFENSORÍA DEL PUEBLO DEL PAÍS VASCO, *La praxis de la mediación en la Comunidad Autónoma del País Vasco*, Vitoria-Gasteiz, Eps-Comalpa-Irudi, UTE, 2019. <www.ararteko.eus/contenedor.jsp?seccion=s_fnot_d4_v1.jsp&title=LA+PRAXIS+DE+LA+MEDIACI%D-3N+EN+LA+COMUNIDAD+AUT%D3NOMA+DEL+PA%CDS+VASCO&contenido=13215&tipo=8&nivel=1400&layout=contenedor.jsp&language=es> (consulta: 13 octubre 2022).

⁸ <www.euskadi.eus/web01-a2justic/es/contenidos/informacion/mediacion_penal/es_smp/mediacion_penal.html> (consulta: 13 octubre 2022).

⁹ <www.euskadi.eus/gobierno-vasco/contenidos/informacion/mediacion_penal/es_smp/adjuntos/IVAC-KREI%20Evaluaci%C3%B3n%202007%20SMP%20Barakaldo.2.pdf> (consulta: 13 octubre 2022).

¹⁰ Protocolo de coordinación interinstitucional para el Servicio de Justicia Restaurativa de Euskadi, Jurisdicción Penal (2019).

¹¹ <www.euskadi.eus/contenidos/informacion/mediacion_penal/es_smp/adjuntos/Informe%20estad%C3%ADstico%20SMP%20Julio%202007-marzo%202008.pdf> (consulta: 13 octubre 2022). Refiere que seis de cada diez casos de mediación penal trabajados en el Estado correspondían a casos del País Vasco. Alberto José OLALDE ALTAREJOS, *Estudio multidimensional de algunas prácticas de justicia restaurativa en el País Vasco con lentes de trabajo social (2007-2012)*, Murcia, Universidad de Murcia, Facultad de Trabajo Social.

¹² *Protocolo de mediación familiar del Servicio de Mediación Intrajudicial del Gobierno Vasco, 2011; Protocolo de mediación familiar del Servicio Penal Intrajudicial de Gobierno Vasco, 2011.*

¹³. ARARTEKO. DEFENSORÍA DEL PUEBLO DEL PAÍS VASCO, *La praxis de la mediación en la Comunidad Autónoma del País Vasco*.

horizontes más amplios, que conllevaban implementar en el ámbito penal prácticas más plenamente restaurativas que abordaran la reparación del daño generado por el delito en sus diversas dimensiones, tal y como ya se ha manifestado.¹⁴

Así mismo, la Ley 4/2015, que reconoce el derecho de la víctima a ser informada acerca de la existencia de los servicios de justicia restaurativa y a participar en procesos restaurativos, sin regularlos específicamente, daba carta de naturaleza a su existencia.¹⁵

Todo ello, unido a la labor de atención y orientación desde una perspectiva restaurativa de otros servicios de cooperación con la justicia, como el Servicio de Atención a la Víctima del Gobierno Vasco¹⁶ y el Servicio Vasco de Gestión de Penas,¹⁷ facilitó la creación de un ambiente generativo de un servicio nuevo en el ámbito del País Vasco que, junto con el trabajo que desarrollara en el ámbito intrajudicial, fuera también engranaje de implementación de un concepto amplio de lo que es la justicia restaurativa, con una orientación multidisciplinar y global.

La presentación del Servicio de Justicia Restaurativa del Gobierno Vasco, que tuvo lugar en el Simposio del Foro Europeo de Justicia Restaurativa celebrado en Bilbao en junio de 2019, supuso el respaldo académico internacional al mismo.¹⁸

CARACTERÍSTICAS DEL SERVICIO DE JUSTICIA RESTAURATIVA

1. DESPLIEGUE TERRITORIAL Y DESCRIPCIÓN ESPACIAL

Tal y como se ha adelantado, el Servicio de Justicia Restaurativa (en adelante, SJR) nace con el planteamiento de instaurar, en cooperación y coordinación con los juzgados, el Ministerio Fiscal, el resto de operadores jurídicos y otros servicios de cooperación con la justicia, la implantación y el desarrollo de nuevas prácticas de justicia restaurativa en el ámbito

¹⁴ <www.justizia.eus/noticias/el-gobierno-vasco-presenta-ante-el-congreso-de-los-diputados-las-virtudes-del-modelo-vasco-de-justicia-restaurativa-2> (consulta: 13 octubre 2022).

¹⁵ «Ley 4/2015, de 27 de abril, del Estatuto de la víctima del delito», Boletín Oficial del Estado, núm. 101, 28 de abril de 2015, <www.boe.es/buscar/pdf/2015/BOE-A-2015-4606-consolidado.pdf> (consulta: 13 octubre 2022).

¹⁶ Lorenn WALKER, Restorative justice without offender participation: a pilot program for victims, 2004, <www.researchgate.net/publication/252557476_Restorative_Justice_without_Offender_Participation_A_Pilot_Program_for_Victims> (consulta: 13 octubre 2022); Ted WACHTEL, Definiendo qué es restaurativo, <https://la-pt.iirp.edu/wp-content/uploads/2017/03/Defining-Restorative-Spanish_July-2015.pdf> (consulta: 13 octubre 2022); Paul MCCOLD, La historia reciente de la justicia restaurativa: mediación, círculos y conferencias», Delito y Sociedad, núm. 35, año 22, 2013, <<https://bibliotecavirtual.unl.edu.ar/publicaciones/index.php/DelitoYSociedad/article/view/5529/8264>> (consulta: 13 octubre 2022);

John P. J. DUSSICH, «Asistencia, recuperación y restauración de las víctimas», Eguzkilore (San Sebastián), núm. 26, 2012, p. 53-62, <www.ehu.es/documents/1736829/2177136/Dussich+Eguzkilore+26-9.pdf> (consulta: 13 octubre 2022); Lourdes LORENTE y Roberto MORENO, «El servicio de atención a la víctima (SAV) como elemento fundamental del sistema de justicia restaurativa del Gobierno Vasco», en Gema VARONA MARTÍNEZ (coord.), Victimología: en busca de un enfoque integrador para repensar la intervención con víctimas, Cizur Menor (Navarra), Aranzadi, 2018, págs. 161-186; Howard ZEHR, El pequeño libro de la justicia restaurativa, 2002, <www.icbf.gov.co/sites/default/files/el_pequeno_libro_de_las_justicia_restaurativa.pdf> (consulta: 13 octubre 2022).

¹⁷ Uno de los ejemplos del programa que se aborda con perspectiva restaurativa y que desarrolla el SVGP es el Taller de Sensibilización en Seguridad Vial (TASEVAL). Por otro lado, el Servicio de Atención a la Víctima del Gobierno Vasco realizó en el año 2019 tres paneles restaurativos. El primero con la participación de víctimas de violencia de género y cargos de la Viceconsejería de Justicia del Gobierno Vasco. El segundo panel se realizó con víctimas de violencia de género y personal técnico penitenciario que trabaja en programas de sensibilización con personas condenadas por dicho delito. Se realizó un tercer panel restaurativo con la participación de víctimas de todo tipo de delitos con operadores jurídicos y equipos de servicios de cooperación con la justicia.

¹⁸ *From penal mediation to restorative justice policies and practices in transition*, <www.euforumrj.org/en/symposium-bilbao-2019> (consulta: 13 octubre 2022).

intrajudicial penal, así como de continuar con el desarrollo de la mediación en los procesos penales y familiares.

Realiza la labor un equipo conformado por un departamento de administración y uno técnico multidisciplinar e interdisciplinar de personas facilitadoras/mediadoras con formación básica en derecho, psicología y trabajo social. Este equipo atiende presencialmente los catorce partidos judiciales que se reparten por el País Vasco, en trece de los cuales el SJR tiene una oficina asignada y es el único servicio de cooperación con la justicia con presencia activa en toda la Comunidad Autónoma.

Los partidos judiciales del País Vasco ubicados en las capitales territoriales (Bilbao, Donostia-San Sebastián y Vitoria-Gasteiz) tienen oficinas permanentes de atención diaria, con espacio de trabajo para el equipo y salas para sesiones conjuntas. También el partido judicial de Barakaldo, entre los partidos no capitalinos, disfruta de una oficina de atención permanente, debido a la importancia poblacional de la margen izquierda de la ría del Nervión.

Al mismo tiempo, la mayoría de las oficinas de los partidos judiciales más pequeños tienen espacios de trabajo y de sesiones comunes lo suficientemente amplios como para contener una mesa de trabajo y uno de sesiones conjuntas que crea espacios diferenciados para las distintas fases del proceso. Salvo en un partido judicial en el que no hay un espacio específico para el SJR, todas las oficinas cuentan con las herramientas que facilitan el acceso telemático a las mismas, con conexiones telefónicas y dispositivos informáticos conectados a la red del SJR, lo que permite el acceso y la coordinación con personas usuarias, operadores jurídicos y otros organismos e instituciones.²⁰

Todas las oficinas se encuentran en espacios integrados en el interior de los propios palacios de justicia y están destinadas al desarrollo de la labor del Servicio, sin compartirlas con otros organismos.²¹

Este proceso de expansión es consecuencia de una filosofía de visibilización de la justicia restaurativa en el contexto judicial con el que coopera el Servicio, que posibilita una inmediatez en la coordinación con los operadores jurídicos, así como una identificación específica de su labor. Propicia también el acercamiento a la ciudadanía para la que se trabaja, pues facilita la presencialidad de las personas, circunstancia esencial en los procesos de justicia restaurativa. Todo ello contribuye a un asentamiento y una familiarización progresivos y constantes del concepto y de los procesos restaurativos.

La mención de la presencialidad hace inevitable la referencia al desarrollo de dichos procesos, basados en el encuentro, en periodo de pandemia. A modo de breve apunte, cabe

¹⁹ El Partido Judicial de Amurrio no tiene oficina asignada, por lo que se reserva una sala multiusos del Palacio de Justicia con cita previa.

²⁰ Oficinas permanentes: <www.justizia.eus/servicio-justicia-restaurativa/contacta> (consulta: 13 octubre 2022).

²¹ Si bien la oficina del SJR de Bilbao se ubica fuera del Palacio de Justicia, su situación se encuentra en el propio edificio, junto al acceso al Juzgado de Guardia.

indicar que, para adaptar el Servicio a la situación generada por aquella, todas las oficinas fueron sido dotadas de cámaras web, se autorizó la instalación de un programa de videoconferencias y se elaboró un protocolo para la puesta en práctica de procesos restaurativos por medios audiovisuales. Sin embargo, la realidad de la naturaleza consustancial a estos procesos se ha impuesto sobre otras circunstancias limitativas y cabe decir que, con la adopción de las necesarias medidas preventivas legalmente establecidas, la práctica totalidad de los casos trabajados desde marzo de 2020 ha tenido carácter presencial, incluidas las sesiones informativas individuales.

2. FORMACIÓN CONTINUA, INTERDISCIPLINAR E INTEGRAL DEL EQUIPO PROFESIONAL

Como adelantábamos, el equipo está conformado por diecisiete personas de distinto perfil profesional, con una larga experiencia en la práctica de la mediación en distintos contextos y recursos. En el concepto de intervención multi e interdisciplinar con el que trabaja el IRSE-EBI, entidad gestora del Servicio, el proceso de asentamiento y estabilización de los procesos de justicia restaurativa requiere necesariamente la promoción de una formación continua, integral e interdisciplinar, que incida en las distintas dimensiones del daño producido o sufrido por un acto delictivo, o en las diversas variables del conflicto, y permita un abordaje especializado en profundidad de la raíz del problema tratado. Por otro lado, el contexto intrajudicial en el que trabaja el Servicio requiere un conocimiento específico de dicho espacio y de las regulaciones que lo sustentan.

La formación trasciende así la adquisición y actualización de los conocimientos técnicos relativos a los procesos restaurativos trabajados, y abarca todos los aspectos relacionados con las problemáticas que aborda el Servicio.

Por ello, desde agosto de 2018 el Gobierno Vasco y la entidad gestora han promovido la formación técnica habilitante de los miembros del equipo como personas facilitadoras en círculos y conferencias, que son supervisadas en la aplicación práctica de tales procesos. Por otro lado, se realizan formaciones regulares en derecho penal y procesal penal, igualdad, violencia de género, ayudas económicas a las víctimas del delito, prácticas de intervención del Servicio de Atención a la Víctima y del Servicio Vasco de Gestión de Penas para facilitar la rehabilitación y resocialización de personas víctimas y personas ofensoras,²² justicia restaurativa en el ámbito penitenciario, técnicas de desescalada en conflictos, coordinación de parentalidad, prácticas reflexivas y colaborativas, técnicas de trabajo en equipo, procesos de supervisión de equipo, etc. Algunas de estas formaciones fueron especialmente intensas durante el periodo de confinamiento domiciliario del año 2020, lo que contribuyó especialmente a la cohesión del equipo en un periodo de excepcional aislamiento mutuo, y palió la atomización derivada de la dispersión que genera la atención presencial de todos los partidos judiciales del País Vasco.

²² Desde la perspectiva de dichos servicios como herramientas restaurativas (Wachtel, McCold, Dussich, Lorente, Moreno).

Por otro lado, las personas mediadoras en el contexto contencioso familiar están inscritas en el Registro de Personas Mediadoras del Gobierno Vasco, tal y como establece el Decreto 246/2012, que lo regula y que reglamenta la formación homologada necesaria para su adscripción. Esta formación incluye, junto con la formación propia de los procesos de mediación, módulos de derecho de familia y derecho procesal civil, y exige una formación continua en los antedichos contenidos para poder renovar la permanencia en dicho Registro.

Esta mirada multidisciplinar como filosofía de intervención destinada a incidir y profundizar en la raíz de la situación generada, se traduce técnicamente en que aquellos casos en los que pueda ser necesario en atención a la dimensión de los hechos, son abordados en mediación o cofacilitación por personas técnicas de distinta formación base con el objeto de potenciar los valores que aportan los distintos perfiles profesionales y las distintas perspectivas, de forma que puedan influir en el planteamiento práctico de los procesos.

3. ACTIVIDAD. REDEFINICIÓN DE LOS PROCESOS RESTAURATIVOS

Como ya se ha reiterado, el SJR realiza su actividad en el ámbito intrajudicial. Esta circunstancia específica implica que:

— Las prácticas restaurativas que desarrolla el Servicio se basan necesariamente en el encuentro dialogado, directo o indirecto, de las personas relacionadas con el conflicto o el delito y que están inmersas en un proceso judicial.²³

— El trabajo del Servicio se realiza necesariamente a través de la derivación por parte de los juzgados de familia y de los tribunales de la jurisdicción penal (Instrucción, Penal o Audiencia Provincial) en cualquiera de las fases del procedimiento (diligencias previas, procedimiento abreviado, ejecución penal) y para cualquier delito, con excepción del de violencia de género. Esto supone que las prácticas restaurativas se incardinan dentro del proceso judicial y están sometidas, en cierta forma, a la naturaleza y los márgenes que impone el sistema procesal. La coordinación entre el SJR y los operadores jurídicos se sistematiza a través de los respectivos protocolos de funcionamiento del Servicio de Justicia Restaurativa en las jurisdicciones penal y familiar, que fueron publicados el 31 de mayo de 2019.²⁴

Es el juzgado el que, bien de oficio, bien a solicitud de las partes, del Ministerio Fiscal o del Servicio de Atención a la Víctima, derivará el procedimiento judicial al SJR mediante una resolución motivada. Los procesos de mediación penal o familiar tendrán un plazo de dos meses. En los casos penales que se diriman por círculos o conferencias, el plazo será de tres meses. En asuntos de especial complejidad, todos los plazos serán prorrogables un mes, lo que planteará el Servicio al juzgado derivador mediante una solicitud motivada y previamente autorizada por la Dirección de Justicia.

En los procesos penales, la persona facilitadora, con el consentimiento de todas las

²³ Su labor no abarca, por tanto, aquellas prácticas restaurativas que no se fundamenten en el encuentro entre las personas directamente vinculadas por un delito o un conflicto no penal.

²⁴ *Protocolo para el funcionamiento del Servicio de Justicia (Jurisdicción de Familia) y Protocolo de coordinación interinstitucional para el Servicio de justicia Restaurativa de Euskadi*, <www.justizia.eus/servicio-justicia-restaurativa/documentos> (consulta: 13 octubre 2022).

personas participantes, valorará qué proceso restaurativo (mediación, círculo, conferencia) se ajusta mejor a sus necesidades e informará de forma motivada de la misma al juzgado correspondiente y al Ministerio Fiscal por si pudiera interferir en el proceso de forma relevante. En caso de que el proceso restaurativo seleccionado pudiera interferir en el procedimiento judicial, no se llevará a efecto por parte del SJR.

Esto conlleva el reto de adaptar los procesos restaurativos, algunos absolutamente novedosos en nuestro contexto intrajudicial, nacidos para respetar y acomodarse a los ritmos y las necesidades de las personas que sufren las consecuencias de un delito o un conflicto, a los tiempos de la dinámica procesal. También supone que el proceso restaurativo tiene que asimilar limitaciones que impidan poner en riesgo el desarrollo normal del procedimiento judicial concreto con todas sus garantías.

Esta conciliación necesaria en la convivencia de dos sistemas que nacen con naturalezas y premisas distintas,²⁵ deriva en una ineludible redefinición de los procesos restaurativos que se ajuste a la realidad social y jurídica en la que se despliegan,²⁶ y evite en todo caso no perder la finalidad para la que se implementan: la restauración de la persona dañada, la reparación, la responsabilización y la pacificación.

El desarrollo y el diseño de procesos como las conferencias o los círculos, que implican la asimilación en el espacio de encuentro dialogado de terceras personas de apoyo, que la doctrina académica identifica o denomina como «comunidad» y que son el elemento definitorio de la naturaleza de dichas prácticas, se van a ver influenciados necesariamente por dicha coexistencia.

Sin embargo, la práctica del SJR ha demostrado que es posible esa adaptación y alcanzar los objetivos que fundamentan las prácticas de justicia restaurativa. Al fin y al cabo, la plasticidad, la adaptabilidad y la permeabilidad son características esenciales de estos procesos.²⁷

Si bien el concepto estricto y tradicional de *justicia restaurativa* se vincula al contexto penal, puesto que aboga por una concepción de la justicia basada en la restauración de las relaciones sociales y el restablecimiento de los puentes de diálogo, desde una perspectiva más amplia la mediación familiar es entendida como una herramienta restaurativa de las relaciones familiares, que potencia la responsabilización de las decisiones futuras de la familia tras una situación de ruptura de la convivencia o ante el cambio de las circunstancias personales y económicas de sus integrantes.²⁸

El protocolo de funcionamiento del SJR en el ámbito familiar del año 2019 amplía el marco de derivación con respecto a las medidas relativas a los hijos e hijas comunes cuando estos sean dependientes económicamente de sus progenitores y a cualquiera que sea su edad,

²⁵ Creo que principios como la equidad y la reparación de la persona dañada forman parte también del lenguaje del sistema judicial tradicional y están entre sus finalidades, aunque su diseño orientado hacia otras constataciones no le permita alcanzar muchas veces dichos propósitos.

²⁶ Howard ZEHR, *El pequeño libro de la justicia restaurativa*.

²⁷ María Soledad FUENTEALBA, *Prácticas restaurativas como solución de conflictos escolares* (Proyecto: «Prácticas restaurativas y desarrollo del pensamiento moral»), Xile, Universidad Central, 2017, <www.researchgate.net/publication/322006353_PRACTICAS_RESTAURATIVAS_COMO_SOLUCION_DE_CONFLICTOS_ESCOLARES/link/5a3d0295aca272d2943e08e7/download> (consulta: 13 octubre 2022).

²⁸ <www.justizia.eus/noticias/ya-estan-disponibles-la-memorias-del-servicio-de-justicia-restaurativa-2019> (consulta: 13 octubre 2022).

frente al protocolo anterior del Servicio de Mediación Intrajudicial, que tan solo preveía hacerlo con respecto a hijos e hijas menores o especialmente vulnerables. Asimismo, se incluyen los supuestos de impago de pensiones, incumplimiento del régimen de visitas, visitas de familia extensa o liquidación del régimen económico matrimonial cuando este sea sencillo y afecte directamente al régimen económico de los hijos e hijas dependientes. Ello permite el tratamiento en el espacio dialogado de gran parte de las dimensiones afectadas por el conflicto que genera la disolución de la relación de pareja.

4. UN SERVICIO ESTABLE Y CON RESULTADOS CONCRETOS

En el año 2019 el SJR cerró 453 expedientes de familia y 1.145 expedientes penales. El 36,42% de los expedientes de familia derivaron en un proceso de mediación tras la correspondiente información a las partes. El 40% de estos concluyó con una solución consensuada.

De los expedientes penales, el 49,34% de los casos trabajados pasaron por un proceso restaurativo. El 74,87% de estos concluyó con una solución consensuada de reparación.²⁹

En la fecha de elaboración de este artículo, el Gobierno Vasco todavía no ha publicado los datos oficiales del año 2020. Se puede decir, sin embargo, que en este ejercicio, dificultado especialmente por la pandemia, el número de derivaciones se ha mantenido estable con respecto al año 2019 y los porcentajes de solución positiva de expedientes, también, con un ligero incremento. Lo que, en las circunstancias actuales, tiene una relevancia especial.

Así, en el ámbito de familia se ha alcanzado una solución del conflicto en el 46,09% de los casos que se trabajaron a través de un proceso de mediación. En los casos derivados por la jurisdicción penal, el 75,25% de los que han pasado a través de un proceso restaurativo (mediación, conferencia o círculo) han terminado con un resultado de consenso de reparación.

CONCLUSIÓN

El Servicio de Justicia Restaurativa del Gobierno Vasco, en su concepción e implementación, es la evolución necesaria e inevitable de todo un proceso de asentamiento de un sistema destinado a buscar nuevas líneas de intervención en el ámbito del conflicto en el País Vasco y, especialmente, cuando este se encuentra judicializado. Es decir, cuando está en su punto más alto de confrontación y tensión emocional y, aparentemente, en el punto más bajo para una posible conciliación reflexionada, madurada y racionalizada.

Sin embargo, todo lo antedicho permite valorar que la aplicación de un abordaje técnico

²⁹ Memoria del Servicio de Justicia Restaurativa 2019, <www.justizia.eus/noticias/ya-están-disponibles-la-memorias-del-servicio-de-justicia-restaurativa-2019> (consulta: 13 octubre 2022).

en profundidad de las causas multidimensionales del delito o el conflicto desde una perspectiva interdisciplinar, permite incidir allí donde el proceso judicial no siempre puede llegar. Permite buscar soluciones más acordes con las necesidades y las posibilidades reales de las personas inmersas en problemáticas que perciben como propias y que sufren consecuencias que sienten igualmente como individuales.

La complementariedad de la justicia restaurativa con y para el sistema judicial es posible y necesaria. No está exenta de dificultades y la evolución de su convivencia será larga y dificultosa hasta llegar a un punto de armonía, pero sin duda derivará en un sistema más cercano y acorde con las necesidades de la ciudadanía y, por ende, en una percepción por esta de una mayor eficacia³⁰ y una mayor identificación con las instituciones y los operadores que defienden sus derechos.

REFERENCIAS

- DEPARTAMENTO DE JUSTICIA, EMPLEO Y SEGURIDAD SOCIAL. VICECONSEJERÍA DE JUSTICIA DIRECCIÓN DE EJECUCIÓN PENAL. Informe sobre los servicios de mediación penal de julio de 2007 a marzo de 2008.
- VARONA MARTÍNEZ, Gema. Evaluación externa de la actividad del Servicio de Mediación Penal de Barakaldo (julio-diciembre de 2007). Bilbao: GEUZ, 2008.
- VARONA MARTÍNEZ, Gema; VOZMEDIANO SANZ, Laura; ORBEGOZO ORÓNOZ, Izaskun. Justicia restaurativa a través de los servicios de mediación penal en Euskadi. Evaluación externa de su actividad. Donostia-San Sebastián: Instituto Vasco de Criminología, 2009.
- OLALDE ALTAREJOS, Alberto José. Estudio multidimensional de algunas prácticas de justicia restaurativa en el País Vasco con lentes de trabajo social (2007-2012). Murcia: Universidad de Murcia, Facultad de Trabajo Social.
- WALKER, Loren. Restorative justice without offender participation: a pilot program for victims, 2004.
- ZEHR, Howard. El pequeño libro de la justicia restaurativa. 2002-2006.
- DUSSICH, John P. J. «Asistencia, recuperación y restauración de las víctimas». Eguzkilore [San Sebastián], núm. 26, 2012, p. 53-62.
- MCCOLD, Paul. «La historia reciente de la justicia restaurativa: mediación, círculos y conferencias». Delito y Sociedad, núm. 35, año 22, 2013.
- WACHTEL, Ted. Definiendo qué es restaurativo. Instituto Internacional de Prácticas Restaurativas, 2015.
- LORENTE, Lourdes; MORENO, Roberto. El servicio de atención a la víctima (SAV) como elemento fundamental del sistema de justicia restaurativa del Gobierno Vasco. En: VARONA MARTÍNEZ, Gema (coord.). Victimología: en busca de un enfoque integrador para repensar la intervención con víctimas. Cizur Menor (Navarra): Aranzadi, págs. 161-186.
- ARARTEKO. DEFENSORÍA DEL PUEBLO DEL PAÍS VASCO. La praxis de la mediación en la Comunidad Autónoma del País Vasco. Informe extraordinario de la institución del Ararteko al Parlamento Vasco. Vitoria-Gasteiz: Ararteko, 2019.
- GOBIERNO VASCO. DEPARTAMENTO DE TRABAJO Y JUSTICIA. Memoria del 2018 y 2019 del Servicio de Justicia Restaurativa Penal y Familia.

José Ignacio Martínez Ruiz
Responsable de Intervención Restaurativa del IRSE-EBI
(Instituto de Reintegración Social de Euskadi)
Coordinador del Servicio de Justicia Restaurativa del Gobierno Vasco.
Abogado del Ilustre Colegio de la Abogacía de Bizkaia

³⁰ <www.poderjudicial.es/cgpj/es/Temas/Mediacion/Guia-para-la-practica-de-la-Mediacion-Intrajudicial/> (consulta: 13 octubre 2022).

MENORS TRANSGRESSORS. QUÈ HI TENIM A VEURE ELS ADULTS?

Paraules clau: adolescent, provocacions, sobreprotecció, psicodiagnòstic, personalització, justícia reparadora, reacció de l'entorn.

El reconeixement i l'acceptació de l'adolescent per part de la comunitat és una part essencial del seu procés de creixement.
T. PONT, 2017

Tots els que treballem en la justícia sabem que molts dels actes socialment transgressors els produeixen joves d'entre catorze i divuit anys, però, com diu el jutge Calatayud (març del 2017), el 80% dels que cometen un delictes no són delinqüents.

Els tipus de delictes han canviat. Ara ja no són només robatoris de cotxes o de motos, com als anys vuitanta, o de mòbils. Els nois que cometen actes transgressors avui en dia, no provenen, com abans, preferentment de famílies desestructurades, de baix nivell social o conflictives, sinó que venen també de famílies benestants, classes mitjanes, inclús altes, molts cops normalitzades socialment.

Han aparegut noves formes delictives —algunes transgressions són molt sorolloses i, a vegades, tenen una forta ressonància pública, ja que, inevitablement, repercuteixen en l'entorn més pròxim o en la societat global—, com ara: l'assetjament sexual i escolar, les explotacions a les xarxes (vídeos provocatius o intrusius...), la intromissió, violació i atac a la pròpia intimitat, les agressions verbals i conductuals, les amenaces, les extorsions, la violència de gènere en joves desesperats, la piromania i els danys al mobiliari públic, les provocacions, els atacs i els robatoris escolars, i les actuacions en bandes de «poder», entre d'altres.

L'ENTORN QUE ENVOLTA L'ADOLESCENT

Sabem que, des del moment en què l'ésser humà ve al món, està inserit en una xarxa comunitària i estableix unes relacions significatives amb les persones de referència que l'envolten, com ara els pares, la família i l'ambient social. Per part de la gent més propera, el

jove escolta, veu, sent, capta les seves idees, opinions, sentiments, missatges, creences. Per això resulta tremendament rellevant el paper de l'entorn més proper. Aquest inevitable poder d'influència li pot proporcionar o bé una major contenció personal contribuint a frenar els problemes que ell pugui protagonitzar, o bé pot incrementar los o agreujar los encara més.

Especialment per a l'adolescent, aquest és un dels moments més crucials de la seva vida, ja que —com que encara no està totalment constituït ni definit personalment— aquí és quan ell, realment, es pot decantar o bé cap a la salut o la normalització psicosocial, o bé cap a la patologia i els camins de la salut mental o l'antisocialitat.

Per això és important que tinguem en consideració que la recerca permanent de la pròpia identitat en l'adolescent és un element essencial de la seva vida i sol caracteritzar la seva conducta (inclús la transgressora). I, per sort o per desgràcia, ell sols pot obtenir alguna resposta quan aquesta és reflectida des de l'altre i des de la realitat de l'entorn que l'envolta, ja que, som sempre, els que estan al seu costat són les seves principals referències (Pont, 2016).

Els joves solen ser un mirall del món que els adults hem creat. Les seves conductes acostumen a ser un reflex o una conseqüència del que estan vivint o patint en la societat dels adults. I no els hauríem d'estudiar mai de manera aïllada, sinó, sempre, conjuntament amb els seus pares i el cercle social més pròxim, i hem de tenir en compte que només poden aprendre i madurar amb el model que els oferim dia a dia amb el nostre estil de vida, quan se senten reconeguts amb l'afecte, però també amb l'autoritat.

En aquesta societat postmoderna, però, el principi d'autoritat sembla que està en crisi. Entre d'altres causes, cal considerar que molts fills d'avui en dia creixen en un medi familiar canviant, en què les funcions materna i paterna, i el vincle mateix de la parella, s'ha diluït en extrem: parelles diverses, pares febles, pares físicament i mentalment absents o massa ocupats en les seves coses, o que es relacionen amb ells sense gosar limitar-los massa.

Sabem que els nens petits de guarderia peguen per a aconseguir el que volen, però també que, gràcies a la socialització que reben de les persones més significatives que tenen al costat, aprenen que l'agressió física no és una conducta tolerable i comencen a anar deixant de pegar, cada cop més, progressivament, fins que deixen de fer-ho del tot. Però ens adonem que, avui en dia, l'egocentrisme natural dels nens, propi de l'edat, que s'ha d'anar socialitzant progressivament amb el temps i amb l'ajuda dels pares, la família i l'escola, té dificultats per a evolucionar o transformar se.

Apreciem sovint el predomini d'un tracte com «entre cotonets», la pitjor herència dels anys seixanta (nens d'infància plàcida en entorns familiars civilitzats de classe mitjana creixent en bombolletes permissives i tractant de manejar el món a la seva voluntat, on sembla que els pares tinguin al cap que han d'agradar o de caure bé als seus fills i que molt sovint els tracten d'igual a igual). No volen que pateixin, volen estalviar-los l'esforç i acaben ells allò que correspondria als nens, i és un error (ja que un consentiment excessiu sol afavorir la manca de límits personals, el parasitisme, les addiccions o la insaciabilitat, i contribueix que molts joves s'aprofitin o no parin de manipular els seus pares). Freqüentment, no ens adonem que som nosaltres, pares i adults, els qui no permetem als nostres fills assumir reptes (Pont, 2016).

A les consultes ens trobem amb l'anomenada *síndrome del petit emperador* (nens immersos en un poder infantil absolut, quan els pares, desbordats, els ho admeten tot però s'obliden

d'ajudar-los a tenir criteri, amb pares que tenen por d'exercir la part d'autoritat que els pertoca en la seva funció contenidora, que no saben que una tolerància passiva o una desídia equival a indiferència, passotisme i no criteri). Ens trobem amb fills que consideren la satisfacció com el principi rector de les seves vides, que no toleren prou bé ni l'espera ni la frustració, i que, amb la contribució més o menys conscient o inconscient dels pares, amenacen, molts cops, de denunciar-los a ells o als mestres si els imposen condicions que consideren excessives.

I quan en l'adolescència se'ls vulgui exigir alguna cosa, els vindrà molt de nou, perquè ja tindran els seus drets adquirits, i inclús es poden rebotar contra els pares i agredir-los, cosa que, desgraciadament, veiem sovint. Si no som conscients d'això, cada cop ens trobarem als jutjats més nois rebels, fills de famílies benestants, convertits en membres de perilloses bandes.

Petites transgressions que no s'han controlat als tres anys (amb fermesa, que no vol dir rigidesa ni intransigència), poden donar lloc a una conducta incorregible als deu anys (i encara més si estan sobreexposats a conductes de violència o a faltes de respecte envers la seva persona durant la infància, cosa que predisposa a tenir una personalitat antisocial en el futur).

El fenomen de la parentificació dels fills que es dona avui en dia quan els pares es refermen emocionalment en ells, fa que es doni una inversió de papers que sobrecarrega encara més els nens. I, molts cops, l'única manera que troben els pares per a compensar les absències o la possibilitat de poder expressar el seu afecte és amb allò material, pragmàtic o concret, cosa que perpetua —sense ser-ne ells gaire conscients— una actitud tirana en els seus fills.

Documentals d'èxit com *Supernany* o *Hermano mayor*, entre d'altres, confirmen televisivament aquest problema i tracten de restablir el límit educatiu necessari amb herois famosos que posen límits i encarrilen nens descontrolats de famílies exhaustes i/o despistades.

Hem odiat tant la dictadura que oblidem que l'autoritat és necessària. I resulta que hem passat d'uns models molt autoritaris a un model buit d'autoritat, a banda de la incertesa moral que reina actualment. I això ha fet molt de mal a una generació d'adolescents que creixen amb dificultats per a identificar els límits de contenció davant de sentiments molt naturals en tot ésser humà (como ara gelosia, ira, ràbia, enveja...), però incrementats de manera alarmant.

La família, avui en dia, perd el seu paper contenidor i socialitzador i estimula la irritació i la descàrrega d'impulsos en els joves (abans, sols donant-se la paraula i/o una encaixada de mans se segellaven pactes, contractes i negociacions importants).

La paraula avui està desvirtuada, i per a un nen hauria d'ésser sempre quelcom sagrat. Tenir autoritat és un referent vàlid essencial. És la base de tota educació.

Però ara no sabem donar als joves el que necessiten. La societat es troba en plena crisi en molts àmbits.

En plena era digital, hi ha una *hiperestimulació ambiental*, un excés d'excitació, que no es pot metabolitzar (WhatsApp, Facebook, Twitter...), que fa empassar les coses massa ràpid, sense poder-les digerir bé mentalment, amb el temps i el procés que es necessita. Vivim en una cultura molt narcisista, d'evasió dels conflictes, d'un sol ús, immediatista, intolerant a l'espera, omnipotent, sense fronteres en la intimitat (tot es pot fer, tot es pot aconseguir, tot se sap, tothom ho pot saber...).

També en la societat cada cop està més consentida la violència. No és que els menors siguin més violents que abans, sinó que ara els casos greus es visualitzen molt més fàcilment.

Molts mitjans de comunicació mostren una greu permissivitat i minimització de la violència, potencien la morbositat i la falta de respecte envers les persones (sovint per a tenir més audiència), provoquen confusió en els joves amb la indistinció entre el que està bé i el que no, que no contribueix a ressaltar allò més saludable o prosocial (s'han fet famosos alguns programes televisius com ara *La isla de las tentaciones*, entre d'altres, que fomenten missatges velats que normalitzen la promiscuïtat i la manca de límits interns i externs).

Per altra part, des de la societat els donem missatges contradictoris entre ser adult i ser nen, que els fomenten la incongruència: poden treure's el carnet d'identitat, i el de cotxe quan tenen divuit anys, poden tenir relacions sexuals, poden entrar a la presó quan tenen setze anys, però no poden signar contractes. Tenen molt desig de ser grans, molta curiositat envers el món adult, volen «tenir i fer» com els grans i, ara sí, poden accedir a activitats sols reservades als adults (disposar de diners, alcohol, cotxe, sexe, xarxes socials, primers contactes amb les drogues..., és com tenir un cotxe de curses però que no pot córrer), sempre amb el denominador comú de les preguntes que ells, constantment, es fan, com ara: «en seré capaç»?

La manca de la suficient noció bàsica de ser estimat, regat o cuidat per un mateix, sovint és la base perquè després els joves ho busquin verificant-se i demostrant-se constantment la seva vàlua amb els que el rodegen, però molts cops, també, a través de forçar, dominar, mostrar el seu poder o la seva venjança, o amb actes transgressors.

L'ADOLESCENT

L'adolescent, que encara no té la capacitat abstracta prou desenvolupada en aquesta edat, davant la disbauxa fa prevaldre el que és conductual o motor i el moviment, per sobre del pensament, i és això propicia en ell els actes poc pensats. El jove primer actua i després pensa, sovint amb reaccions extremes que són viscudes com a definitives.

I tots els demanem coherència, estabilitat i un seguiment evolutiu progressiu lineal ascendent. Però això no els ho podem demanar perquè en l'adolescència el progrés es fa sempre en zig-zag, amb moviments constants progressius i regressius (endavant i enrere), que requereixen molta flexibilitat i tolerància per part dels adults. Les seves *conductes substitueixen poder pensar tants i tants canvis* que ells no poden digerir a la vegada, i fan que provoquin els altres perquè siguin aquests els qui reaccionin i facin quelcom.

El grup d'iguals, com a paraigua, els permet refer-se de tota la gran inestabilitat personal i els ajuda a fer el pas que necessiten per a agafar distància de la seva llar familiar i dels pares, per sentir-se independents, fugir o marxar de casa, de la família, per allunyar-se de la dependència infantil que, fins aleshores, tant necessitaven i tant els ajudava a créixer (com els models idealitzats dels pares Zumosol, que tot ho podien, però ara, en aquest moment, ja no, perquè ara necessita descobrir els seus propis referents per si mateix).

Ara els seus pares són constantment qüestionats, els veuen reals i humans (diferents dels que ho saben «tot, tot i tot», la seva «companyia d'assegurances»), fan errors, i ells es deceben. Són altres figures del voltant, com ara tutors o educadors —molts cops figures idealitzades i importants per a ells—, els que moltes vegades substitueixen els pares, ara desidealitzats i als

quals necessiten descavalcar per a agafar empenta i poder fer la seva vida de manera diferent. I els pares o representants de l'autoritat no toleren gaire que els critiquin perquè els desmunten els esquemes, els qüestionen, els provoquen, i no tots ho aguanten (els adults han d'aprendre a no tenir la pell massa fina davant els atacs d'un adolescent, tractant de comprendre'li d'entendre els seus actes, però continuant «estant allí», perquè és el que els joves necessiten, com també crec que ho ha de fer la justícia amb les seves respostes davant tot adolescent).

Els joves necessiten posar a prova *l'autoritat dels pares*, com també les normes, allò establert socialment, i el lloc dels adults com a forma de poder limitar així els seus propis impulsos, que senten tan imperatius (fent i promovent que els altres els aturin, ja que ells encara no poden fer-ho totalment per si mateixos). I això ho manifesten no sols a casa amb els progenitors, sinó també a l'escola amb els professors o a les institucions (com ara la judicial), com a prolongació social i substituïts dels pares i del lloc de la seva autoritat.

Els pares i la societat, la justícia també, correm el *perill de radicalitzar les respostes* davant els actes transgressors adolescents, i llavors ja hem begut oli. Les etiquetes, encara que siguin negatives —«es que jo soc un drogoaddicte», «un delinqüent», «soc anorèxica», «soc un *ñeta*»—, els atorguen almenys alguna identitat que cobreix la seva mancança de moment, i això encara els pot endurir i cronificar més, ja que no aporta la necessària flexibilitat i tolerància que fa falta tant per a afrontar el difícil moment adolescent de la recerca per aconseguir la seva identitat. Hi ha un *fort perill d'inoculació de clixés contraproductius* («ets insuportable», «ets tonto», «estàs boig», «no t'aguanto més», «friqui») que pot derivar cap a la desconfiança íntima, cap a la noció d'impossibilitat del propi control de la situació i d'incontinència. I això el pot deixar desemparat davant els seus conflictes i el pot portar cap a una manca d'aprenentatge per a la superació de conflictes en la vida, de manera que es pot intensificar i repetir sempre, i pot haver de recórrer a la violència i a l'enduriment personal per a solucionar conflictes.

Com el cas aquell jove cap rapat (*skinhead*) que van portar emmanillat perquè jo l'explorés als jutjats de Barcelona, acusat d'haver matat un sensesostre. Malgrat la seva mirada amenaçadora i esquerra i les grans botes de militar, la caçadora negra amb punxes, el cap rapat i el cos musculat de gimnàs, a través del diàleg amb ell vaig veure que darrere d'aquella cuirassa i aquella façana dura i salvatge, que no somreïa en cap moment, darrere dels crits escandalosos pro Hitler, també, contradictòriament, hi havia un noi espantat que no sabia dir-me pràcticament res sobre la vida personal d'aquell dictador tan admirat, tot era superfície. A la vegada, es trobava com un pollet vulnerable i perdut, que per a sobreviure en el seu entorn s'havia hagut de posar a sobre una rígida cuirassa defensiva perquè no li fessin mal.

L'agressivitat forma part de l'ésser humà. Amor i odi són inherents a la vida. La majoria dels actes infractors adolescents estan produïts per agressivitat. Però no tots els infractors es poden mirar sota el mateix prisma. I per això no es pot etiquetar cada cas.

El que està sota l'acte dissocial és el que motiva l'acte i, segons com *l'entorn* reaccioni, sobretot en els primers delictes, resultarà allisonador o no (com ara la reunió que van mantenir els pares amb representants de l'Ajuntament i un grup de nois —els seus fills— que es van dedicar a trencar fanals del poble on vivien: el compromís contundent a entregar la seva paga setmanal durant un temps per a pagar els desperfectes va resultar una lliçó instructiva que va contribuir que aquests nois mai més tornessin a fer res similar).

Per què les escoles no incorporen als centres educadors socials, psicòlegs i altres professionals que ajudin des de dins els alumnes que s'estan desencaminant? En casos d'assetjament escolar (*bullying*), no haurien de marxar de l'escola ni l'agressor ni la víctima. Apartar-los sovint es fa per a evitar o fugir del problema, perquè no se sap com gestionar-lo amb els alumnes, i les famílies, si no poden solucionar-lo des de dins i traslladen fora el problema, inscrivint l'adolescent a un altre centre, impedeixen que hi hagi temps per a reflexionar conjuntament i resoldre el problema junts.

Per regla general, en els joves d'aquesta edat no es pot parlar d'un perfil definit, perquè encara no tenen divuit anys. Però sí que podem parlar de l'existència de tendències i trets que amb el temps es van consolidant en ells i poden fer-se consistents en la seva personalitat, vorejant el límit, sempre arran del precipici, i que, inevitablement i generalment, ja solen donar signes suficients d'alarma a l'entorn. Hem d'estar atents als *senyals premonitoris* que ja des de petits els nens manifesten. I dels quals, molts cops, ens adonem massa tard. I aquí fallem tota la societat. I per això és tan important la prevenció.

CONCLUSIONS

— Sota l'acte dissociat d'un noi hi ha una personalitat, uns pares, unes circumstàncies, una situació personal del moment, una escola i una *reacció de l'entorn*, que té generalment un paper de primer ordre en la solució (tant en la preventiva com en la resposta davant el conflicte, perquè és en la infància i en l'adolescència quan arrelen actituds transgressores en els nois, que després poden arribar a ser molt difícils d'erradicar). I la justícia —considero— no ha de ser el darrer esglaó de la societat, al qual només s'arriba quan abans ja no s'ha pogut fer res més per a aturar o resoldre els problemes des dels diferents àmbits que en formen part.

Hauríem de reflexionar seriosament sobre quin model de societat volem per als nostres fills i actuar en conseqüència. S'ha de tornar a *reivindicar els valors culturals i socials*: esforç, espera, estalvi, paciència, disciplina, flexibilitat, ordre, esforç i respecte. Educar en valors democràtics. El nen ha d'escoltar els adults quan verbalitzen el que esperen d'ell, tant si li deleguen un rol com si li indiquen un servei col·lectiu, com fan els altres de la casa (estimular el fet de donar i rebre). Això implica una interiorització d'aquests comportaments i els prepara per a tolerar frustracions futures (estudis de la Universitat de Califòrnia expliquen que els nois tenen menys conflictes de disciplina a l'escola que altres nois, compleixen millor pel que fa als deures escolars i tenen major capacitat de relació social).

Perquè la sola condemna o crítica davant un fet o una resposta punitiva, forçosament i per si sola, no serveix, ni ajuda, ni tan sols des de l'àmbit judicial. El càstig, malauradament, porta sovint a la ràbia i a més desig de venjança.

— Per això crec que, en primer lloc, s'ha de diagnosticar bé què hi ha al darrere de la transgressió, tenint present que cada cas és únic i diferent —encara que el delicte pugui ser el mateix—, i necessitem d'una lupa d'augment per a analitzar aquell delicte comès per aquell noi determinat. Són essencials els *equips psicossocials d'assessorament judicial*, amb experts en psicologia i psiquiatria, que permeten una diferent escolta i un nou posicionament davant el fet

transgressor (veure si la violència és un reclam d'atenció, de recerca d'amor o d'autoafirmació de la pròpia identitat, o està al servei d'anular o eliminar l'altre, entre altres aspectes, té un contingut molt més perillós).

S'ha de diferenciar entre el que és pervers o destructiu, cronificat o plaent en fer mal (que implicaria utilitzar aquelles mesures, no descartables, en les quals, per l'alt potencial violent del noi, ha de prevaldre la protecció a la societat), i el que és més sa o no destructiu, que té més a veure amb l'autodefensa juvenil o la necessitat d'autoafirmar-se (malgrat que aquesta també podria portar a l'altra, si no s'atura degudament).

— És important *vincular estretament la sentència judicial a la situació psicosocial del jove*, com ara personalitzar la causa judicial dins la seva globalitat personal (sense perdre de vista, com diu Erikson, que l'adolescent només pot arribar a la maduresa a través del conflicte).

— La societat, i la justícia en particular, s'ha de posicionar de manera diferent si vol aconseguir resultats diferents, ha de posar la mirada en la part menys dura o delinqüencial i ha de tractar sempre de veure en tot adolescent el got mig ple, que també hi és. Els aspectes psicològics i socials del noi poden intervenir en la decisió judicial i, a l'inrevés, també la decisió judicial pot fer-ho en ell (necessitat de col·laboració entre els professionals que hi intervenen). La majoria de vegades resulta molt psicoprofilàctic tot el que tingui a veure amb *processos de mediació en els conflictes, treballs al servei de la comunitat i/o indicacions de psicoteràpia focal voluntària amb experts* (individual o grupal) amb implicació dels progenitors, tècniques alternatives de resolució de conflictes, la introducció de noves eines de formació com ara el *coaching* o la programació neurolingüística (PNL), etc.

Per altra part, considero que fomentar que puguin *reparar el dany ocasionat* permetrà transmetre'ls una justícia no venjativa, persecutòria i castigadora, sinó reparadora, que els ajudarà a enfocar els seus impulsos per altres camins sociabilitzadors i no violents (treure's el graduat escolar, visitar malalts, arreglar desperfectes, pintar parets, pagar amb la setmanada, fer de voluntaris en ajut social, fer pràctiques en empreses, redactar el fet comès i la seva possible reparació, etc.). Transmetre la noció que un pot tancar una porta en un moment determinat, però la pot tornar a obrir després, o pot obrir-ne una altra; aprofitar la idea xinesa que manté que, malgrat que tota crisi porta implícit un sentiment de perill, també representa un moment «d'oportunitat».

En un adolescent, la confiança en la pròpia capacitat de reparació personal i social no depèn exclusivament del que hagi succeït abans, sinó de les creences que els personatges significatius del seu voltant li transmetin sobre el fet que la reparació és factible. Molts professionals de la justícia poden ensenyar a aquells joves receptius a dirigir la seva vida per un altre camí, ja que aquests professionals mai són unes figures neutres. Les seves paraules, l'empatia, etc., tenen sempre un poder inevitable i una influència potencialment benefactora, no sols pel seu rol, sinó pel paper que desenvolupen en aquest món i que mostren a l'adolescent.

I, per a finalitzar, també m'agradaria parlar de la forta *influència que tenen els mitjans de comunicació* i com poden potenciar la conscienciació i la integració social, la noció de grup col·lectiu que forma part activa de la societat. Poden fomentar els valors positius dels joves, i no especialment, com la majoria de vegades, allò més impactant i pervers, quan precisament «ja no hi ha res a fer» (com quan es va promoure a la televisió la imatge impactant del jove

Miquel Carcaño, somrient i orgullós, desafiant la premsa, quan l'introduïen a «la màquina de la veritat» pel seu suposat crim).

Teresa Pont Amenós

Especialista en psicologia clínica i psicoterapeuta. Membre de l'Associació Catalana de Psicoteràpia Psicoanalítica (ACPP-FEAP) i de la Societat Catalana del Rorschach i Mètodes Projectius (SCRIMP). S'ha dedicat a la consulta, l'assessorament judicial (jutjats de menors, d'instrucció i penals de Barcelona), la docència en diverses universitats (Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat Internacional de Catalunya, Universitat de Girona i Universitat de Barcelona) i entitats vinculades a la salut mental.

És autora de sis llibres publicats: *Breves encuentros con delincuentes: Aportaciones psicológicas a la justicia penal* (Herder, 1998), *El psicólogo ante las crisis de la vida* (UOC, 2007), *La comunicación no verbal* (UOC, 2007), *Las crisis de la vida* (UOC, 2008), *Psicodiagnóstico diferencial con test gráficos* (Síntesis, 2012) i *Los test gráficos en el psicodiagnóstico* (Síntesis, 2014).

Algunes d'aquestes idees exposades per l'autora han estat també desenvolupades en el seu proper llibre *El abrazo de los abuelos. Desde la experiencia y el amor*, que publicarà l'editorial Herder el 2023.

És també coautora, amb A. Andrés Pueyo, de *La personalidad. La comunicación no verbal* (UOC, 2009); amb Montse Sauch, de *Profiling: El acto criminal* (UOC, 2008), i, amb Rosa Royo i Lucy Jachevasky, com a coautores i compiladores, d'*En juego. Teoría y técnica del juego en la práctica clínica actual* (Herder, 2022).

Barcelona, 26 d'octubre de 2020

